

श्री साईनाथ पमन.

श्री साईलीला

मासिक पुस्तक.

वर्ष ७ वें]

[अंक ९-१०-११.

नालिनीदलगत जलमतिरङ्गम् । तद्वज्जीवत्मतिशय चपलम् ।

अणमपि सञ्जनसंगतिरेका । भवति भवाणव तरणे नौक
—शंकराचार्य.

संपादकः—रामचंद्र आत्माराम तख्ड.

अनुक्रमणिका.

स्फुट विषय	१०९-१२०
आत्म्याच्या सर्वसाक्षित्वाचा आणि सर्वसमर्थत्वाचा परोक्षानुभव.	१२१-१२२
श्रीगुरुप्रसादोद्गार	१-८
कै० श्री० अणगा बाबरे चिचणीकर यांच्या मिळकरीबद्दल पुढील हकीकत	१-६
श्रीसमर्थ शिरडीचे सांईबाबा ...	१-४
थी साईसच्चरित प्रस्तावना	१-१४
अनुभव व विचार ...	१-१०
केकावलि	२३३ २५८
शके १८११ सालच्या पुण्यतिथीच्या जमाखर्चाचा हिशोब	१ १२
भक्तपंडलीकडून आलेल्या वर्गणीची यादी ...	१३-१४

विनंति.

सुप्रसिद्ध श्री मोरोपंत कविकृत, केकावली या भक्तिरसप्रेमामृतानें ओयंबलेल्या काव्यावर कै. रा. व. दादोबा पांडुरंग यांची “यशोदा पांडुरंगी” ही टीका श्री साई लीलेच्या ४-५ अंकापासून क्रमशः प्रसिद्ध करण्यांत येत आहे.

ही टोका नुसारे साठ वर्षांपूर्वी प्रसिद्ध झालेली होती, आणि आज-मितीस हा ग्रंथ अत्यंत दुर्मिळ झाला आहे. तरी ग्राहक यावा फायदा घेऊन क्रणी करतील अशी आशा आहे.

व्यवस्थापक—श्रीसाई लीला

श्री साई भक्तांस विज्ञप्ति.

कोणाला श्री साईमहाराजांबद्दलचे त्यांचे स्वतःचे अनुभव श्री साई-लीलेत प्रसिद्ध व्हावे म्हणून पाठविण्याचे असतील त्यांनी ते आमचेकडे पाठविल्याम ते प्रसिद्ध होण्यावद्दल आदरपूर्वक योग्य तो विचार होईल.

रा. आ. तर्वाड

— प्रकाशक

ह्या भक्तियोगाची अशी काही विलक्षण मौज आहे की, तो आपल्या सुलभतेमुळेच ह्या प्रायः रजप्रधान आणि तमप्रधान असलेल्या सृष्टीस अप्रिय वाटतो. ईश्वरास अप्रिय असलेला कोणताही विचार मनांत कधीच घेऊ न देतां प्रत्येक कायिक, वाचिक, मानसिक कर्म ईश्वरासं स्मरून यथाशक्ति केलें, म्हणजे भक्तियोग सफल होऊन सिद्धावस्था प्राप्त होते. गुणदोष जे काही आहेत ते मनांत असतात, कर्मामध्ये नाहीत. मन दूषित नसेल तर दुष्कर्म घडणे शक्यच नाही. जाग्रतावस्थेत परखीकडे पाप बुद्धीनें नुसतेपाहिलें, तरी त्या मानसिक दोषानें महत्पाप घडतें; आणि गाढ झोपेत प्रसंगवशात् तिच्या गुप्त अवयवावर प्रत्यक्ष हात जरी पडला, तरी त्यायोगें काही एक पाप घडत नाही. एवढयासाठीं वासना शुद्ध ठेविली म्हणजे सर्व पापें दूर पळतात. ह्यामुळेच श्री गोरोबा कुंभार, श्री रोहिदास चांभार, श्री चोखोबा महार, श्री सजन कसाई, वगैरे हीन यातीचे पुरुष परम पदास पावले. चित्तशुद्धि स्वतःच्या मालकीची असते. ती कोणालाही आपल्यापासून हिरावून घेता येत नाही. आणि ती असली म्हणजे कोणत्याही नामरूपात्मक दृश्य वस्तूची पर्वा करण्याचें कारण नाही. कोणी आपला द्वेष केल्यास, “भांडणाचें तोऱ्ड काळें, “असे समजून आपण त्याची उपेक्षा करावी. अर्थात् “दुर्जनं प्रथमं दंदे,” या न्यायानें त्याच्यापासून चार पाऊले दूर राहावें. त्याचा द्वेष मात्र करून नये. कारण आपल्याला त्याच्यापेक्षां श्रेष्ठ व्हावयाचें आहे. त्याची बरोबरी करून आपली अवनति करून व्यावयाची नाही. दयेस पात्र असलेल्या जिवावर यथाशक्ति दया करावी. कारण दया म्हणजे करुणा, हा ईश्वरी गुण आहे. ह्याचसाठीं श्री तुळसीदासांनी “दया धरमका मूल है” असे म्हटले आहे. अहंभावी म्हणजे अभिमान हा धरिला की, सर्व पातके गळयांत मिठ्या मारूं लागतात. ह्यासाठीच श्रीतुळशीदासांनी ‘पापमूल अभिमान’ असे म्हटले आहे. सर्व जगभर जे काटे पसरले आहेत ते सारे कोणालाही नाहीसे करतां येणे शक्य नाहा. ह्यास्तव आपण आपल्या पायांत जोडा घालावा, म्हणजे आपले काम भागते.

जगांत ज्याला मित्र मिळणार नाही असा हतभागी माणूस मिळणारच नाही मग शुद्ध चित्त पुरुषाला मित्रांची वाण कशी पडणार ? “ चित्त शुद्ध तरी शत्रु मित्र होती । व्याघ्र न खाती सर्प तया ॥ ” असा आम्हाला प्रत्यक्षानुभव अण्णासाहेब पटवर्धनांच्या घरी आणि इतरत्र आलेला आहे. भक्तांनी मैत्री वाढवून एकेकाना सहाय्य करावे. आणि जे पुरुष उपेक्ष्य नसतील स्थांच्या सहाय्यानें आपला काळ आनंदात घालवावा. आनंद म्हणजे मुदिता, दया म्हणजे करुणा, प्रेम म्हणजे मैत्री आणि उदासीनता म्हणजे उपेक्षा ह्या चारी वासना शुभ आहेत, व त्याच चित्तशुद्धिदर्शक आहेत. त्या कधीही फार वेळ गुप्त राहात नाहीत, आणि त्या दृग्गोचर होऊं लागल्या म्हणजे सहजच इतराना चित्ताकर्षक होतात. ह्या वासनांच्यामध्ये विलक्षण वशीकरण शक्ति असते, त्यामुळे त्यांच्या स्वामीवर जग मोहून पडते. साधकांच्या ह्या मोहनाखानें जग वेढावून जाते. ज्या गोष्टीवांचून साधकांचे आत्मोन्नतीचे काम नडते, त्या त्यांच्या स्वाधीन असतात, आणि ज्यावांचून ते नडत नाहीं, त्याची तो पर्वा करीत नाहीं. परंतु आपल्याला शहाणे समजणारे सुशिक्षित समाजाग्रणी लोकच अविचारानें स्वार्थसाधु, पक्षपाती बनून शुभवासनांचा त्याग करूं लागले, म्हणजे त्यांच्या शासनार्थ देव त्यांचेच दांत त्यांच्या बशात घालण्याची योजना करितो. ते रावणासारखे देवाना आपले कैदी करून ठेवूं लागले, म्हणजे ज्या लोकांना वास्तविक त्या देवांची फारशी पर्वा नसते तेच लोक त्यांची मुक्तता करण्याचा सत्याग्रह जारीने करूं लागतात. पंचमहाभूतावर देवाशिवाय कोणांचीच पूर्ण मालकी नाही. पण शहाणे लोकच त्यांच्यावर सर्वस्वी आपली मालकी आहे असें म्हणूं लागले की, देव इतराना जागें करून पंचमहाभूतावर त्यांचीही मालकी असल्याची त्यांना जाणीव उत्पन्न करतो, व समाजांत तंटेबखेडे माजवितो. सारांश, “ गुरुची विद्या गुरुला फळली ” असा प्रकार करून परमेश्वर अन्यायाचा प्रतिकार करवात असतो. हा ईश्वराचा राजमार्ग ओळखून आतां तरी प्रथमतः विद्याधनसंपन्नांनी शहाणे ब्हावें; नाहीं तर अखेरीस यादवी माजून सवाचाच संहार होईल.

अंतःकरणामध्ये सद्गुर्किभाव उत्पन्न होणे फार दुर्भम आहे, असें जेहा सूत्रांत सांगितलें आहे, त्याच्यामुळे कोणासही इताश होण्याचे कारण नाही. वर्णसंकरामुळे “जन्मना जायते शूद्रः” ह्या देवलस्मृत्यन्वये सकल आर्याना ह्यां युगांत जरी स्वभावतःच शूद्रत्व प्राप्त होत असलें, तरी सामान्य धर्माचे यथोचित परिपालन करून स्वकर्मापणद्वारे ईश्वराचे अभ्यर्चन केल्यास त्याच्या प्रसादाने सिद्धावस्था प्राप्त होते, असें जें भगवद्वचन आहे (भ. गी. १८ ४५, ४६) त्याच्यावर श्रद्धा ठेवून आपल्या कार्यास लागणे, हे प्रत्येकाचे कर्तव्य आहे; आणि तें दुःसाध्यही नाही. भगवान् मनूने जे सामान्य धर्म सांगितले आहेत, ते पुढील श्लोकात ग्रथित केले आहेत, आणि ते उत्कृष्ट नीतिपर असल्यामुळे सर्वमान्यही आहेतचः—

अहिंसा सत्यमस्तेयं शौचमिद्रियनिग्रहः ॥

एतं सामासिकं धर्मं चातुर्वर्ण्येऽब्रवीन्मनुः ॥ १०—६३ ॥

पुढे अठुयाहत्तराच्या सूत्रांत अहिंसा, सत्य आणि शौच ह्या शब्दाच्या अर्थाचे स्पष्टीकरण होईल त्यावरून इंद्रियनिग्रह म्हणजे अंतःशौच होय, असें दिसून येईल आणि अस्तेय ह्याचा अर्थ दुसऱ्याच्या मालकीच्या वस्तूचा अभिलाष न करणे असा आहे, व त्याचा त्या सूत्रातील दृया ह्या शब्दांत अंतर्भाव होतो.

**सूच ५४ गुणरहितं कामनारहितं प्रतीक्षणवर्धमानमविच्छिन्नं
सूक्ष्मतरमनुभवरूपम् ॥**

आर्या निर्गुण निर्वासन जी, प्रतिक्षणी वाढते सदा प्रीती।
तत्सूक्ष्मानुभवाचा, सांई आस्वाद घेइ सतत पुरा ॥

विवरणः—सत्तेचाळिसाच्या सूत्रांत गुणातीतता हे साधकाचे साध्य होय, असें जें म्हटलें आहे, तीच गुणातीतता सिद्धाचे स्वरूप होय, असें ह्या सूत्रांत प्रथमतः सांगितलें आहे. त्याचप्रमाणे सातव्या सूत्रांतील कामनाराहित्यही सिद्धाचे स्वरूपलक्षण असते, असें ह्या सूत्रांत त्याच्या दो

पुनः म्हटले आहे. त्यानंतर अद्वैती भक्ताच्या अंतःकरणांत जीवेशैक्योमुक्त स्वात्मप्रेमरूप परेशप्रेमाशिवाय कोणत्याही इतर भावनेस थारा नसल्यामुळे त्याची भक्ति अभ्यासवलानें सहजरीत्या सतत वाढत जाऊन तिष्यांत कधीच खेळ पडत नाही, असें पुढे म्हटले आहे. आणि शेवटी सूत एकावनमध्ये सांगितल्याप्रमाणे खरी भक्ति ही अतिसूक्ष्मत्वास्तव अनिर्बचनीय असल्यामुळे फक्त अनुभवगम्य मात्र असते, असें म्हटले आहे.

सूत्र ५५. तत्प्राप्य तदेवावलोकपति, तदेव
श्रृणोति, तदेव चिंतयति ॥

आर्याः— ईशकृपे सर्वात्मक, भक्ति जयां प्राप्त होय त्यां संतां ।
सांईशप्रेमाविण, अंतर्बाह्येद्रियी नसे काहीं ॥

विवरणः— मागें पांचव्या सूत्रांत व्रजगोपिकासम असलेल्या प्राप्त पुरुषांचे जें वर्णन केले आहे, त्याचाच येथे विस्तार करून असे प्राप्त पुरुष फक्त परेशप्रेमांत रंगून गेल्यावर कोणकोणत्या प्रकारे कालक्रमणा करितात, तें सांगितले आहे. (भ. गी. ९—१३, १४) ऐकांतिक सख्य-भक्तांचा सर्व देहेद्रियमनप्राणव्यापार केवळ सखैकपर असतो, असें ह्या सूत्रांचे तात्पर्य आहे.

ज्ञानयोग (सांख्ययोग), चित्तवृत्तिनिरोधकारक पातंजलयोग (हठयोग), आणि श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त सत्कर्मयोग, ह्या योगत्रयांत नसलेला, असा जो भक्तियोगाचा विशेष (भ. गी. ५—२) आहे, तो असा आहे की, भक्तियोगांत उपास्यउपासकरूपी द्वैत-भावाचा विनाश न होतां शुद्ध उपास्यमयतेंतील अद्वैतानंदाचा उपभोग सतत होत असतो. श्रीतुकाराम महाराजांनी “ अद्वैतां तों माझें नाहीं समाधान, ” असें जें म्हटले आहे, त्यातील इंगित हेच आहे.

सूत्र ५६. गौणी त्रिधा, गुणभेदादार्तादि भेदाद्वा ॥

आर्या:— त्रिगुणात्मक काम्यदि वा, त्रिविधा असतेच भक्ति ती गौणी ।
परि ऐकात्मिक सान्या, ह्यास्तव भक्ता उदार सांह म्हणे ॥

विवरणः—भक्तीच्या गौण प्रकारांचें प्रस्तुत सूत्रांत व पुढील सूत्रांत प्रोटक वर्णन केले आहे. सत्व, रज आणि तम ह्या गुणत्रयामुळे अथवा आर्तना, जिज्ञासा आणि अर्थेच्छा ह्या वासनात्रयामुळे भक्तीचे तीन प्रकार होतात, इतकेंच ह्या सूत्रांत सांगितले आहे, आणि त्या त्रिप्रकाराचा तरतम्भाव कसा आहे, तो पुढील सूत्रांत सांगितला आहे. गुणत्रयामुळे होणारे भेद वासनात्रयामुळे होणाऱ्या भेदाहून भिन्न मानिले, तर भक्ति षड्विध होऊन सूत्रस्थ “त्रिधा” ह्या शब्दाला बाध येईल. शिवाय तें दोन प्रकाराने होणारे भेदत्रय समान नसले, तर सूत्रांतीं असलेला “वा” शब्द अनुचित ठेल. ह्यास्तव आर्ताची भक्ति सात्त्विक, जिज्ञासूची राजस आणि अर्थार्थाची तामस होय, असें समजणेच उचित म्हणावें लागते. कारण सूत्रस्थ ‘आतादि’ ह्या शब्दावरूनच त्या वासनात्रयाचा सत्त्वादि गुणत्रयाशीं अनुक्रमे संबंध आहे असें प्रस्थापित होते.

सूत्र ५७. उत्तरसादुत्तरसमात्पूर्वपूवो श्रेयाय भवति ॥

आर्या:— आर्ताची ती सात्त्विक, जिज्ञासूची रजोगुणी भक्ती ।
अर्थार्थाची तामस, गौण्यानुक्रम असा वदे सांहे ॥

विवरणः—मागील सूत्रांत सांगितलेले गौणी भक्तीचे गुणभेदादि प्रकार आणि आर्तादि प्रकार ह्या दोहोनाही हें सूत्र सारखेंच लागू असल्यामुळे ते द्विविधा प्रकार एकात्मक आहेत असेंच ठरते. प्रस्तुत सूत्राप्रमाणे आर्त, जिज्ञासा आणि अर्थार्थी ह्यांच्यांतील तरतम्भाव अनुक्रमे सत्व, रज आणि तम यांच्या तरतम भावासारखा आहे, असाच अर्थ निष्पन्न होतो. ह्या सर्व प्रमाणां वरून गौणी भक्तीविषयीच्या ह्या दोन्हीं सूत्रांचा अर्थ आम्हीं कोळा आहे ह्याहून भिन्न असणे शक्य नाहीं, असें दिसून येईल, असो.

प्रारब्धवशात् स्वर्गभोगप्राप्त्यर्थं ईशभक्ति करणे हा गौणीभक्तीचा सात्त्विक प्रकार आहे. त्याचप्रमाणे ती ऐहिक ऐश्वर्यप्राप्त्यर्थ करणे, हा तिचा राजस प्रकार आहे, आणि ईश्वराशी अखंड वैरभाव धरणे, हा तिचा तामसी प्रकार आहे. अशा स्वभावजभिन्नगुणानुसार मिन्न प्रकारे केलेल्या गौणी भक्तीची उदाहरणे पुराणात अनेक आहेत. प्रारब्धबलाने स्वभावज-गुणानुसार घडणाऱ्या अशा गौणी भक्तीने मोक्षप्राप्ति दुरावते. कारण जशी भक्ताची इच्छा असेल तसेच ईश्वर त्याला फल देतो (भ. गी. ४--११) हा गुणभेदान्वये घडणाऱ्या गौणी भक्तीचा विचार आला. आतां आर्तादि भेदाने (भ. गी. ७-१६) केलेल्या गौणी भक्तीचा विचार करू. आर्ताच्या भक्तीचा वेग सहज फार तीव्र असतो. ह्यास्तव तिला ह्या प्रकारत्रयांत सत्त्वगुणासम आधस्थान दिले आहे. गजेंद्रमोक्ष हें ह्या आर्तभक्तीचे उदाहरण आहे. आर्ताच्यापेक्षां जिज्ञासुच्या भक्तीचा वेग कमी तीव्र असतो. ह्यास्तव त्याच्या भक्तीला रजोगुणात्मक भक्तीसारखेच मध्यस्थान दिले आहे. ह्या जिज्ञासुभक्तीचे उदाहरण महाराजा परीक्षिताचे आहे. आणि अर्धार्थाची भक्ति मंद असते, म्हणून तिला तमोगुणी भक्तीप्रमाणे अंत्यस्थान दिले आहे. ध्रुव, उपमन्यु हे अर्थार्थी भक्त हाते, ही गोष्ट पुराणप्रसिद्ध आहे.

आर्तादि शब्दाचा अर्थ गीतेच्या शांकरभाष्यांत साधकांच्या दृष्टीने केला असून श्रीनाथभागवतांत सिद्धाच्या दृष्टीने केला आहे, म्हणून ते आपापल्या दृष्टीने योग्यच आहेत. त्यात तरतमभाव मानण्याचे काहीच प्रयोजन नाही. शिवाय ज्ञानेश्वरीच्या सातव्या अध्यायांतील एकशेंआठव्या ओंवीमधील “ जिहीं आत्महित केलें । वाढतें गा-॥ ” हा शब्दाचा क्रम बदलून “ वाढतें आत्महित ” असें वाचण्यापेक्षा आत्म-हित केलें वाढतें ” असा मूळचाच शब्दक्रम कायम ठेविला, म्हणजे “ आत्महित वाढीस लावलें ” असा अर्थ होऊन “ उदाराः सर्वं एवैते ” (भ. गी. ७-१८) ह्या भगवदुक्तीशीही तो छत्तीस गुण मिळून संलग्न होतो; अन्यथा होत नाही. शिवाय चतुर्विंश भक्तांतील पहिल्या तीन प्रकारच्या भक्तांपासून ज्ञानी भक्तास भगवंतानीच

“ज्ञानी त्वात्मैष मे मतम्” (भ.गी. ७-१८) असें म्हणून विभक्त केला आहे; मग त्याच्या अनुरोधानें पूर्वीच्या त्रिविध भक्तांचा क्रम लावण्यात अर्थ काय? अठराब्या अध्यायांतील चौपन्नाब्या श्लोकाच्या व्याख्यानात श्रीज्ञानेश्वरांनी फक्त “येर आर्त जिज्ञासु अर्थार्थी। हे भजती जिये पंथी॥ ते तिन्ही पावोनि चौथी॥ म्हणिपत आहे॥ १११२॥” इतकेंच ह्या विषयी म्हटले आहे. तेबद्दां त्यावरूनही प्रस्तुत सूत्राविरुद्ध क्रम सांगण्याचा त्याचा हेतु यक्किचितही व्यक्त होत नाही. शिवाय ह्या चतुर्विध भक्तांचा क्रम सांगावयाचा जर भगवंताचा हेतु असता व तो जर श्रीब्यासांना कळला असता, तर त्यांनी शास्त्रनियमानुसार ज्ञानी भक्तास खचित्‌च आद्य स्थान दिले असते. त्याला असा शेवटीं खास ढकळून दिला नसता. भीमार्जुन, कृष्णार्जुन, रामकृष्ण इत्यादि द्वंद्वसमासांत जो क्रम आहे, तो शास्त्रसिद्ध आहे. यादृष्टीनेही नारदांचा क्रमच यथार्थ ठरतो. ह्याचाच आणखी दुसऱ्या दृष्टीनें विचार करू. ईश्वरप्राप्ति हाच श्रेष्ठ अर्थ आहे, अशी भावना असलेला अर्थार्थी निदान परोक्षज्ञानी मुमुक्षु तरी असलाच पाहिजे. नाही तर ज्या वस्तूचे परोक्षज्ञानही नाही तिला सर्वश्रेष्ठ साध्य समजेल कोण? परोक्षज्ञानी जो असेल त्यालाच मगपुढच्या अपरोक्ष ज्ञानाची जिज्ञासा होईल. इतरांस होणार नाही. व अशी ही जिज्ञासा अति तीव्र ज्ञाल्यानंतरच नायांनी वर्णिलेली आर्तता उत्पन्न होणे शक्य आहे. आणि प्रस्तुत सूत्रोक्त तरतमभाव ह्या विचाराशी तंतोतंत जुळतो. नाथ भागवताच्या एकोणिसांवा अध्यायांतील चोविसाब्या श्लोकाच्या टीकेत चतुर्विध भक्तांचे जें वर्णन केले आहे, त्यांत त्यांनी त्यांचा तरतमभाव श्री नारदांप्रमाणे स्पष्ट रीतीने व्यक्त केलेला नाही; आणि गाडीच्या मार्गे बैल जुंपण्याइतके नाथ खचित् वेडे नव्हते. पांडित्याभिमान सोडून वितंडवाद करीत वसण्याच्या भरीस न पडतां श्रद्धायुक्त मनानें सद्गुद्धिपूर्वक ह्या विषयाचा विचार केला तर श्री नारद, श्री शंकराचार्य, श्री ज्ञानेश्वर आणि श्री एकनाथ ह्यांची एकवाक्यता समजून येण्याचे काम फार कठीण पडणार नाही. वाकी श्री नारद आणि श्री शंकराचार्य ह्यांच्याशी ‘‘एकनाथांचा जर कोठे विरोध असलाच तर ‘‘बीचमे मेरा चांद-

“भाई” अशा प्रकारचा दूरमिमान न घरिता आम्ही नाथांच्या फळाचाचे प्रमाणपूर्वक अव्यंदेरकरूं कारण “आचायांतं वाट पुसत” जाग्रात्य श्री शानेश्वरांचे भक्त या नात्यानें नाय हें आचार्यानुयार्याच आहेत.

पंडितांनी आपल्या गीतेच्या सुमालोकीतील नवमार्थयाच्या अवतरणातूळे शेक एकसष्ट ते सचर द्यामव्यें जो दूरमिमानमूळक संतनिदात्मक नायक विनय दाखविला आहे, तसा विनय पंडितमन्यांनाच शोभतो; आणि त्यांनाच उखाडाम असो.

सूत्र ५८   अन्यस्मात्सौलभ्यं भक्तौ ॥

आर्या   पंचविसाब्या सूत्री, दिवळे श्रेष्ठत्व भक्तियोगातें ।

त्यातें सौलभ्य म्हणें, द्या सूत्रामाजि मच्छङ्गा सार्व ॥

विवरण:—मार्गील दोन सूत्रांत गौणी भक्तीचा विचार झाला. वाच पुनः श्रेष्ठ भक्तीची स्तुति करीत आहेत. सूत्रे पंचविस ते सचावीस द्यामव्ये सकल मोक्ष साधनमार्गांत भक्तियोग श्रेष्ठ आहे, असें जें सांगितलें त्याचें कारण भक्तियोगाची सुलभता हेंच होय, असें द्या सूत्रांत सांगितलें आहे.

भक्तियोग सुलभ आहे, हें खरें आहे; पण तो कोणाला सुलभ आहे? ज्याची पूर्णवैराग्यपूर्वक व्यवसायात्मिका म्हणजे केवळ ईशपर बुद्धि ज्ञाली (भ. गी. २-४१ व ४५) त्याला मात्र तो सुलभ आहे. तेरठयाप्रमाणे नित्य रंग बदलणाऱ्या, असत्यप्रिय, सुसंगतानिंदक (तिला Virtue of the अम्हणणारा) राजकारणी ढोंगी पुराणिकाला ती कधीही प्राप्त व्हावयाची नाही. त्याची सारी “पुराणांतलीं वांगीं पुराणांतच” राहणार मग भक्त्यभावी त्याला खरी ज्ञानप्राप्ति व्हावी कशी? आणि ज्ञानाभावी त्याची सारी वडवड “बोलाचीच कढी बोलाचाचि भात” अशी निर्मलच होणार.

प्रमाणान्तरस्यानपेक्षत्वात्स्वयंप्रमाणत्वात् ॥

सौलभ्य भक्तियोगी, एतद्विषयी प्रमाण अन्य नको ।

स्वयमेव भक्त असती, प्रमाण सांई न तेथ दे शंका ॥

विवरणः—त्रैलोक्यगुरु जगदीश भगवान श्रीकृष्णप्रोक्त गुह्यतम शाल्यावर (भ. गी. १५-२०) श्रद्धा ठेवून केवळ एकातिक भक्तीशिवाय इतर सर्व धर्माचा त्याग करावा (भ. गी. १८-६६); आणि अनन्यगतिक बुद्धीनें त्या परमात्म्याला म्हणजे त्याच्याशीं एकात्मता पावलेल्या एखाद्या महात्म्याला एकनिष्ठेने शरण जावें, म्हणजे त्याच्या प्रसादानें साधक यथावकाश जीवन्मुक्त होतो, असा अखिल गीताशास्त्राचा उपसंहार केलेला आहे, त्यावरून भक्तियोग हाच मुक्तीचे अतिसुलभ साधन होय, असें सिद्ध होतें. आणि त्या मार्गाचा अवलंब करणाऱ्या सकल संतांचा स्वानुभवही असाच आहे, इतका ह्या सूत्राचा सर्वांग आहे. अंधश्रद्धेने जरी अशी एकनिष्ठ शरणागति झाली, तरी ती मुदादिप्रमरूपी असल्यामुळे अंतीं मोक्षदायकच होते.

शांतिरूपात्परमानन्दरूपाच्च ॥

तेवींच भक्ति आहे, सुशांतिमयही असाचि अनुभव ये ।

आणिक परमानन्दहि, ती देते दावितो असें सांई ॥

विवरणः—अखंड अंतःशांतिमय निजानन्द मूर्तीच्या सत्संगाचा लाभ हेऊन नंतर यथाकाल सर्व संशयनिवृत्तिद्वारें तिच्या खण्या स्वरूपाचा अनुभव शाल्यावर तिच्याच प्रसादानें जी भक्तिज्ञानवैराग्योद्भूत चित्तशांति मिळते ती अति दुर्लभ असून सर्वस्वी अवर्णनीय आहे. नुसत्या तर्कानें त्या शांतीची वात्तविक कल्पनाही करण्यास मानवीबुद्धि असमर्थ आहे (भ. गी. ३-४२) मा तिचे वर्णन वाणीनें कसें होणार? अखंड अंतःशांतिसुखाच्या अशा अवर्णनायत्वामुळेच “जिन्ने कमाया उन्ने छ पाया” असा प्रकार

हातो, त्याला उपाय नाही. प्रथम संतकृपेची पात्रता संपादन करून नंतर तिचा लाभ झाला, म्हणजे त्या शांतिसुखाचा अनुभव येतो. अननुभवी जिवाना तिची महति समजण्यास मार्गच नाही. खरी शांति निवृत्तीत आहे, प्रवृत्तीत नाही, ह्याचा अनुभव जीवाना यावा एतदर्थ परम दयाधन परमेश्वराने निवृत्तिमय शांतिरूप निद्रावस्था उत्पन्न केली आहे. तिचा विधात झाला तर जीवही नकोसा होतो, ह्यावरूनच तिच्या महत्तम् शांतिसुखदायकतेची उत्तम साक्ष पटते. पण सहजावस्था असल्यामुळे तिच्यातील शांतीची महति नकळून लोक निवृत्तिसुखांशदायक प्रवृत्तीतच दंग असतात, आणि तिच्यांतच धन्यता मानितात ! याहून अधिक अज्ञान कोणते ? प्रत्येक जिवाच्या नित्य बोकांडीं वसणारा हा मायेचा (अज्ञानाचा) दुस्तर पगडा पाहूनच भगवंतांनी “मम माया दुरत्यया”^१ (भ. गी. ७-१४) ह्या उक्तीने निवृत्तिरूप शांतिसुखविधातक प्रवृत्तिरूप अज्ञानमय मायेची निर्भर्त्सना केली असून, त्या मायेच्या तडाक्यातून सुटण्याचा श्रद्धायुक्त भगवदेक शरणतेचा मार्गही दाखविला आहे. पण भगवद्वचनावर खरी श्रद्धा असण्याइतके भाग्यवान जीव ह्या जगात क्वचितच असतात; व हा देखील अज्ञानस्वरूप मायेचाच खेळ आहे !

वास्तविक पाहातां शाश्वत परमशांतिदायक ज्ञानासारखे दुसरे हा जगात काहीच पवित्र नाही. (भ. गी. ४-३८, ३९) ह्या भगवद्वचनावर श्रद्धा ठेवून सकल विद्यामध्ये श्रेष्ठ अशी जी अध्यात्मविद्या (भ. गी. १०-३२) तिच्याद्वारे क्षेत्र-क्षेत्रज्ञानयोगे (भ. गी. १३-२) आपण प्रथमतः यथाशास्त्र (भ. गी. ४-१; १६-२४) म्हणजे मनुस्मृत्युक्त मार्गानें स्वतः मुक्तिलाभ करून ध्यावा; आणि नंतर इतरांना यथाधिकार मोक्षमार्गोपदेश करावा, ह्यांतच मानवदेहप्राप्तीची इतिकर्तव्यता आहे, हे परमेश्वराचे हृदत जाणून सर्व महात्म्यांनी सृष्टीच्या उत्पत्तीपासून आजपर्यंत आचरण केले आहे. ह्याचाच सदाचार म्हणतात; आणि “आचार प्रथमो धर्मः” (श्रुतिस्मृतिपुराणाचे सार आचार बोलती | आचार पहिला धर्म, धर्माचा प्रभु अच्युत || परशुरामपंत तात्या गोडबोलेकृत नामार्थदीपिका) ह्या व्यासवाणीप्रमाणे अशा सत्कर्ममय सदाचारालाच आचारधर्म म्हणजे

सद्धर्म म्हणतां येते. अर्थात् इतर सारे धर्म मिथ्या प्रकृतिनिर्मित असत्कर्ममूलक (विकर्ममूलक) असदाचाररूपी असल्याकारणानें ते असद्धर्मच होत. असे असद्धर्म अतिशय बळावून सद्गमाळा ग्लानी येऊ लागली, म्हणजे परमात्मा अवतार घेऊन दुष्टसंहारद्वारे साधूंचे संरक्षण करितो, आणि धर्मसंस्थापनाही करितो (भ. गी. ४-७ ते ९). परंतु आतां ह्यापुढे भगवंताच्या पाठीमागची ती अवतार घेण्याची दगदग कायमचीच चुकली आहे, असे म्हणण्यासे मुळींच हरकत नाही. कारण भगवंतावर श्रद्धा असून स्वसंरक्षणार्थ सर्वस्वी त्याच्यावरच अवलंबून असलेल्या साधूंना आपत्तिनिवारणार्थ त्याच्या अवताराची तीव्र इच्छा होणार; आणि अशा आर्त भक्तांची इच्छा पूर्ण करण्याकरितां भगवंत अवतार घेणार, ही कार्यकारणपरंपराच आतां मनुष्यानें आपल्या बुद्धिसामर्थ्यानें जगात्तून हृदपार केली आहे. इतकेंच नव्हे, परंतु आम्हीं सर्वस्वी परतंत्र आहोत असा सर्वाना नित्य सर्वत्र अनुभव येत असल्यामुळे, आम्हीं पूर्ण स्वातंत्र्याच्या कल्पनेला सुल्लावर चढवून परमेश्वरालाही मानवावलंबी बनविला आहे. त्याला जगाची सुस्थिति फक्त आमच्या मार्फतच ठेवितां येते, नाही तर ते कार्य त्याला करितां येणार नाहीं, एवढ्यासाठीं ते आम्हींच केळे पाहिजे असे आतां आम्हीं सिद्धांत ठरविले आहेत, व ते सर्वमान्याही झाले आहेत. मग आमचे प्रत्यक्ष भूदेवच जर जगाची सुस्थिति राखण्याचे काम आपल्या अनुयायांकडून करवून, घेण्यास समर्थ आहेत, तर त्या विचाऱ्या काल्पनिक परमेश्वराची उगीच मध्ये लुडवुड पाहिर्ज कशाला ? असे ठराव आतां आम्हीं पास केळे आहेत, हे पाहिल्यावर परमेश्वराला खरोखर बहुत आनंद झाला असेल ! कारण मूळ चालूं लागले म्हणजे जशी त्याला कडेवर घेण्याची दगदग चुकते, त्याप्रमाणे आम्हीं परमेश्वराचा अधिकार स्वसंपादित करून त्याला मोकळा केला आहे, हे सारे भविष्य परमेश्वराला पूर्वीच ठाऊक होते असे वाटते; आणि त्याच कारणास्तव आतां ह्या पुढे फक्त जगाच्या संहारकाळी मात्र एकदां कलंका अवतार ध्यावयाचा, असे त्यानें अगाऊ ठरविले असावे ! सत्कर्ममय सदाचारल्प सद्गमाच्याद्वारे सर्व मानवसृष्टि मुक्त झाल्यास ह्या नामरूपात्मक मिथ्या जगदाभासाचा जो विनाश होईल, तो मुळींच न होऊ देण्याची ही किती

बगाथ शक्ति परमेश्वराने आपल्या मायेच्या ठिकाणी ठेविली आहे ! ह्या जगामध्ये असत्कर्ममय (विकर्ममय), असदाचाररूप (मिथ्याचाररूप), असद्धर्माची (आधिभौतिक धर्माची) प्रवृत्ति अखंड सुरु ठेवण्याची मायाशक्ति जितकी प्रबळ आहे त्यापेक्षां तिचे सामर्थ्य जर कमी असते, तर कर्माकर्मविकर्माचा सबै गोळंकार करणारे कर्मयोग शास्त्रीवीर नष्ट होऊन ह्या पृथ्वीचाही स्वर्ग बनला असता.

श्री सांईनाथ प्रसन्न.

रा. रा. सांईलीलाकर्ते यास; स्नेहांकित नीलकंठ रामचंद्र ऊर्फ बाबा
सहस्रबुद्धे मु. डेक्कन जिमखाना, पुणे नंबर ४, यांचा कृतानेक शिरसाषांग
नमस्कार. वि. वि.

ता. २५।१०।२८ पावेतों सुखरूप असों, विशेष. श्री सद्गुरुकृपेने
आत्म्याच्या सर्वसाक्षित्वाचा आणि सर्वसमर्थत्वाचा परोक्षानुभव आल्याची
काही उदाहरणे आपणांकडे प्रसिद्धयर्थ पाठवीत आहे, त्यांचा स्वीकार व्हावा.

(१) आपली एका विशिष्ट गांवीं बदली झाली, असें आमचे मित्र
कै. वा. शंकर श्रीपत देशपांडे यांना एके दिवशी पहांटेस स्वप्न पढून, तें
खरें ठरण्याची शक्यता वाटत नसताही त्याच दिवशी पहिल्या टपाळाने. तशी
बदली झाल्याचा हुक्कम त्याच्या हाती येऊन पडला; ही हकीकत त्यांनी
सुमारे इ. स. १८८४ सालीं सागितली होती. परंतु हें कोडे आजपर्यंत
आम्हांला उलगडले नव्हते.

(२) त्यानंतर सुमारे इ. स. १८९८।९९ सालीं आम्हांला महा-
बळेश्वराहून पुण्यास परत बोलाविले आहे, असें एके दिवशी पहांटेस आमचे
मित्र कै. वा. भास्कर रामचंद्र दुगल द्यांना स्वप्न पढून तें त्यांनी निजून
उठल्यावर जेव्हां आम्हांसः सागितले, तेव्हां तसें होणे शक्य नाही, असें
वाटत असताही कचेरीत गेल्यावर तें खरें ठरल्याचा अनुभव आला. द्या
कोडथाचाही आजपर्यंत उदगडा झाला नव्हता.

(३) आज सकाळी आमचे मित्र श्री. केशव रामचंद्र ऊर्फ बाबा
जोगलेकर द्यांचे जेष्ठ चिरंजीव श्री. नरहर केशव ऊर्फ दादासाहेब द्यांना
कांहीं जखरीच्या कामानिमित्त भेटावयास गेलों असतां गाढीतून उतरतांना
पाहताक्षणीच दादासाहेब खालीं आले, व प्रेमादरपूर्वक शिरसावंदन करून
असे म्हणाले की, त्यांनी आपल्या हक्काच्या एकिज्ञक्यूटिज्ह इंजिनिवरच्या

जागेसाठी सरकारंशी जो निकराचा वाद चाळविला होता, त्यांत त्याना यश प्राप्ति झाल्याचा हुक्म ज्या दिवशा त्यांच्याकडे येऊन दाखल झाला, त्याच दिवशी निजून उठण्याच्यापूर्वी पहाटेस स्वप्नामध्ये आम्ही त्यांच्या धैर्यबद्दल त्याची पाठ योपटून त्यांच्या यशःप्राप्तिबद्दल त्यांचे प्रेमपूर्वक अभिनंदन केले होतें.

ह्या तिन्ही गोष्टीचे मनन करूं लागल्यावर सद्गुरुकृपेने जो आज बोध झाला तो असा आहे:-

(१) रा. देशपांडे ह्यांच्या बदलीची हकीकत आमच्या हृदयस्थाने आपल्या मनास स्वप्नावस्थेत कळवून तिचा जागृतावस्थेत त्याला प्रत्यक्षानुभव आणून दिला.

(२) आमच्या हृदयस्थाने स्थलातराची हकीकत आमच्या मनास स्वप्नावस्थेत कळवून नंतर तिच्या सत्यतेचा जागृतावस्थेत अनुभव घेतला.

(३) आमच्या हृदयस्थाने श्रीयुत जोगळेकर ह्यांच्या यशःप्राप्तीची हकीकत आमच्या मनास स्वप्नावस्थेत कळवून नंतर त्यांच्या मार्फत ती स्वतः आपणास निवेदन करवून घेतली.

ह्या परोक्षानुभवामुळे जो आनंद झाला त्यावरून श्रीसाईनाथांनी मजविषयी “तो माझाच आहे; त्याला (भवसागराच्या) पलीकडे नेण्याचे काम मलाच केले पाहिजे; माझ्याशिवाय त्याला कोण आहे ? ” असे जे उद्वार काढिले होते, त्याची प्रत्यक्षता झाली आहे.

अशा प्रकारे भूतभविष्यज्ञान श्रीसाईनाथ जागृतावस्थेत अनेकदा व्यक्त करीत असत, त्यावरून त्यांच्या अपरोक्षज्ञानाबद्दल माझी पक्की खात्री झालेली असून तशा ज्ञानाचा मढा त्यांच्या कृपेने लाभ बहावा अशी त्यांच्या चरणी अखंड प्रार्थना करीत आहे. कळावें, लोभ असावा, ही विनति.

गुरुप्रसादोद्गार

॥ हरिः ॐ ॥

कर्मसंन्यास रहस्य

(साकी)

प्रारब्धबले परिहार्य नसे, युद्धत्याग तयाचा ।

करण्या प्रवृत्त होऊनि अर्जुन, वदला ऐशी बाचा ॥ १ ॥

की निःसंशय मोक्षोपाया, दावी मजला कृष्णा ।

तुजविण शमवी कोणी नच ही, माझी बा रे तृष्णा ॥ २ ॥

त्याला श्रीहरि मग उपदेशी, द्विविधा निष्ठा पुरती ।

जी कर्मक्षय करुनी देई, अंतीं ज्ञानप्राप्ति ॥ ३ ॥

प्रारब्धक्षय चालू असता, प्रशस्त केवळ कर्मे ।

आचरिता नर सिद्धचि होतो, सत्कर्माच्या धर्मे ॥ ४ ॥

यज्ञपुरुष जो तत्प्रीत्यर्थचि, करिता वैदिक कर्मे ।

सहजचि आटे भवसरिता ही, हरिच्या प्रसादधर्मे ॥ ५ ॥

एकाऽयं परमं तपः ॥ तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व ॥ श्रुतिः ॥

एकाऽयलाभ सिद्धावस्थे—वीण कदापि न होई ॥

एकैकाऽयचि उत्तम तप जें, ज्ञानैक दान देई ॥ ६ ॥

मानवबुद्धी पदोपदीं रत, अनेक कर्मां राही ॥

ह्या संसारीं त्या योगानें, ज्ञान दुरावत जाई ॥ ७ ॥

यास्तव कर्मातीतत्व हवें, पुरते ज्ञानालागी ।

शुद्धैकाग्न्यावीण न लागे, अज्ञानासी आगी ॥ ८ ॥

ज्ञानी पुरुषां कर्तव्य नसे, परि ते कर्मे करिती ।

पूर्वार्थ्य संस्कारें जी ती, प्रायः प्रशस्त असती ॥ ९ ॥

ऐसा कर्मज्ञानसमुच्चय, अशक्य ह्या भूरती ।

असुनी परोपकारक कर्मे, संन्यासी बहु करिती ॥ १० ॥

व्यासशुकादिक बहु संन्यासी, होउनि 'ले पूर्वी ।

त्यार्थ्या ज्ञानश्रेष्ठद्वारे, जन उद्धरती उर्वा ॥ ११ ॥

प्रारब्धेतर कर्मी गीता, क्रियमाणी न च काही ।

वैदिक कर्मावीण स्पर्शी, ज्ञानी ऐसे पाही ॥ १२ ॥

परि हे रहस्य नुमजे बालां, यास्तव संन्यासाते ।

गौण समजती ते मूढमती, धरुनी दुराग्रहाते ॥ १३ ॥

संन्यासी पूर्णत्वे होता, मम सद्गुरु तो साँई ।

तदाश्रयाने हा नीलकंठ, सदाचि निर्भय राही ॥ १४ ॥

—पुरुषप्रकृति विवेक—

(लाचणी)

• नरनारी ह्या मिथ्या भेदा, पुरुष कदापि न गणी ।

अखंडानंदाचा तो धणी ॥ १ ॥

भेदी चंचलता ती वसते, शाश्वतता न च जगा ।

अशाश्वतरति ती देते दगा ॥ २ ॥

क्षेत्राठार्यी क्षेत्रज्ञजीव, एकात्मता धरी ।

तरिच त्या जन्ममरण आवरी ॥ ३ ॥

जीवेशैक्ये आत्मा वसतो, सर्वत्रचि नित्य तो ।

आत्म्याभव हा न च बाधतो ॥ ४ ॥

ऐशा ज्ञाने मोक्ष लाभतो, प्रकृतिसंग नच बरा ।
त्यागितां तया मुक्तिये धरा ॥ ५ ॥

नरदेही वा नारीदेहा, आत्मभिन्ना नसे ।
पुरुष तो उभयी एकचि असे ॥ ६ ॥

पुरुषाचे चित्प्रतिबिंब धरी, जड प्रकृति एकली ।
भवाची तीच असे माउली ॥ ७ ॥

भिन्न शरीरे निर्मुनिया ती, सुखदुःखा दाखवी ।
पुरुष तो तटस्थ जैसा रवी ॥ ८ ॥

मेदामाजीं भय नित्य वसे, पुरुषीं भीती नसे ।
अखंडानंदीं तो वसतसे ॥ ९ ॥

देह प्रकृति क्षेत्र पदें हीं, एकार्था दाविती ।
जडत्वे पदाथ ते राहती ॥ १० ॥

देही पुरुषादभिन्न आहे, पुरुषचि आत्मा असे ।
परेशाविण “सत्” कांहीं नसे ॥ ११ ॥

सरुलळि जग हें निजदेहासह, चित्प्रतिबिंबचि असे ।
चिदात्म्याविण “सत्” कांहीं नसे ॥ १२ ॥

नरनारींना उपस्थयोर्गे, बहुतचि सुख वाटते ।
तयाने सद्बुद्धी वाटते ॥ १३ ॥

प्रकृती जड खेळे निज संगे, भिन्न लिंग निर्मुनी ।
बद्धता दृढ नच त्यासम जरी ॥ १४ ॥

परस्पराना बद्ध कराया नरनारी निर्भिल्या ।
प्रकृतिने त्या मायिक ब्राह्म्या ॥ १५ ॥

मूत्रोत्सर्गाचीं द्वारे जड, सुखदायक तीं कशी ।
जीव हें नेणुनि पडती फशी ॥ १६ ॥

श्रीसाई लीला

देवी महिषासुरास सांगे, तत्त्व हेचि विवरुनी ।

पहावें*भागवतीं सज्जनी ॥ १७ ॥

सत्कर्माच्या साफल्यानें, दृढभक्त्युद्घव खरा ।

नव्हे तों कर्मत्याग नच बरा ॥ १८ ॥

संसिद्धावस्थेच्या पुढतीं, भक्तांहृदयीं दया ।

एकली राहे निःसंशया ॥ १९ ॥

“दया धरमका मूल” असे हें, तुलसीदासें जनी ।

बोलिले तें दृढ राहो मर्नी ॥ २० ॥

सत्कर्माचें फल भूतदया, वसते भक्तांमनी ।

दयेविण कर्मा भक्त न गणी ॥ २१ ॥

दया नसावीं कदा कुपात्रीं, ऐसें गीता वदे ।

बघावीं कीं तेयिल विशदचि पदें ॥ २२ ॥

“परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम्”

(भ. गी. ४. ८)

श्री तुकयाचे अभंग बहुतचि, यासम असती जनी ।

वसति ते भक्तांच्या सन्मनी ॥ २३ ॥

हा नीलकंठ सहज दयाघन, लाभुनिया जन्मला ।

त्या गुणे सांडनाथ तोषला ॥ २४ ॥

आसकी केवळ गुरुचरणीं, धरुनी वर्ते जनी ।

स्तुती वा निदा सम लेखुनी ॥ २५ ॥

सांडनाथप्रेरित बोला, नीलकंठ वदतसे ।

लागले भक्तीचें त्या पिसें ॥ २६ ॥

*“श्री भारतवर्षीय प्राचीन ऐतिहासिक कोश” द्यातील “महिषासुर” नंद पाहावा.

—संतासंतवर्णन—

लावणी

श्रद्धा तत्परता इंद्रियजय, साधक ऐशीं धरी ।

साधने सततचि निज अंतरी ॥ १ ॥

ऐसा अधिकारी जो साधक, साध्य तयासिच मिळे ।

पंडितां तत्त्व न ऐसे कळे ॥ २ ॥

अज्ञान्यासी विकर्म आणिक, अकर्म वाधक असे ॥

सुकर्माविण सिद्धि न येतसे ॥ ३ ॥

केवळ ईशात्मक कर्मांने, प्रसन्न होडनि हरी ।

देतसे सिद्धावस्था पुरी ॥ ४ ॥

संसिद्धावस्थेच्या योगे, गुरुरूपे श्रीहरी ।

साधका भेटुनि त्या उद्धरी ॥ ५ ॥

वैराग्यासम साधन नाहीं, ज्ञानलाभ ब्लावया ।

परि असे हरिमाया दुर्जया ॥ ६ ॥

मायायोगे साधनमार्गा, अनुसरती ना कुणी ।

साधकावस्था दुर्लभ जनी ॥ ७ ॥

मग सिद्धांची गोष्ट दूर ती, संत तयातहि कमी ।

कथियले ऐसे निगमागमी ॥ ८ ॥

प्रापंचिक सुखदुःखे भोगी, तो नर संत न कदा ।

तयाळा सोडी ना आपदा ॥ ९ ॥

चित्ती तळमळ राहे तोंवरि, संतं कदा होइना ।

असंतां शांति मनीं राहिना ॥ १० ॥

शांतीसम सुख नसेचि दुसरे, हो निद्रा दाखवी ।

समाधी आनंदा चाखवी ॥ ११ ॥

आत्यंतिक दुःखनाश होता, सहजानंदचि उरे ।

तदितरां संती ठावचि नुरे ॥ १२ ॥

बखंड सहजानंदी वसती, संत जडा त्यागुनी ।

शरीरे चेष्टत असता जनी ॥ १३ ॥

देहाहंकाराच्या त्यागे, देहकर्म त्यां नुरे ।

देह जै प्रारब्धा अनुसरे ॥ १४ ॥

उत्कृष्ट प्रारब्धे ऐशी, स्थिति संतां लाभते ।

न मोक्षाविरुद्ध ती क्षोभते ॥ १५ ॥

प्रारब्धवशात्कृचित्प्रसंगी, संतदेह जरि करी ।

कुक्कमें तरि हरि त्यां संहरी ॥ १६ ॥

कारण देहप्रारब्ध असे, ईशाधिन सर्वदा ।

जिवाळा नच तें बाधे कदा ॥ १७ ॥

अष्टादश अध्यायी आणिक तृतीयाध्यायी हरी ।

अर्जुना बोधी ऐशापरी ॥ १८ ॥

देहाहंकारावीण कदा, कर्म ठावचि नसे ।

तत्त्व हें गीतेमाजी असे ॥ १९ ॥

अनहंकारे कर्म घडे जे, अकर्म तें होतसे ।

अर्जुना कृष्णे कथिले असें ॥ २० ॥

कर्त्याविण जी कमें घडती, जडचेष्टा होत ती ।

जिवाळा किमपि न ती बाधती ॥ २१ ॥

संतासमीपकर्मोपाधी, कदापि राहत नसे ।

त्यग तो त्यांचा ऐसा असे ॥ २२ ॥

अनहंकारे संत सुकर्मे, अनंत करिती परी ।

तयांची पारख विरळा करी ॥ २३ ॥

अहंमत्वा धरूनी पंडित, करिती ज्या कल्पना ।

त्यामुळे होती बहु वल्गना ॥ २४ ॥

कर्मज्ञानसमुच्चय घेती, पंडित ते निज शिरी ।

अशांना “असंत” पदवी वरी ॥ २५ ॥

ज्ञानी आत्मा एकचि दोन्ही, गीता कथिते असें ।

तत्त्व हें विसरूनि होती पिसे ॥ २६ ॥

आत्मा कर्मातीत असोनी, ज्ञानी तैसा पुरा ।

न समजे रहस्य हें पामरा ॥ २७ ॥

हृदयीं कर्माभिमान धरितां, अज्ञानचि तें पुरें ।

जयानें जन्ममरण नावरे ॥ २८ ॥

अहंमाव ज्या मर्नी वसतसे, तया ज्ञान होइना ।

कदा अज्ञान दुरी जाइना ॥ २९ ॥

संताविण हें रहस्य इतरां कोठे नुमजे कदा ।

पंडिता अगम्य तें सर्वदा ॥ ३० ॥

संसिद्धावस्था ती अपरा, ज्ञानावस्था परा ।

सिद्ध दे कर्मासी पामरा ॥ ३१ ॥

मग कर्मीं ज्ञान्याची मति ती, रतेल कवण्या गुणे ।

पहातां गुणातीत लक्षणे ॥ ३२ ॥

ऐसा कर्मज्ञानसमुच्चय, योतांडचि होतसे ।

पंडितीं माजविले जें पिसें ॥ ३३ ॥

संताच्या कर्माची महती, कळतां नर उद्धरे ।

केविं हें जाणावें पामरे ? ॥ ३४ ॥

श्रीसार्व लीला

अहंभाव हा मनी राहिला, यत्किंचित्तही जरी ।

तरी तो वाढे वणव्यापरी ॥ ३५ ॥

एकात्मतता सर्वभूतीं, संतांगयीं वसे ।

आपपरभावचि त्याना नसे ॥ ३६ ॥

कर्मज्ञानसमुच्चयवादी, धरुनि अहंता मनीं ।

कुचेष्टा नाना करिती जनीं ॥ ३७ ॥

नास्तिकवादी केवळ तार्किक—पंडितदंभें जगा ।

भुलविलें तेणे होई दगा ॥ ३८ ॥

विचारहीन जगाची करुणा, येऊं दे तुज हरि ।

आपुली माया तूं आवरी ॥ ३९ ॥

हा नीलकंठ ऐसी विनती, करुनी गुरु साँइला

तत्परीं विनीत तो राहिला ॥ ४० ॥

श्री दत्तचित्सार्वसद्गुरुभ्योनमः

कै. श्री. अण्णा बायरे चिंचणीकर यांच्या
मिळकतीवद्दल पुढील हकीकत.

सप्रेम सा. न. वि. वि.

श्री सार्वलीलेच्या चालू (६ व्या) वर्षाच्या ८-९-१० या जोड अंकांत दिलेल्या कै० भक्तवर्य श्री. अण्णा चिंचणीकर यांच्या मिळकतीच्या व्यवस्थेवद्दलचे कै. भक्तश्रेष्ठ अण्णासाहेब दाभोळकर यांनी १७ परिशिष्टां-सह प्रोसिडिंग प्रसिद्ध केले आहे, त्यांतील शिल्क राहिलेल्या दोन (वेढे जमीन व मृत्युपत्रांतील मंदीर व धर्मशाळा बांधण्याची अट) भागापैकीं दुसऱ्या भागाची ठाणे डिस्ट्रिक्ट कोर्टातून ता. २६-६-३० रोजी झालेल्या निकालाची पुरवणी हकीकत खाली देत आहे. ती आपल्या श्री सार्वलीलेच्या शक्य तर पुढील जोड अंकीं आपण प्रसिद्ध करावी, अशी नम्र विनंति आहे.

दिवाणबहादुर राव यांजकडून पसंत झालेला अर्जाचा मसुदा ता. २-९-२९ रोजीं मी व श्रीयुत दामोदर बळवंत ऊर्फ बाबा जोशी वकील, ठाणे यांनी तो मुंबईहून त्यांजकडून आणिला. नंतर तो अर्ज श्री. रावबहादुर मोरेश्वरराव प्रधान यांनी मुंबईहून टाइप करून आणिला. त्यावर मी व रावबहादुर यांनी सह्या केल्या. नंतर ता. २६-९-२९ रोजीं मी डहाणूस जाऊन त्यावर श्री आपासाहेब कंदीकर व अण्णासाहेब खरे यांच्या सह्या घेतल्या. ता. २७-९-२९ रोजीं मी व आपासाहेब चिंचणीस गेलों व तेथें शेट नरसीलाल यांच्या घरीं गांवांतील प्रमुख मंडळीस बोलावून चिंचणीस श्री सार्वबाबांच्या मंदिराची व धर्मशाळेची जखर नाहीं अशावद्दलचीं दोन ऑफिडेन्हिटें ता. २८-९-२९ रोजीं करून घेतलीं. नंतर ता. ५-१०-२९ रोजीं पुण्यास जाऊन श्री. काकासाहेब महाजनी यांची त्या अर्जावर सही घेतली. नंतर सदर अर्ज श्री. ए. ब्हांडी. ऊर्फ भार्वसाहेब चिवे

सरकारी वकील यांना दाखविला. 'हें काम मीच चालवितों. हें श्रीबाबांचे काम आहे व तें मी वकील-फी घेतल्याशिवाय करणार. एवढी तरी श्रीबाबांची सेवा मजकडून होऊं था. ' असें त्यांनी सांगितल्यावरून व ही प्रेरणा श्री बाबांनीच त्यांना केळी असली पाहिजे असें वाटल्यावरून इतर ट्रूस्टींच्या सलुयानें भाईसाहेब चित्रे यांनाच वकीलपत्र दिलें व त्याच वेळी अर्ज व इतर कागदपत्र त्यांच्या स्वाधीन करून वकीलपत्रास लावण्याकरिता व अर्जास लावण्याकरिता स्टॅप घेण्यासाठीं त्यांच्याजवळ एक रुपया दिवाळींतील प्रतिपदा या शुभ मुहूर्तावर दिला.

भाईसाहेब यांनी तो अर्ज ता. ५-११-२९ रोजीं ठाणे डि. कोटीत दाखल केला. ता. ६-११-२९ रोजीं त्यांच्याकडून चिठ्ठी आल्यावरून अर्जांच्या स्टॅपास रु.१० व प्रोसेसकरिता रु. ५ मिळून रु.१५ त्यांच्याकडे पाठविले. सदर अर्जावर कोटीनीं ५-११-२९ रोजीं चार नोटीसा काढण्यावदल हुक्म केला व हा अर्ज मंजूर करण्यास कोणाच्या हरकती असल्यास त्यांनी त्या कोटीस ता. २१-१२-२९ रोजीं समक्ष अगर वकील मार्फत कळवाच्या असें २१-११-२९ रोजीं फर्माविले. चार नोटिसापैकीं एक नोटीस ठाणे जिल्ह्याच्या कलेक्टरसाहेबांकडे पाठविली. दुसरी चिचणी गांवीं प्रसिद्धीकरिता पाठविली. तिसांची शिरडी संस्थानाच्या ट्रूस्टीकडे पाठविली व चवथी ठाण्याच्या सासाहिक प्रतियोगी पत्रांत प्रसिद्धीकरिता पाठविली. सदर नोटीस प्रतियोगी पत्रांत ता. ३०-११-२९ चे अंकांत प्रसिद्ध झाली आहे.

ता. २१-१२-२९ रोजीं चिचणीच्या काहीं लोकांचा हरकतीअर्ज श्रीयुत पाध्ये व बाबरे वकील मार्फत कोटीत दाखल झाला, त्यावर कोटीनीं अणांच्या ट्रूस्टींना अणांच्या स्थावर जंगम मिळकतीचें, स्थावर मिळकतीच्या सरकार धान्याचें, व दरसालच्या उत्पन्नाचें व त्या मिळकतीवर त्या तारखेस शिल्क असलेल्या कर्जाच्या बोजाचें अशीं चार पत्रके तयार करून तीं ता. १८-१-३० रोजीं कोटीत दाखल करण्याकरिता फर्माविले.

त्याप्रमाणे तीं पत्रके दाखल करून कोटीने विचारलेली माहिती तोंडी समक्ष दिली. त्या वेळी हिंदुस्थानांत लोक धर्मकृत्यांत वाजवीपेक्षां फाजील पैसा खर्च करतात अशी कोटीने टीका करून चिंचणीस श्री साईबाबाचे मंदीर व धर्मशाळा न बांधतां मंदिराच्या नित्यनैमित्तिक पूजेअर्चेकरितां व इतर खर्चाकरतां मिळकतीच्या दर साळच्या उत्पन्नांतून मृत्युपत्रांत लिहिल्या प्रमाणे धारा वजा जाता जी पाव रक्कम खर्च करावयाची ती तशी खर्च न करतां शिक्षणाकडे खर्च करावी असें कोटीने सुचविलें व चिंचणीच्या लोकांचा अर्ज वाचून घेऊन त्यावर बरीच टीका केली. व चिंचणीस जर सर्व गोष्टीची सोय आहे तर आणखी या मंदिराची आवश्यकता काय आहे असें विचारून श्री शिरडी हें गांव कसें आहे व तेथें कशा कशाची आवश्यकता आहे, तेथें शाळा आहे किंवा नाही हें विचारून उभय पक्षकारांस आपआपली शिक्षणसंबंधी निरनिराळी योजना तयार करून ती ता. १-२-३० रोजी कोटीत दाखल करण्यास फर्माविलें.

त्याप्रमाणे मी ता. २०-१-३० रोजी मुदाम शिरडीस गेलों व तेथील सर्व लोकांची सभा कै. काकासाहेब दीक्षित यांच्या गाड्यांत बोलावून त्यांना सर्व वस्तुस्थिति समजाऊन सागून त्यांच्याकडून एक २०० संत्यांचा अर्ज घेतला व तेथील मराठी शाळेत जाऊन जरूर ती माहिती शाळेच्या हेड-मास्तरकडून घेतली. नंतर ठाण्यास परत येऊन शिरडीच्या शाळेतील मुलांना शिक्षणाच्या कार्मी मदत म्हणून ही एक चतुर्थीशाची रक्कम कशी खर्च करता येईल याबद्दल एक योजना तयार करून ती कांही ट्रस्टीना दाखवून ती ता. १-२-३० रोजी शिरडीच्या लोकांच्या अर्जासह कोटीत दाखल केली. विरुद्ध बाजूनेही आपली योजना तयार करून त्याच दिवशी कोटीत दाखल केली. कोटीस त्या दिवशी इतर काम जास्त असल्यामुळे या अर्जाचे काम ता. १५-२-३० पर्यंत पुढे ढकलण्यांत आले.

ता. १५-२-३० रोजीही कोटीस दुसरी इतर जास्त कामे असल्यामुळे ता. १-२-३० नेमण्यात आली. या तारखेस मी विरुद्ध बाजूच्या योजनेस जाब म्हणून एक लेखी कैफियत दाखल केली.

दरम्यान म्हणजे ता. १-३-३० रोजीं चिंचणीचे शेट श्री. नरसी. लाल हरीलाल यांचे बडील चिरंजीव श्री. व्रजलालभाई बी. ए., एल्एल. बी., हे, चिंचणीची २-३ बाबरे मंडळी व त्यांचे वकील श्री. आपासाहेब पाध्ये ह्यांनी व मी ह्या कामाची आपसांत तडजोड करावी व त्याप्रमाणे कोटीस अर्ज घावा असें मला कोटीत सांगू लागले. इतर टूस्टींचा विचार घेतल्याशिवाय मला एकटथास काहीं तडजोड करतां येणार नाहीं असें मी त्यांना सांगितलें. नंतर काहीं वेळानें श्री व्रजलालभाई हे माझ्या बिन्हाडीं आले व तडजोडीचा अर्ज मी घावा असें आग्रहपूर्वक सांगू लागले. परंतु मी त्यांना पूर्वीचाच जाब दिला. नंतर ते निघून गेले. जातांना मी त्यांना सांगितलें कीं, मी एक दिवस त्यांचे पूज्य पिताजी श्रीशेट नरसीलाल यांजकडे चिंचणीस जाईन, त्यांचा विचार घेईन, इतर टूस्टींना कळवीन व सर्वांच्या विचारास जसें येईल त्याप्रमाणे करीन.

त्या दिवशी, दोन्ही बाजूचे कागदपत्र वाचून पाहून ता. ८-३-३० रोजीं या अर्जाचा निकाल करूं असें कोटीकडून सांगण्यांत आलें.

ता. ८-३-३० रोजीं मी आजारी शाल्याकारणानें मला कोटीत हजर राहातां आलें नाहीं व चिंचणीसही जातां आलें नाहीं. त्या दिवशी काम चाललें नाहीं. परंतु विरुद्ध बाजूच्या वकिलांनी चार अंफिडेन्हिटें कोटीत दाखल केलीं. निकालाची तारीख २९-३-३० नेमली असें मला नंतर आमचे वकील श्री. भाईसाहेब चिन्हे यांच्याकडून कळलें.

ता. २९-३-३० रोजीं मी कोटीत गेलों. कोर्ट त्या दिवशी मुंबई-द्वान दुपारी २ वाजता येणार व हें काम घेणार नाहीं, असें कळलें. नंतर पुढची तारीख १२-४-३० देण्यांत आली.

ता. १२-४-३० रोजीं दोन्ही बाजूच्या वकिलांचें म्हणणे थोडक्यात ऐकून घेऊन शेवटचा निकाल हुक्म ता. २४-४-३० रोजी देण्यांत येईल असें सांगण्यांत आलें. परंतु त्या बूऱी आम्हीं (अण्णांच्या टूस्टींनी)

मूळ अर्जातील ऑट व कलम दुरुस्त करून घ्यावें व दुसरी विचारलेला
इतर माहिती घ्यावी असें कोटानें फर्माविले.

त्याप्रमाणे मूळ अर्जात दुरुस्ती करण्याचा दुसरा अर्ज व विचारलेली
दुसरी इतर माहिती ता. १४-४-३० रोजी कोटांत सादर केली.

नंतर तारीख २४-४-३० रोजी निकाल हुक्म न मिळता तो
ता. २६-४-३० रोजी मिळाला. तो असा कीं, मृत्युपत्रांतील अटीप्रमाणे
चिचणी येथे श्री समर्थ साईबाबा यांचे मंदीर व मंदिरास जोडून साईभक्तां-
करतां धर्मशाळा बांधण्याचे कारण नाहीं. परंतु ह्या मिळकतीच्या वार्षिक
उत्पन्नाची रक्कम सरकारधारा वजा जातां वाकी राहील ती शिरडी संस्था-
नच्या धर्मकृत्यांत खर्च न करतां त्यापैकीं निम्मे रक्कम चिचणी येथे
शिक्षणाकडे व निम्मे रक्कम शिरडी येथे शिक्षणखात्याकडे खर्च करावी.
या विचित्र निकाल हुक्माचे आम्हा सर्वांसच आश्र्य वाटून असा हुक्म
करण्यांत कोटाची कांहीं तरी नजरचूक झाली असावी म्हणून आमचे
वकील श्री. भाईसाहेब चित्रे यांनी ता. २४-६-३० रोजी ह्या नजर-
चुकीची दुरुस्ती बद्दावी म्हणून कोटास अर्ज दिला. या अर्जात एकंदर
तीन दुरुस्त्या मागितल्या होत्या. त्यापैकीं कोटानें ता. २६-६-३० रोजी
पूर्वीच्या निकाल हुक्मांत दोन दुरुस्त्या करून दिल्या व तिसरी जी मुख्य
मुद्याची दुरुस्ती ती करून देण्याचे नाकारले. त्यामुळे मृत्युपत्रांत मयतानें,
मिळकतीच्या उत्पन्नापैकीं धारा वजा जातां वाकीच्या उत्पन्नांतून दरसाल
तीन चतुर्थीश रक्कम श्री शिरडी संस्थानचे ट्रस्टी यांजकडे श्रीसमर्थ
सद्गुरु साईबाबा महाराज यांच्या समाधीच्या पूजेअर्चेकरतां व इतर धर्म-
कृत्याकरितां खर्च करण्यासाठी त्याच्या ट्रस्टीनी पाठवून देत जावी अशी जी
इच्छा प्रदर्शित करून अथवा विनंती करून ठेविली आहे तिला अजिबात
फांटा मिळाल्यामुळे व या उत्पन्नापैकीं मयताच्या इच्छेप्रमाणे दरसाल
तीन चतुर्थीश उत्पन्न श्रीसमर्थ सद्गुरुसाईबाबा यांच्या शिरडी येथील
समाधि व इतर धर्मकृत्य यांच्या खर्चासाठी मिळण्याचा जो आपला

हक्क तो अजिबात नष्ट होतो असें आमचे वकील व या मिळ कतीचे सर्व ट्रूस्टी व तसेच शिरडी संस्थानचे सेक्रेटरी व ट्रूस्टी यांना वाटल्यावरून या निकाल-हुकुमावर मुंबई हायकोर्टात अपील करण्याचें ठरले. परंतु या कामी अपील होत नाही, पण रिहिजन अर्ज करतां येतो असें नामदार हायकोर्ट वकील यांच्या सांगण्यात आल्यावरून ता. १--८--३० रोजी कै. श्री. अण्णा वाबरे याच्या ट्रूस्टीकडून एक व ता. २--८--३० राजी श्रीशिरडी संस्थानचे ट्रूस्टींनी एक याप्रमाणे दोन अर्ज अनुक्रमे श्रीरामदत्त विठोवा देसाई व श्री. वाळाजी सदाशिवराव हायकोर्ट वकील यांच्या मार्फत मुंबई हायकोर्टात दाखल करण्यात आले.

ते दोन्ही अर्ज मंजूर द्वोऊन सुनावणी करता तारीख नेमण्यावर तहकूब आहेत.

ही सर्व हकीकत श्री साईलीलेच्या येत्या अंकीं कृपा करून प्रसिद्ध करण्यास सविनय प्रार्थना आहे.

कै. श्री. अण्णा वाबरे यांनी ही उदार गुरुदक्षिणा श्री समर्थ सद्गुरु वाबांना दिली खरी, परंतु त्यापैकीं अद्याप म्हणजे ते मयत झाल्या-पासून आज १० वर्षांत शिरडी संस्थानाकडे एक पैही आली नाही. उलट अण्णाचे ट्रूस्टी मिळकतीचे उत्पन्न वसूल करून सावकारास भरीत आहेत. व कष्ट सोसीत आहेत. मग श्री. साइमाउलीची याकामी काय इच्छा असेल ती खरी.

हायकोर्टात या अर्जाचा काय निकाल लागतो तो पाहून ती सर्व हकीकत व वेढथाच्या जमिनीची हकीकत आपल्याकडे नंतर लिहून कळवीन.

ठाणे.

२०--११--३० }

आपला नम्र,

बाळकृष्ण विश्वनाथ देव

श्रीदत्तचित्साईगुरुभ्योनमः

श्रीसमर्थ शिरडीचे साईबाबा

श्री साईलीला संपादक महाशय यांस, —

कृ. शि. सा. न. वि. वि.

श्री साईसच्चरिताची प्रस्तावना लिहून ज्ञाल्यावर “श्री समर्थ शिरडीच साईबाबा” या मथळ्याखालीं सन १९३० च्या सप्टेंबर महिन्याच्या “मनोरंजन” मासिकाच्या अंकांत श्रीयुत श्रीपाद केशव नाईक यांनी प्रसिद्ध केलेला एक स्फुट चरित्रलेख नुकताच माझ्या वाचनांत आला. हा लेख अगदींच त्रोटक गद्य स्वरूपाचा असून त्यांतील माहिती आपण लेख अगदींच त्रोटक गद्य स्वरूपाचा असून त्यांतील माहिती आपण कै. श्री. अण्णासाहेब दाभोळकर यांनी वेळोवेळीं श्री साईलीला मासिकांत क्रित्या अध्यायाच्या आधारेच लिहिली आहे असें त्याच लेखाच्या शेवटच्या परिच्छेदांत श्री. नाईक यांनी लिहिलें आहे.

या लेखाचीं श्री साईलीला अंक आकाराचीं फार तर ८-१० पाने होतील. श्री साईसच्चरित इतिहास यांनी आपल्या श्री भक्तिलीलामृत यांतील ३१, ३२, ३३ या दासगणू महाराज यांनी आपल्या श्री भक्तिसारामृत यांतील ५२, ५३ या दोन अध्यायांत तीन अध्यायांत व श्री भक्तिसारामृत यांतील ५५ व ओंब्रीसंख्या १००६ आहे. यावरून आकाराचीं पृष्ठसंख्या सुमारे ५५ व ओंब्रीसंख्या १००६ आहे. यावरून श्री. नाईकांनी लिहिलेलें हें गद्य चरित्र अतिशय संक्षिप्त व लघुतम आहे असें दिसून येईल. यास चरित्र म्हणण्यापेक्षां चरित्रलेखच म्हणणें वरें.

आतांपर्यंत उपलब्ध असलेल्या माहितीवरून श्री बाबांचे संकलित गद्य चरित्र लिहिल्यास त्याचीं कर्मीत कर्मी २००० पासून २५०० पर्यंत तरी पृष्ठे होतील. बाबांच्या समाधिकालापासून आजतागायत बाबांच्या संबंधानें कदाचित् कोणी गद्य चरित्र लेख लिहिला नसेल. तो आज श्री.

नाईक यांनीं लिहून प्रसिद्ध केला ही गोष्ट सत्य असेल; परंतु यांतील कांही माहिती साधार नसून चुकीची आहे असें दिसते.

श्री चांदभाई पाटलाबरोबर शिरडीस येण्यापूर्वी मंगळवेदथासु दिगंबरबुवा या नांवानें प्रसिद्ध असणारे अक्कलकोटच्या श्री स्वामीमहाराजां-जवळ पटवर्धन यांच्या कुरणात असणारे एक भटक्ये निरुद्योगी, कोठेतरी भाकर मागून खाणारे, वेडसर पण आनंदी वृत्तीचे एक मुसलमान फकीर त्यांची सेवा करून त्यांची चिलीम भरून देत. ते मुसलमान फकीर म्हणजेच “ शिरडीचे साईबाबा ” हें कशावरून हें समजत नाहीं. ही माहिती श्री साईसच्चरितांत अगर श्रीदासगणूमहाराजांनी लिहिलेल्या श्रीबाबांच्या चरित्रांत नाही. व ती कशी व कोठून मिळविली याचा मागमूस श्री. नाईकांच्या लेखांत कोठें दिसत नाहीं.

तैसेच हे श्रीसाईनाथ । तरुण सोळा वर्षाचे वयांत ॥

निंबातळीं शिरडी गांवांत । प्रथम भक्तार्थ प्रगटले ॥

शिरडीची एक वृद्ध वाई । नाना 'चोपदाराची आई ॥

कथिता झाली परम नवलाई । बाबा साई चरिताचा ॥

म्हणे आरंभी हें पोर । गोरेंगोमटे अती सुंदर ॥

निंबातळीं आसनीं स्थिर । प्रथम दृग्गोचर जाहले ॥

वामन तात्या घडे पुरवीत । साई समर्थ पाणी शिंपीत ॥

उखर जागीं वाग उठवीत । पुढे ते गुप्त जाहले ॥

पुढे औरंगाबादेपाशी । चांग पाटील भेटले त्यासी ॥

लग्नाचिया वन्हाडासी । आले शिरडीसी मागुते ॥

श्री साईसच्चरित अध्याय ४,

ओऱ्या ११४, ११९, १२०, १७४, १७५,

आम्हांस नाहीं ठाव ठिकाण । आम्हीं मुळींच निर्गुण ॥

कर्मवशें पावून बंधन । पिंडाप्रती पावलो ॥

या पिंडासी देह म्हणती । देहीं आमुचें नांव निश्चिती ॥

विश्व हेंचि गांव निगुती । आमुचें जाणां सर्वथा ॥

ब्रह्म आमुचा जनिता । माया आुची माता ॥
या योगें ती साकारता । आम्ही पावळे शरीर हें ॥

श्री दासगणूकृत भक्तिलीलामृत अ. ३१,
ओंव्या १८, १९, २०.

हे गुरु आज्ञेनुसार । सोडूनि निघाले शेलू नगर ।
मागें पाहता वरच्यावर । पश्चिम दिशा लक्षुनी ॥
पुढे श्रोते येतां येतां । औरंगाबाद प्रांतीं तत्वता ॥
आले ज्या प्रांतीचा होता । मागें जाधव भूपती ॥
पाहूनी तो रम्य प्रांत । सांई राहिले काननीं स्थित ॥
देवगिरी दौलताबादेंत । श्री जनार्दन वंदिला ॥
तों एका वृक्षातळीं । ही आनंदाची माउळी ॥
चांदभाईने पाहिली । परी मानसीं दचकला ॥
पुढे चांदभाईच्या मेहुण्याचें । लग्न शिरडीस निघाले साचें ॥
बरोबर त्या लग्नाचे । महाराज आले शिरडीसी ॥

श्री दासगणूकृत भक्तिसारामृत अ. ५२
ओंव्या १०, ११, १२, १५, ६०

वरील तिन्ही चरित्रांत श्री. नाईक यांनी लिहिलेली मंगळ वेद्याची इकीकत कोठेच दिसत नाहीं.

श्री बाबा शिरडीस सन १८७३ सालीं आले असें श्री. नाईक लिहितात. यास आधार वरील तिन्ही चरित्रांत मिळत नाहीं.

समाधिकाळीं श्री बाबाचें वय ८० वर्षावर होतें हें खास. १६ वर्षाची मूर्ति प्रथम शिरडीस आली म्हणजे बाबांनीं शिरडीस ५ तपावर वर्षे काढिलीं असें सिद्ध होतें.

सन १८७१ साली बाबांचें वय १६ वर्षांचें धरलें तर समाधिकाळीं म्हणजे सन १९१८ सालीं त्यांचें वय ६१ वर्षांचें होतें असें म्हणावें यागेल. पण समाधिकाळीं स्थांचें वय ८० वर्षावर होतें असें शिरडीतील व इतर ठिकाणचे भक्त-ज्यांनीं बाबांना पाहिले आहे ते-कबूल केल्यावाचून कधीही राहाणार नाहीत.

कै. श्री. नानासाहेब चांदोरकर प्रथम बाबांकडे १९०८ साली गेले ही माहितीही चुकीची आहे. नानासाहेब प्रथम बाबांकडे १८९१-९२ सालांत किंवा त्यापूर्वीही एखादें साळ गेले असें नानासाहेवांनी ज्या मला दोन गोष्टी सांगितल्या त्यावरून सिद्ध होतें, व नुकतीच त्यांच्या धाकटया चिरंजीवांनी जी मला यासंबंधानें माहिती दिली तीही मी वर लिहिलेल्या माहितीशी तंतोतंत जुळते. श्री. माधवराव देशपांडे व काशीराम यांच्या बदल दिलेली हकीकतही चुकीची दिसते.

श्री नाईक यांनी बाबांचा जो फोटो दिला आहे तोही चुकीचा आहे. आजपर्यंत बाबांचे जे हजारों फोटो निरनिराळ्या वेळचे, वयाचे व बैठकीचे निघाले आहेत त्यांत एकही फोटो श्री. नाईकांनी दिलेल्या फोटोशी मिळता नाही. तसेच ज्यांनी ज्यांनी बाबांना प्रत्यक्ष पाहिलें आहे त्यापैकी कोणीही श्री. नाईकांनी दिलेला फोटो “बाबांचा फोटो” म्हणून केव्हाही कवूल करणार नाही. यावरून श्री. नाईकांनी स्वतः बाबांना पाहिलें नसलें पाहिजे व त्यांच्या संग्रही असलेला श्री. साईबाबांचा फोटो तोच “शिरडीच्या साईबाबांचा फोटो” म्हणून दिला असावा. कारण कोपरगांवास एक अवलिया होते व वांद्रेयास एक अवलिया होते त्यासही साईबाबाच म्हणत.

शिरडीच्या साईबाबांस मी ८ वर्षे सतत पाहिलें आहे व माझ्या संग्रही त्यांचे वरेच फोटो आहेत. परंतु बाबांच्या चेहऱ्यांत व बैठकींत व श्री. नाईकांनी दिलेल्या फोटोंत बिलकुळ साम्य अगर सादृश्य नाही.

पूर्ण विश्वसनीय चौकशी व माहितीच्या अभावी व स्वतः अननुभवी असल्यामुळे अशा चुका होणे साहजिक आहे.

तथापि श्री. नाईकांनी केलेला प्रयत्न स्तुत्य आहे. त्यात संतसेवा व जनसेवा आहे. पण श्रीबाबांच्या भक्तांची व मुमुक्षु वाचकांची दिशाभूल होऊ नये म्हणून हा लेख लिहिला आहे.

हा लेख व श्रीसाईसचरित प्रस्तावना हे दोन्ही लेख श्रीसाईलीलेच्या व मनोरंजनाच्या येत्या अंकांत प्रसिद्ध व्हावेत अशी नम्र विनंती आहे.

श्रीदत्तचित्सार्वगुरुभ्योनमः

श्री सार्व मञ्चरित

प्रस्तावना

आपल्या ह्या आर्यावर्तात सद्गुरुकृपेवांचून मोक्ष नाही अशी दृढ-
समजूत, दृढभावना, दृढ सिद्धांत आहे. व हा सिद्धांत आजकाळचा नाहीं,
फार पुरान आहे. तो वेदकाशपासून आहे व त्यास वेदशाखांचा आधार
आहे. सद्गुरु कोणत्याही जातीचे, धर्माचे, वयाचे, प्रत्यक्ष अथवा ग्रंथरूप,
ही असोत वा पुरुष असोत, साधुसंत, देवता, माता पिता असोत, बंधुभगिनी,
असोत, मित्रसखा असोत, नवरा असो वा वायको असो, ज्ञात असोत
वा अज्ञात असोत. ते कृसे असावेत, त्यांची सेवा कशी करावी, त्यांची
रूपा केब्हां होते, ते उपदेश केब्हां करतात, ज्ञानप्राप्ति केब्हां होते, व
ज्ञानोत्तर मनोवृत्ति कशी बनते याचें सर्वोत्कृष्ट वर्णन भगवान श्री समर्थ
सद्गुरु ज्ञानेश्वर महाराज यांनी आपल्या श्रीमद्भगवद्गीता भाष्यांत केले
आहे. महाराज लिहितात:—

तें गा ज्ञान पैं बरवें । जरी मनी आधी जाणावें ॥

तरी संताते भजावें । सर्वस्वेसी ॥ १६५ ॥

जे ज्ञानाचा कुरुठा । तेथ सेवा हा दारिवंटा ॥

तो स्वाधीन करी सुभटा । वोळगोनी ॥ १६६ ॥

तरी तनुमनुजीवें । चरणासी लागावें ॥

आणि अगर्वता करावें । दास्य सकळ ॥ १६७ ॥

मग अपेक्षित जें आपुलें । तें ही सागतील पुसिलें ॥

जेणे अंतःकरण बोधलें । संकल्पा नये ॥ १६८ ॥

श्री ज्ञानेश्वरी अ. ४ श्लो. ३४

गुरुसेवेचे मार्ग, साधने अथवा अंगे अनंत आहेत. अद्वितीय राज-
कारणी पुरुष, राज्यसंस्थापक, पराक्रमी वीर, अलौकिक शास्त्रकार, इति-

हासकार, नाटककार, विशाल बुद्धीचे शिक्षक, व्याख्याते, लेखक वगैरे थोर पुरुषांस आपले व्यवहारगुरु मानून त्यांची चरित्रे लिहिणे हो गुरुसेवा व जनसेवा आहे. परंतु ही सेवा ऐहिक स्वरूपाची असून ती काळमानानुरूप करावयाची असते. तिचे महत्त्व व फळ शाश्वत नसते. तिला देशकालाची मर्यादा असते. तिघ्यांत जरी लोकशिक्षण परोपकार वराच असतो तरी ती स्वार्थमूलकही असते. अतएव ती परमार्थफळदायी नव्हे.

पुष्कलशा साधुसंतांची चरित्रे लिहिणे हाही एक गुरुसेवा प्रकार आहे. व तो परमार्थफळदायीही आहे. परंतु हा व उपरिनिर्दिष्ट प्रकार हे दोन्ही एकदेशी किंवा एकांगी होत. यांच्या केवळ लेखनापासून पारमार्थिक अंतिम घ्येय प्राप्त होणे कठीण. किंवडुना नाहीच म्हटले तरी चालेल.

माझ्या अल्पसमजुतीप्रमाणे लेखनसेवेत सर्वांत उत्तम व खात्रीने मोक्षफळ देणारी व श्रेष्ठ सेवा म्हणजे गुर्वाङ्गेवरून अथवा आपल्या अंतःस्फूर्तीने आपल्या सद्गुरुरुचे चरित्र लिहून त्याचे नित्यनियमाने आपण स्वतः अध्ययन व देशकाल व प्रकृत्यनुकूलतेप्रमाणे दृढ निश्चयाने, शुद्धातःकरणाने उत्कट श्रद्धेने, निस्सीम प्रेमाने व अव्यभिचारी भक्तिभावाने शेंकडॉ पारायणे व सप्ताह करणे, व इतर सद्गुरुंस करावयास लावणे, ही सेवा होय. ही सेवा शरीर वाढूनात्मक असून ती कुटुंबपोषण मार्गाच्या, व्यवहाराच्या, अथवा ऐहिक ऐश्वर्याच्या आड येत नाही.

चरित्रलेखनांत दोन भेद असतात. एक संक्षिप्त किंवा विस्तृत, गद्य किंवा पद्य, अध्ययन, पठण, पारायण किंवा सप्ताह करण्यास विस्तृत व पद्यचरित्रेच योग्य होत. गद्य चरित्रांची पारायणे किंवा सप्ताह करण्याची वाहिवाट नाही. गद्य पाठ करण्यास कठीण. पद्य लवकर व सुलभतेने पाठ होतें, स्मरणात राहातें व वेळी आठवतें. आपले पुरातन संस्कृत वाढूमय बहुतेक पद्यांतच आहे. याचे कारण तरी हेंच असले पाहिजे.

पद्य व विस्तृत गुरुचरित्राच्या अध्ययन, पठण, पारायण व सप्ताहानें गुरुसेवा उत्तम होते असा सार्वत्रिक अनुभव असून आपल्यांत प्रघातही तसाच आहे.

पारायणे व सप्ताह करण्याची चाल फार प्राचीन आहे. वेदकालापासून आहे. वेदांचीं, भागवतांचीं, रामायणांचीं योगवाशिष्ठांचीं वगैरे गीर्वाण ग्रंथ राजांचीं पारायणे व सप्ताह नित्य कोँठे ना कोँठे होत असतात हे आपण पाढातों व ऐकतों.

त्याचप्रमाणे श्री ज्ञानेश्वरी, श्रीनाथभागवत, श्रीदासबोध वगैरे मराठीत लिहिलेल्या विश्वबंद्य ग्रंथराजांचीही परायणे व सप्ताह नित्य होत असतात. हीही चाल पुरातनच आहे. हीं चरित्रे ग्रंथ नसून केवळ ऐहिक व पारमार्थिक ज्ञानग्रंथ आहेत. तथापि जे पुरुष या ग्रंथनिर्मात्यांस अथवा या ग्रंथासच आपले गुरु मानतात त्याना या ग्रंथांचे अध्ययन, पठण, पारायण व सप्ताह केल्यानें निःसंशय सर्वोत्कृष्ट, अनुपमेय व मोक्षफलदायी गुरुसेवा घडते.

गुरुचरित्र म्हणजे गुरुंचा अवतार, बालपण, तरुणपण, वृद्धपण, त्यांनी केलेल्या अद्भुतलीला, दाखविलेले अतुल चमत्कार व केलेली अवतार कायें वैरे गोष्टींचा लिहिलेला विश्वसनीय व सत्य ग्रंथ.

वरील केवळ ज्ञानग्रंथांचा व गुरुचरित्र ग्रंथांचा उपयोग मात्र दोन्ही प्रकारांनी करण्यात येतो. काम्य दृष्टीनें व निष्काम बुद्धीनें. काम्य ऐहिक ऐश्वर्योपभोगासाठी किंवा चिंता, आपत्ति, संकट, रोगयातना, पीडानिवारण होण्यासाठी, निष्काम—संसारनिवृत्ति किंवा जन्ममरणमुक्तेसाठी. निष्काम गुरुसेवा ही केवळांही श्रेष्ठच ठरणार. मग ती गुरुचरित्र लेखनसेवा असो वा अन्य प्रकारची असो.

गुरुचरित्र लेखनसेवा ही नारदपुराणांत दिली आहे. यावरून ती फार प्राचीन आहे यांत शंका नाही.

आपल्या या भरतभूमीत अवतीर्ण झालेल्या साधुसंतांची त्रोटक चरित्रे पुष्कळ प्राचीन कवीनी पद्यांत लिहून ठेविलीं आहेत.

बहुतेक सर्व महाराष्ट्रीय प्राचीन साधुसंतांची चरित्रे आपल्याकडील प्रसिद्ध श्रीमन्महिपति कवि महाराजांनी मराठीत ओंवीप्रबंधांत त्यांनी आपल्या प्रस्थ्यात जगन्मान्य श्रीभक्तलीलामृत व श्री संतलीलामृत या दोन ग्रंथांत लिहून ठेविलीं आहेत.

तसेच त्यानंतरच्या बहुतेक सर्व महाराष्ट्रीय अर्वाचीन साधुसंतांची संक्षिप्त चरित्रे आपल्याकडील प्रसिद्ध श्री दासगण कवि महाराजांनी आपल्या विस्थ्यात श्री भक्तलीलामृत, श्री संतलीलामृत व श्री भक्तिसारामृत या तीन मराठी ग्रंथांत ओंवीप्रबंधांत लिहून ठेविलीं आहेत.

या उपरिनिर्दिष्ट कविदूयवर्यांनी लिहून ठेविलेल्या प्रत्येक ग्रंथाचे पारायण किंवा सप्ताह करतां येईल. परंतु त्यांतील कोणत्याही एका साधुसंताच्या चरित्राचे स्वतंत्र रीतीने पारायण किंवा सप्ताह करूं म्हटले तर ते चरित्र सर्वांगसंपूर्ण व विस्तृत नसल्यामुळे व त्या चरित्रास वरील ग्रंथांत फार तर दोन तीन पानेच खर्ची बातलीं असल्याकारणाने ते चरित्र पारायण किंवा सप्ताह करण्यास मुळीच उपयोगी पडत नाही.

विस्तृत पद्यमय गुरुचरित्राच्या अध्ययनाने, पठणाने, पारायणाने किंवा सप्ताहाने चरित्रलेखकास तर गुरुसेवा होतेच; परंतु इतर भज्जांनीही जर त्या चरित्राचे अध्ययन, पठण, पारायण व सप्ताह केले तर लेखकास जनीजनार्दनाची सेवा घडून लोकसंप्रहाच्या सेवेचे श्रेय मिळून त्या इतर भक्तजनांच्या जन्माचेही सार्थक होते.

सद्गुरु ग्रंथरूपाने आपल्या भक्तांक दून दोन प्रकारची सेवा घेतात. एक श्री ज्ञानेश्वरी, श्री नाथभागवत, श्री दासबोध यासारखे महान् ग्रथ आपण स्वतःच निर्माण करून किंवा आपली चरित्रे आपल्या सद्गुरुकडून लिहून

बेऊन त्यांची लेखकाकडून व इतर भक्तवृदाकडून अध्ययन, पठण, पारायणे व सप्ताहरूपानें सेवा घेणे.

अनेक सद्गुर्तांनी आपआपल्या इच्छेनुसार व आवडीनुसार आज-पर्यंत निरनिराळ्या प्रसंगी व निरनिराळ्या भाषेत आपापल्या गुरुंची गथाप्रमाणे पद्य चरित्रे लिहून जगास त्रुणी करून ठेविले आहे. तथापि पारायण व सप्ताह करण्यास योग्य, विस्तृत, पद्य, व्यापक सर्वांगपरिपूर्ण प्रख्यात ब्रह्मेन निदान आपल्या महाराष्ट्रांत तरी पहिले फार जुनें, गोड, रसाळ, बटकदार, प्रासादिक श्री सरस्वती गंगाधर यांनी क्षेत्र औढुंबर, श्री वाढी, श्री गाणगापूरनिवासी श्री समर्थ सद्गुरु नृसिंह सरस्वती महाराज यांचे लिहिलेले चरित्र. जें बृहत् किंवा थोरले गुरुचरित्र म्हणून हळी प्रसिद्ध आहे, जें आबाळवृद्धांच्या उत्तम परिचयाचें आहे, ज्याचें नित्यशः हजारों ठिकाणी नियमानें रोज अध्ययन, पठण होतें व प्रसंगानुसार ज्यांची पारायणे व सप्ताह होतात व दुसरे अगदीं अलीकडील मधुर, रसपूर्ण, उद्बोधक, प्रसादजन्य कै. भक्तवर्य श्री गोविंद रघुनाथ ऊर्फ अण्णासाहेब दाभोळकर, यांनी श्री क्षेत्र शैलधी (शिरडी) तालुके कोपरगांव जिल्हा अहमदनगर येयील निवासी-क्षेत्र संन्यासी आधुनिक संतचूडामणि श्री सच्चिदानंद समर्थ सद्गुरु साईबाबा महाराज यांचे लिहिलेले चरित्र जें श्रीसाई सच्चरित या नावानें श्रीसाईलीलेत गेळी ६ वर्षे प्रत्येक अंकांत एकेक अध्याय या रूपानें प्रसिद्ध होऊन नुकतेच या वर्षाच्या ५--६--७--८ या जोड अंकांत अवतरणिकाध्यायासह पूर्ण झाले आहे व ज्याबद्दल ही हळीची प्रस्तावना लिहिली आहे, अशा या दोन गुरु चरित्रांखेरीज कोणी तिसरे इतके विस्तृत लिहिलेले गुरुचरित्र आढळत नाही.

श्री समर्थ सद्गुरु टेंमेस्वामी ऊर्फ वासुदेवानंद सरस्वतीमहाराज यांनी एक विस्तृत, विद्वत्तापूर्ण, विविधवृत्त, शब्दालंकार, अर्थालंकार, शब्दार्थालंकार युद्धक सूभाषितयुक्त असें लिहिलेले छापील गुरुचरित्र बरेच वर्षापूर्वी माझ्या पाहाण्यांत आल्याचे स्मरते.

तसेच श्री समर्थ सद्गुरु श्रीक्षेत्र बाळेकुंद्री येथील निवासी दत्तमहाराज यांनीही एक गुरुचरित्र लिहिले आहे असें ऐकतों; परंतु हें गुरुचरित्र अद्याप छापून प्रसिद्ध झालेले दिसत नाही.

श्री समर्थ सद्गुरु वासुदेवानंद सरस्वती महाराजांनी लिहिलेले गुरुचरित्र श्री सरस्वता गंगाधरांनी लिहिलेल्या गुरुचरित्राइतके अद्याप प्रसिद्धास आलेले दिसत नाहीं. कदाचित् महाराजांच्या भक्तमंडळाकडून त्याचें अध्ययन, पठण, पारायण व सप्ताह श्री पुण्य महासरित् नर्मदा तीरावर गायकवाडीत असलेल्या चांदोद कर्नाळीपासून बन्याच अंतरावर असलेल्या श्री गरुदेश्वर क्षेत्री महाराजांच्या समाधि दिरांत होतही असतील; परंतु त्याची नक्की माहिती मिळालेली नाहीं. हें चरित्र महाराजांनी स्वतःच लिहिले असल्याकारणाने त्याची गणना श्री सरस्वती गंगाधर व कै. श्री अण्णासाहेब दाभोळकर यांनी लिहिलेल्या गुरुचरित्रलेखनांत करतां येणार नाहीं.

खुद श्रीसमर्थ सद्गुरु साईबाबा महाराज यांच्याच कृपेस पात्र झालेले व आधुनिक विश्रेष्ठांत ज्यांची प्रामुख्याने गणना होत आहे व ज्यांनी आजपावेतो मनाचे श्लोक, जलददूत काव्य, नाटकखंड, लावण्या, पोवाडे, प्राम्य गीत, अर्वाचीन भक्तिलीलामृत, संतलीलामृत, भक्तिसारामृत, ईशावास्यभावार्थ मंजिरी, अमृतानुभव टीका, गोदामहात्म्य, स्तोत्रे, अष्टके, सुभाषिते, कीर्तनोपयोगी आख्याने, चक्रीभजन, स्फुट कविता वगैरे लहानमोठे पुष्कळ प्रथं लिहिले आहेत व सर्वांच्या परिचयाचे असे श्रीदास गणू महाराज यांनी श्रीबाबाची दोन चरित्रे—एक त्यांनी आपल्या भक्तिलीलामृतांत व दुसरे भक्तिसारातांत अनुक्रमे ३१, ३२, ३३ व ५२, ५३ या अध्यायांत लिहिली आहेत. पहिल्याची पृष्ठसंख्या १५ असून ओंवीसंख्या ५०९ आहे व दुसर्याची पृष्ठसंख्या १२ असून ओंवीसंख्या ४०७ आहे.

हीं दोन्ही चरित्रे सर्वोत्कृष्ट, हृदयंगम, रसाळ, प्रसादजन्य आहेत यांत शंका नाहीं. तीं अध्ययन, पठण, पारायण व सप्ताह करण्यास योग्य आहेत.

फक्त तीं फारच लघु आहेत इतकेच. त्यातील कथा व श्रीसाईं सच्चरित्रांतील कथा कमीजास्त प्रमाणानें बहुतेक एकच आहेत. आपल्या देशाची हीन स्थिति व तिचीं कारणे याचें हृदयस्पर्शी सुंदर चित्र श्री दासगण महाराजांनी आपल्या इतर ग्रंथांप्रमाणे या लघु चरित्रांतील उत्तम रेखाटले आहे. अण्णासाहेब या भानगडींत मुळींच पडले नाहीत.

श्रीक्षेत्र वाढी येथील श्री दत्तस्तवराज या छोटेखानी पुस्तकांतील माहितीवरून श्री सरस्वती गंगाधर यांनी लिहिलेल्या बृहद्रुरु चरित्राहून एक निराळा स्वतंत्र फक्त ७०७ श्लोकी लघु गुरुचरित्र नावाचा ग्रंथ वाढींत आहे. तो योरल्या गुरुचरित्रापेक्षां फार प्राचीन आहे असें दिसते, पण हेंचरित्र कोणी व कधीं लिहिले हें समजण्यास मार्ग नाहीं. यांतील चरित्रनायक तेच योरले गुरुचरित्रातील चरित्रनायक होत. या चरित्रनायक श्री समर्थ सद्गुरु नृसिंहसरस्वती महाराजांचा समाधिकाल शके ११४० हा आहे असें लघु गुरुचरित्रातील ७०५, ७०६ ७०७ या ओऱ्यांवरून दिसते.

श्री सरस्वती गंगाधर यांचें उपनांव साखरे. या साखरे कुळातील श्री सायंदेव हे प्रथम श्री समर्थ सद्गुरु नृसिंहसरस्वती महाराजांच्या कृपेस पात्र झाले. त्यांच्यावर नंतर सद्गुरुंचा अनुग्रह होऊन तुझे वंशजांकडून माझी निरंतर सेवा होत जाईल असें त्यांना वरप्रदान मिळाले. श्री सायंदेवापासून पांचवे पुरुष हे श्री सरस्वती गंगाधर होत. या श्री सरस्वती गंगाधरांना हल्ळीं प्रसिद्ध असलेले बृहद्रुरुचरित्र लिहिण्यास स्वतः श्री समर्थ सद्गुरु नृसिंह सरस्वती महाराजांनी आज्ञा केली असें त्याच चरित्रात लिहिले आहे. यावरून हें चरित्र सुद्धां पुष्कल वर्णाचें जुनें आहे असें दिसते. चरित्रांत चरित्रलेखनाचा किंवा चरित्रलेखकांचा काल दिलेला नाहीं.

याच श्रीसमर्थ सद्गुरु नृसिंहसरस्वती महाराजांचा अवतार पुन्हा श्रीक्षेत्र आळंदी येणे होऊन ते शके १८०७ साली समाधिस्त झाले असें

४
श्री दासगण महाराजानी आपल्या श्रीभक्त लीलामृत या ग्रंथाच्या ३०^१ अध्यायात १२ व १०३ ओंबीत लिहिले आहे. यावरुन हल्ळी प्रचारात असलेले घोरले गुरुचरित्र शके १८०७ सालानंतर लिहिले नसून जरी असलेले जुने नसले तरी खात्रीने शके १८०७ सालाच्या पुष्क-लघुगुरुचरित्राइतके जुने नसले तरी खात्रीने शके १८०७ सालाच्या पुष्क-लच पूर्वी लिहिले गेले असले पाहिजे यांत शंका नाहीं.

असो. आपल्याला गुरुसेवा घडावी, आपल्या हातून शक्य तितका लाकसंग्रहाची ब्हावा व मातृभाषावाङ्मयाची सेवा ब्हावी या उदात्त हेतूने व श्रीसमर्थ सद्गुरु साईबाबा महाराज यांच्या आज्ञेवरुन श्री. अण्णासाहेबानी सेवावृत्तिशँखलाविमोचन झाल्यावर हे गुरुचरित्र लिहिले आहे.

श्रीसरस्वती गंगाधरांच्या गुरुचरित्राप्रमाणे या श्रीसाई सच्चरितात अवतरणिकाध्यायासह ६३ अध्याय आहेत. पहिल्याची ओंबीसंख्या ७३०० आहे. याची ओंबीसंख्या ९४५० आहे. पहिल्याची पाने ३६६ आहेत. याची पाने ९०० आहेत. पहिल्याचे पान याच्या पानापेक्षां दुप्पट मोठे होईल. म्हणजे पहिल्याची पाने ७३० होतील, तरी सुद्धां यातील पृष्ठसंख्या व ओंबी संख्या पहिल्यापेक्षां जास्तच भरेल.

संस्कृतात जसा अनुष्टुप् छंद तसाच मराठीत ओंबीप्रबंध हा मोठ्या कवित्वलेखनास योग्य आहे. चरित्रग्रंथास ओंबीप्रबंध सुगम असतो म्हणूनच मराठीतील बहुतेक मोठमोठे नामाकित विश्ववंद्य पद्य ग्रंथ ओंबी-प्रबंधातच लिहिले आढळतात. याच कारणाकरितां श्री साईसच्चरितही ओंबीप्रबंधातच लिहिले गेले आहे.

श्री सरस्वती गंगाधराच्या गुरुचरित्रांतील कथा सर्वथैव विश्वसनीय व अनुभवजन्य अशाच आहेत. परंतु त्या श्री सरस्वती गंगाधराच्या प्रत्यक्ष अनुभवाच्या आहेत किंवा त्याची माहिती त्यांना मुखपरंपरेने मिळाली आहे, किंवा ज्यांच्या कथा लिहिल्या आहेन त्या व्यक्तीनीं त्यांना समक्ष

किंवा लेखनद्वारे कळविली आहे हें समजण्यास आज आपल्याजवळ काहीच साधन नाही. व त्या ग्रंथातही त्या संबंधाचा काही खुलासा केला नाही.

श्री साईं सच्चरितांत ज्या कथा अगर लीला वर्णिल्या आहेत त्यापैकी पुष्कळ अण्णासाहेबांनी स्वतः डोळ्यांनी पाहिल्या आहेत. व बाकीच्या ज्या ज्या भक्तांस श्री बाबांचे प्रत्यक्ष व स्वप्नांत अनुभव आले व उयांनी ते अनुभव त्यांच्या समजाप्रमाणे जशाच्या तसेच अण्णासाहेबांस लिहून कळविले अगर तोंडी निवेदन केले व त्यापैकीं बहुतेक सर्व अजूनही इयात आहेत, त्या लीला व अनुभवावर आण्णासाहेबांनी फक्त आपल्या प्रसाद व रसाळ वाणीने कथास्वरूपाचा पद्यमय मोहक व सुंदर पेहेराव चढवून त्यांचे हृदयंगम वर्णन श्री साईं सच्चरितांत केले आहे.

*
प्रत्येक अध्यायांत प्रथम वेदांत, नंतर गुरुस्तवन, नंतर गुरु गौरव व नंतर कथा याप्रमाणे ५१ अध्यायांची मांडणी केली आहे. ५२ व्या अध्यायांत सिंहावलोकन करून अवतरणिका देऊन ग्रंथ संपूर्ण करूं असें पहिल्याच एका ओँवीत लिहिले आहे. परंतु इल्ली जो ५२ वा अध्याय प्रसिद्ध झाला आहे त्यांत सिंहावलोकनही दिसत नाही व अवतरणिकाही दिसत नाही. त्यांत श्री सद्गुरुमहात्म्य, श्री साईं सच्चरित फळश्रुति, ग्रंथकारांची प्रसाद याचना व प्रार्थना इतक्याच गोष्टी आहेत. “५१ वा अध्याय प्रसिद्ध झाला. आता फक्त ५२ वा अध्याय प्रसिद्ध होणे राहिलेला या अंकीं प्रसिद्ध होऊन श्री साईं सच्चरित ग्रंथ आतां संपूर्ण झाला आहे” असे खुद अण्णासाहेबांच्या हातचे शब्द श्रीसाईंलीलेच्या ६ व्या वर्षाच्या तिसऱ्या अंकांत ८८० पानावर छापलेले आहेत. यावरून अवतरणिकेच्या व सिंहावलोकनाच्या ओऱ्या लिहिलेली चिठोरीं कोठे तरी गहाल झाळीं असावीं असें दिसते. नेहमीच्या संवईप्रमाणे अण्णासाहे-

बांनी ५२ वा अध्यायही चिठोन्यावरच लिहिला होता. ती चिठोरी मजकडे तपासण्याकरितां आली होती त्यांत ओऱ्याचे क्रमांक नव्हते. व चिठोन्याचे अंक २० पासून पुढे होते. यावरून सिंहावलोकनाच्या व अवतरणिकेच्या ओऱ्या गहाळ झाल्या असाव्या किंवा विस्मृतीनें तयार करावयाच्या राहिल्या असाव्यात असे बाटते. हल्ळी अवतरणिकेचा अध्याय नवीन तयार करून तो ५३ वा अध्याय म्हणून ग्रंथास जोडला आहे. याप्रमाणे एकंदर द्या साईसच्चरिताची किंवा गुरुचरित्राची रचना आहे.

श्री बाबाचे शिरडी क्षेत्री प्रथमागमन, तिरोभवन, पुनश्च प्रगटीकरण, त्यांच्या अद्भुतलीला, अप्रतिम चमत्कार, भक्तानुभव, अनुग्रह, उपदेश—ग्रंथ वाचन, ग्रंथलेखन, पादुकांजन, इष्टदेवता पूजन, ईश्वरभजन, जप, तप, नामस्मरण, आसन, उपासना—धनसुतदारा दान, संकटनिवारण, व्याधिनाश, योगैश्वर्य, मशीदमाई वैभव, उदीमाई प्रभाव, धुनी माई प्रताप, घरटूपेषण पराक्रम, नित्यक्रम, आहारविहार, शयन, चिळीम, पादत्राण, पेढेराव, संताविष्करण, शंकानिरसन, पंचमहायज्ञ सामर्थ्य, धर्मशिक्षण, व्यवढार शिक्षण, परमार्थपाठ, सर्वव्यापकत्व, सर्वज्ञता, मनोगत कथन, पूर्वकथन, पूर्वजन्मकथन, भविष्यकथन, हंडी किंवा डेग, चावडी, भिक्षा, भिक्षाधिकार, मंदीर, लेंडीबाग, उत्सव, पंचतत्व प्रमुख, परस्पर मनोमय चित्तशक्ति संदेश, औदार्य, भक्ति, ज्ञान, वैराग्य, दया, क्षमा, शांति, निर्याण, वगैरे विषयांच्या एकंदर सुमारे १५० ते १७५ पर्यंत कथा, उपकथा व अडकथा, या श्री साई सच्चरितात वर्णिल्या आहेत.

कित्येक ठिकाणी एकेक अध्यायांत २, ३, ४, ५, पर्यंत ही कथा आल्या आहेत, तेर कित्येक ठिकाणी २ किंवा ३ अध्याय मिळून एकच कथा वर्णिली आहे.

या ग्रंथास श्री साईलीला संपादक महाशयांनी लिहिलेले ग्रंथकर्त्यांचे अटेंसे चरित्र व “बाबांचे बाळ” यांनी लिहिलेला “श्रीयुत मित्रवर्य व मक्तश्रेष्ठ गोविंदराव रघुनाथ ऊर्फ अण्णासाहेब दाभोळकर यांच्यासंबंधाने माझे दोन शब्द” हा छोटा लेख, असे दोन लेख (जे पूर्वीच अनुक्रमे श्री साईलीला वर्ष ६ अंक ३ व जोडाक ६-७ यांत प्रसिद्ध झाले आहेत) जोडले आहेत. तसेच यांत आरंभापासून ग्रंथ प्रसिद्ध होईपर्यंत श्री साईलींत प्रसिद्ध झालेली सर्व छायाचित्रे व देखावे दिले आहेत.

कविता ग्रंथ तीन प्रकारचे असतात. नैसर्गिक, प्रासादिक व कृत्रिम. कृत्रिम कविता केवळ विद्वत्तेच्या व बुद्धिमत्तेच्या जोरावर केलेली असते. ती उत्तम ठरेल, परंतु शाश्वत टिकणार नाहीं, व तिच्यांत प्रतिभा, प्रसाद किंवा देणगी हे गुण कधीही येणार नाहीत. गुरुकृपेवांचून आंगीं कितीही विद्वत्ता असली तरी हल्लींचे ग्रंथासारखा ग्रंथ निर्माण होणे कठीण. कोणत्याही पारमार्थिक ग्रंथांत वरील तीन गुण असल्याखेरीज मुमुक्षु वाचकांवर त्याची छाप पढणार नाहीं, व त्याची त्यावर श्रद्धा व विश्वास वसणार नाहीं. श्रीसाईसच्चरित हा ग्रंथ प्रसादजन्य आहे, व त्यामुळेच तो कोणाही मुमुक्षु भक्तास आवडणारा असून त्याचें नित्यशः अध्ययन, पठण होऊन त्याची शेकडों पारायणे व सप्ताह झाल्यावांचून राहाणार नाहीत.

अण्णासाहेवांच्या घराण्यात मूळपासून गुरुभक्ति होती किंवा नव्हती हें समजण्यास हल्लीं मार्ग नाहीं. परंतु अण्णासाहेवांनी आपल्या स्वतःसंबंधाने श्रीसाईलीलेच्या पहिल्या वर्षाच्या २ व ३ अंकांतील तिसऱ्या अध्यायात जी हकीकत लिहिली आहे तीवरून पाहातां अण्णासाहेवांस प्रथमतः गुरुभक्ति किंवा गुरुप्रेम मुळींच नव्हते. तसेच गुरु करणे हें त्यास थोतांड आहे, असे वाटत असून गुरु करण्याची आवश्यकताच नाही असेते प्रतिपादन करीत असत. व स्वकर्तृत्वाचाच अभिमान अधिक बाळगीत असत परंतु श्रीबाबांची नजरानजर होऊन काही मनोमय साक्षित्व शब्दोचार

ज्ञाल्याबरोबर ते सर्वस्वी अभिमानगलित झाले. व सद्गुरुवांचून तरणोपाय नाही अशी त्यांना पूर्ण खात्री पटली. नंतर त्याच्यावर बाबाची कृपाही ज्ञाली. श्रीसाईसच्चरित लेखन हें त्याच कृपेचें फल होय. अण्णासाहेबानी विश्ववंद अशा पुष्कळ साधुसंतांचें जगन्मान्य काव्यग्रंथ वाचले असल्या कारणाने त्याच्या श्रीसाईसच्चरितावर प्रामुख्येकरून श्रीसमर्थ सद्गुरुनाथ महाराजाच्या श्री एकनाथी भागवत भाषाथाटाची छाप पढलेली दिसते.

या श्रीसाईसच्चरित लेखनाबद्दल आधुनिक विद्वन्मणी श्री चिंतामणराव विनायक ऊर्फ नानासाहेब वैद्य यांनी आपला अनुकूल अभिप्राय प्रगट करून अण्णासाहेबाना “महिपती” ही पदवी देऊन त्याचा व त्याच्या ग्रंथाचा गौरव केला आहे. (श्रीसाईलीला वर्ष २, अंक ९ पान, १५२) यावरून हें श्रीसाईसच्चरित नुसतें गुरुचरित्र नसून तें एक उत्कृष्ट रसात्मक काव्य आहे.

या श्रीसाईसच्चरितात भगवान श्री ज्ञानेश्वर महाराज लिहितात त्याप्रमाणे अण्णासाहेबाच्या वाणीचें व लेखनाचें सार्थक झाले आहे.

“ वाचें वरवें कवित्व, कवित्वीं वरवें रसिकत्व, रसिकत्वीं परतत्व, स्पर्शं जैसा ॥ ३४७ ॥ श्री ज्ञानेश्वरी अ. १८ श्लोक १४

प्रथांत दृष्टात, उपमा, अलंकार, रसपरिपोष यांचा भरपूर भरणा आहे.

श्री सरस्वती गंगाधरानीं लिहिलेल्या ‘गुरुचरित्राप्रमाणे याही श्रीसाईसच्चरिताचें नित्य अध्ययन व पठण होऊन त्याचीं शेंकडों पारायणे व सपाह व्हावेत अशी ग्रंथकर्त्याची फार फार इच्छा होती. ती इच्छा फलदूप ज्ञाल्याचा साहळा पाहाण्यास ते जिवंत राहिले नाहीत हा दैवदुर्बिपाक आहे.

हा ग्रंथ मुमुक्षु भक्तांस एक प्रकारचा गोड, मधुर परमार्थ मेवाच आहे. अण्णासाहेबाच्या सदिच्छेस मान देऊन मुमुक्षुभक्तांनी स्वतः आपण या मेव्याचें श्रद्धेने व अंतःकरणपूर्वक आकंठ सेवन करून इतर भक्तांसही करावयास लावल्यास भगवान श्री ज्ञानेश्वर महाराज लिहितात त्याप्रमाणे मुमुक्षुभक्तांना ज्ञानयज्ञाने श्रीसाईपरमात्मा संतुष्ट केला असें होऊन ते शरीर-नाशानंतर त्याच षड्गुणैश्वर्य श्रीसाईपरमात्म्याशी एकरूप होतील यांत तिलप्राय संशय नाही.

“ पैं माझिया तुझिया मिळणी । बाढीबळी जे हे काहणी ॥

मोक्षधर्म का जिणी । आलासे जेये ॥

तो हा सकलार्थप्रद । आम्हा दोघांचा संवाद ॥

न करितां पदभेद । पाठेचि जो पढे ॥

तेणे ज्ञानानंकीं प्रदीपीं । मूळ अविद्येचिया आहुतीं ॥

तोषविटा होय सुमति । परमात्मा मी ॥

ते हे मंत्र रहस्य गीता । मेळवी जो माझिया भक्ता ॥

अनन्य जीवना माता । बाळका जैसी ॥

तैसी भक्तां गातेसी भेटीकरी जो आदरेसी ॥

तो देहापाठीं मजसी । येकची होय ॥

श्री ज्ञानेश्वरी अ. १८ क्लो ७० व ६८ ओंव्या १५२४, १५२५,
१५२६ १५१२ व १५१३ कै. श्री कुटेप्रत पान ५३०-५३१

श्रीसाईं सच्चरिताचे अवतरणिकेसह सर्व अध्याय प्रसिद्ध ज्ञाळ असल्यामुळे हा ग्रंथ आता पूर्ण झाला आहे. तरी पूर्वी एक बोळ श्रीसाईंली-लेच्या ६ व्या वर्षाच्या ३ व्या अंकांत ८८० पानावर खुद अण्णासाहेबानी जाहिर विनंती केल्याप्रमाणे ज्या कोणा मुमुक्षु भक्तांस हा ग्रंथ विकत-

व्यावयाचा असेल त्यानीं आपलीं नविं व पत्ते श्री. रामचंद्र.आत्माराम ऊर्फ
बाबासाहेब तर्खड श्रीशिरडी संस्थानचे खजिनदार वाढें यांजकडे लवकर
नोंदवावे. ग्रंथाची किंमत पूर्वी ३ रु. जाहीर केली होती. परंतु आतां ती
कमी करून रु. २॥ च ठेविली आहे. तरी या संधीचा मुमुक्षुभक्त व
वाचक उर्ण लाभ घेतील अशी मला बढवत्तर आशा आहे. शेवटी ज्या
कर्तुंभकर्तुंअन्यथाकर्तुंम्, शक्तिमान, सर्वज्ञ, सर्वसाक्षी, श्री समर्थ
सद्गुरु साईपरमात्म्याचे पुण्य चरणकमलीं अनन्यभावे नम्रतापूर्वक मस्तक
ठेवून ही बरीच लांबलेली प्रस्तावना संपवितो.

ठाणे

ता. २०-११-३० }
ता. २०-११-३० }

बाबांचे घाळ.

अनुभव व विचार

इ. स. १९१७ आक्टोबर महिन्याचा पहिला आठवडा. श्रीच्या दरबारी माझा स्नेही व त्याची बायको गेळी असतां ही इकीकत घडली होती. त्या उभयतांना त्याच आठवड्यांत कांही विशेष कारणपरत्वें, दुसऱ्यानदां श्रीच्या दर्शनासाठी श्री शिरडीस जाण्याचा प्रसंग आला होता.

कै. श्री. दीक्षितांच्या वाड्यांत जागा नसल्यामुळे कै. वाळाभाऊ चांदोरकरांनी, खाणावळीच्या बाजूला त्यांची सामानानें भरलेली खोली त्या उभयतांना उतरावयासाठी दिली होती. त्या खोलींत वाळवी मनस्त्री अस-ल्यामुळे आणि ती अहोरात्र डसत असल्याकारणानें त्या उभयतांस फारच त्रास झाला होता असें माझा मित्र म्हणाला.

माझ्या मित्राची खात्री होती की, या वाळवीच्या निवारणार्थ श्रींची उदी बिछान्याच्या भोवतीं टाकळी असतां कांहीं न होतां स्वस्थ झोंप येईल; परंतु श्रीच्या पवित्र उदीचा अशा कामासाठीं उपयोग करणे हे त्याला केवळांही योग्य वाटले नाहीं, आणि त्या उभयतांनी तो त्रास सहन केला.

एके रात्रीं निद्रा न आल्यामुळे माझ्या मित्राच्या मनांत विचार आला की, श्रींचे आपल्यावर अप्रतिम प्रेम आहे. आपल्या संसारांतल्या सर्व चिंता त्यांना असून सर्व संकटांतून आपणाला ते पार पाढीत आहेत. असा वारंवार अनुभव येऊन देखील, आपल्या हातून श्रींची कांहींही सेवा घडत नाहीं. बाबांचे सानिध्य आपल्याला जन्मोजन्मीं तर राहाणार सेवा घडत नाहीं. बाबांचे सानिध्य आपल्याचा आशीर्वाद इ. स. खचित्. तेव्हां बाबांनी जो कांहीं विशिष्ट प्रकारचा आशीर्वाद इ. स. १९११ मध्ये दिला, आणि जो आपणाला याच जन्मांत फलद्रूप शाळाच पाहिजे असा आपण आपल्या मनांन दृष्ट धरिला आहे, आणि

ज्यामुळे श्रीना त्यांचा स्वतःचा देह त्यांना सोडताही यावयाचा नाही. अशी जी मानसिक गळ घेऊन बसलों आहें तें योग्य नाही. श्रीच्या अमूल्य देहयष्टीला आपण फारच त्रास देत आहोत. श्रीचे व आपले क्रणानुवंध जन्मोजन्मी सुटणारे नव्हेत, तर आपण श्रीना विनाकारण गळ कांघालावी? महंतीची आपली महत्वाकांक्षा मुळीच नाही. ज्याप्रमाणे या देहाच्या संसाराची चिंता त्यांनी आपणावर वाहवून घेतली आहे, त्याचप्रमाणे पुढच्या जन्मजन्मांतरीच्या चिंतेविषयी कां त्रस्त व्हावें? जन्ममरणांची फिकीर कां करावी? अशी मायाळू आणि कनवाळू माउली साक्षात् जगन्माता प्राप्त झाली असतां मग उगाच धडपड कसली? सबव त्यानें आपल्या मनांत अत्यंत प्रेमयुक्त भावनेने असा संकल्प केला कीं, “बाबा! या उपरात या देहांतच आशीर्वाद फलद्रूप व्हावाच अशी जी आपणाला गळ घालीत आहेत, त्याविषयी हा देहधारिन् अत्यंत अयोग्य असल्यामुळे, त्याच्या योग्य त्याच जन्मांतल्या त्याच्या देहांत, आपला आशीर्वाद फलद्रूप करावा. या उपरात याविषयी आपणाला गळ घालणार नाही.” हा संकल्प करून तो स्वस्थ झोंपी गेला. आपल्या बायकोला देखील कांही वोलला नाही. कारण त्याला वाटले कीं, ती त्याचें मन कदाचित् फिरवूं पाहील.

असो. दुसऱ्या दिवशी सकाळी नित्यनेम सारून श्रीच्या दर्शनासाठी जातांक्षणीच श्री. कै. दीक्षिताना बोलले “काका! या भाऊने माझ्या तोंडावर मी दिलेले मारले रे! अरे हा गू खाढीत जाऊं पाहातो रे! याला काय बोलावें?”

कै. दीक्षिताना याचा उलगडा होईना. आरति झाल्यावर जेव्हां माझ्या मित्राजवळ त्यांनी खुलासा मागितला, तेव्हां त्यानें आदल्यारात्रीची सर्व हकीकत सांगितली. ती ऐकून दीक्षिताना वाईट वाटले. दोन प्रहरीं ते दोघे श्रीच्या दर्शनासाठी गेले असतां, त्याच्या मनांतले

प्रयोजन जाणून, श्री माझ्या स्नेहाला बोलले “ अरे ! पोथ्या पुस्तकं शृंगत जावी वरं ! ”

“ चालती थोळती पोथी साक्षात् पुढे असतां आतां वाचूं तरी काय ? ” असें मनांत येऊन त्याला स्वाभाविकरीत्या हंसू आले. श्रीसाई-बाबा त्याच्याकडे पाहून अत्यंत प्रेमयुक्त मुद्रेने हांसले. हे श्रीच्या मुखावरचे अनिर्वचनीय स्मित पाहून त्याच्या मनांत जी कांहीं किंचित् शंकाकुशंका हेती ती पार नाहींशी होऊन त्याच्या डोळ्यांतून घळघळ आनंदाश्रु आले आणि श्रीचे पाय घट घरून त्यानें श्रीच्या पायांना अभिषेक घातला. श्रीनीं आपला वरदहस्त त्याच्या माथ्यावर ठेविला.

तिकडून वाढ्यांत परत आल्यावर दीक्षितांनी त्याला विचारले, “ बोळा ! आतां कसले वाचन चालविणार ? ” स्नेही म्हणाला, “ ते गवांनाच विचारा ! ” कै. दीक्षितांचे माझ्या स्नेहावर अत्यंत अकृत्रिम प्रेम. त्यांच्यानें स्वस्थ राहावेना. संघ्याकाळी त्यांनी श्रीना पुन्हां विचारले, “ बाबा ! यांना काय वाचावे ते सांगाना ? ”

बाबा म्हणाले, “ त्याचं काय ! बघुन घेऊ ! ”

ही गोष्ट येथे लिहावयाचे मुख्य प्रयोजन हें की, आपण कोठेही असलें तरी आपल्या सर्वांचे आचारविचार व क्षणोक्षणींच्या कृति श्रीना सर्वपणे गोचर असल्यामुळे त्यांच्या स्थूल देहाच्या विसर्जनानंतरही, आपल्या डोळ्यांपुढला, आणि तसाच मनांतला, सर्व खेळ ही त्यांचाच आहे याविषयींची सर्व साईभक्तांच्या, प्रभुभक्तांच्या, सर्व शक्तिमान् परमेश्वराच्या, श्रीहरीच्या प्रेमी भक्तांच्या मनांत सदैव जागृति राहावी इतक्यासाठींच.

पहिल्याच दर्शनाच्या वेळी आणि त्यानंतर वेळोवेळी “ अरे ! यांनी नजर सर्वावर सारखी आहेरे ! ” असें जें श्री साईबाबा बोलले

आहेत, त्याचप्रमाणे श्रीकृष्ण भगवान देखील श्रीभगवद्गीतेत लख बोलले आहेत की, लहान थोर, खिया, शूद्र इतकेंच नाहीं, परंतु अत्यंत दुराचारा देखील, या सर्वावर माझी नजर सारख्याच प्रेमभावाने भरलेली आहे.

श्री साईंबाबा देह सोडून गेले ! श्रीकृष्ण भगवान देह सोडून गेले ! आतां त्यांची नजर आमच्यासारख्या दानदुबळ्या, तडीतापडी, संसारप्रस्त, प्रस्त, अशा लोकांवर असणारती कशी ?

याचा विचार त्याच्या पूर्ण स्वरूपाला, त्याच्या अनंत अवर्णनीय लीलांना क्षणभर बाजूला ठेवून, साधेल तर आपण आपल्याच देहातल्या मागेवर्णन केलेल्या अश्वत्थरूपि वृक्षाकरवीं करूं या.

आपल्या ग्रहमालिकेचा प्रत्यक्ष दिसणारा धनि श्री नारायणरूपि सूर्य, ज्याच्यावर त्याच्या इतर सर्व ग्रहांसोबत आपली पृथ्वी व तिच्यावरील सर्व दृश्य आणि अदृश्य स्थावरजंगम पदार्थ, प्राणिमात्रादि वनस्पति वगैरेचे अस्तित्व सर्वथैव अवलंबून आहे, हा श्री सूर्य नारायण त्याच्या संसाररूपि ग्रहमालिकेसह, अनुमानाप्रमाणे या अफाट ब्रह्मांडांत एका सेकंदाला १००० (एक हजार) मैल या प्रचंड गतीनें बाहवत चालला आहे, आणि तसें करीत असतांना तो व त्याचे ग्रह आपल्या स्वतःच्या कक्षांभोवती फिरत आहेत. आणि त्या ग्रहांच्या सभोवती त्यांचे उपग्रह म्हणजे चंद्र त्याच्या भोवती फिरत आहेत.

रात्री जे असंख्य तारे आपल्या डोळ्यांनी आपण पाहातों त्या उपरांत डोळ्यांनी न दिसणारे परंतु मोठमोठ्या दुर्बिणीतूनच दिसणारे असे कोटशानुकोटि तेजःपुंज गोळ अस्तित्वांत आहेत. आहेत त्यापेक्षां आणखी मोठ्या दुर्बिणी बनविण्याकडे मनुष्याची सारखी खटपट चालूच आहे की, त्यामुळे आणखी आणि आणखी सध्यां न दिसणारे. असे तारे दृष्टिपूर्वात

पेतोळ आणि कदाचित् एखाचा जवळ असणाऱ्या ताज्याचें बिंब स्थूल मानानें दिसून तो किती दूर आहे हे मोजण्याचे सुलभ होईल.

कारण अद्यापर्यंत या सर्व अनुमानाप्रमाणे जवळ असलेल्या ताज्याचे प्रत्यक्ष बिंब दिसून आले नाहीं. ते केवळ तेजाच्या एका लखळ-खीत बिंदूप्रमाणे दिसतात.

हे सर्व तारे आपल्या सूर्य नारायणाप्रमाणे अत्यंत मोठे, काहीं तर त्याच्याही पेक्षां अनंतपटीनें मोठे असे प्रचंड सूर्य आहेत, आणि ते एक-मेकांपासून अत्यंत अनाकळनीय अशा अफाट अंतरावर आहेत.

या अशा प्रकारच्या अनंतकोटि सूर्य नारायणाच्या भोवतीं आपल्या पृथ्वीसारखे किती तरी गोळ फिरत असतील आणि त्यांच्यावर कोणत्या प्रकारचे देहधारिन् असतील याची कल्पनाही करतां येत नाहीं.

वर लिहिल्याप्रमाणे हे तारे इतके दूर आहेत कीं, मोठ्यांत मोठ्या दुर्बिणीतून पाढिले असतां ते एक अत्यंत सूक्ष्म तेज बिंदूप्रमाणे दिसतात.

जे अत्यंत तेजस्वी दिसतात ते केवळ त्याच्या तेजाच्या तुलनेवरून जवळ असावे इतकाच तर्क चालतो. त्यांत खगोलाच्या दक्षिण मागांत असलेला Sirius (सिरिअस) या नांवाचा तारा आपल्या सूर्यांपेक्षां अनंतपटीनें मोठा असावा असा तर्क आहे. तो इतका कीं, आपल्या सूर्यासह त्याच्या सर्व दूरच्या प्रद्वांच्या विस्ताराचा त्याच्या पोटांत सहज समावेश व्हावा.

प्रकाशाच्या किरणाचा वेग एका सेकंदांत लगवग दोन लक्ष मैलांचा आहे. आपल्या पृथ्वीचा परीवर २४००० चोवीस हजार मैलांचा

आहे. या आपल्या पृथ्वीच्या परिधाभौवती प्रकाशाचा किरण एका सेकंदांत आठ फेरे सहज बालूं शकतो.

याच हिशोबांप्रमाणे श्री सूर्यनारायणाच्या प्रकाशाच्या किरणाना आपल्या पृथ्वीवर पोहण्याला सुमारे आठ मिनिटे लागतात.

आणि याच हिशोबाने अगर्दीं, अगर्दीं जवळच्या अशा ताज्यारूपि सूर्य नारायणाचे किरण आपल्या पृथ्वीवर पोहचण्याला कमीत कमी दहा हजार वर्षे लागतात.

म्हणजे समजा कीं, आतां आपल्याला त्या ताज्यावरचा जो किरण-रूपि प्रकाश दिसत आहे तो त्याच्यावरून दहा हजार वर्षामार्गे निघालेला होता. म्हणजे जर कौरवपांडवांचे युद्ध ५००० वर्षामार्गे झाले असावे, तर जा किरण सध्यां आपणाला दिसत आहे तो महाभारताच्या युद्धापूर्वी ५००० वर्षे निघालेला आहे.

काय प्रचंड अंतर हें ! हें जर जवळच्या असलेल्या ताज्याचें अंतर तर प्रत्येक ताज्या ताज्यांत काय प्रचंड अंतरे आहेत ! आणि तीं कुठवर व कशी मोजावीं ? मति गुंग होते. गणितशास्त्र ठाजेने खाला मान घालते !

असें क्षणभर गृहित धरूं कीं, आपला सूर्यनारायण, म्रहमालिकेसह जो एका सेकंदाला १००० मैल याप्रमाणे वाहवत चालला आहे तो ज्ञातां जातां जवळच्या एका ताज्यावर जाऊन आदलला. (आंकडे मोजणाराने वरील हिशोबाप्रमाणे खुशाल आंकडे मांडावे. त्यावरून कांहीं देखील बोध ब्हावयाचा नाहींच नाहीं.) तर तात्काळ भयंकर स्फोट होऊन त्या दोन्ही सूर्य नारायणांचा व त्यांच्यावर अवलंबून असलेल्या ग्रहांचा चक्रकाचूर होऊन

त्याचा वायुरूपी तेजस्वी ढगाचा अगणित मैल विस्तार होऊन त्यांतल्या अंतर्गत गतीनें कोटशाब्दि वर्षांनीं एक अथवा अनेक सूर्य उत्पन्न होऊन त्याच्या भोवतीं आपल्या ग्रहमालिकेप्रमाणे पुन्हां अनेक ग्रह उत्पन्न होऊन फिरत राहातील. पुराणांतील वर्णन केलेली संहाररूपी प्रलये खोटीं नाहीत. या केवळ तर्कमय गोष्टी नाहीत. याप्रमाणे अत्यंत सूक्ष्म परिमाणांचीं प्रचंड देणाने फिरत राहाणारीं अफाट आकाराचीं तेजःपुंज वादळे आकाशांत जागोजागी आहेत. त्यांपैकीं एक प्रमुख असें सिंह राशीमध्ये ओरायनचा नेव्युल्या म्हणून प्रसिद्ध तेजःपुंज ढगरूपी वादळ आहे. तें साधारण दुर्बिणीतून दिसते.

या सर्व विस्ताराविषयीं लिहितांना पृथ्वीवरील सर्व मनुष्ये अनेक जन्मोजन्म लिहीत वसले तरी तें अनंत कोटी वर्षांअंतीं अगदीं अपुरेच राहील !

काय ही लीला ! काय हा खेळ ! त्या अनंत कोटी ब्रह्मांडाच्या नायकाळा आणि त्याच्या ह्या अतर्क्य मायारूपी लीलेला जाणावे कसें ? जेयें वेद वर्णन करतां करतां थकले, सध्यांचीं पाश्चात्य शास्त्रे दुर्बिणीतून पाहातां थकलीं, गणितशास्त्रे रडकुंडीस आलीं, श्री भगवंताचें प्रत्यक्ष विश्वरूप पाहून श्रीकृष्णसखा अर्जुन भ्याला, आणि गोधळून गेला, तेयें या लीलेला किंचित् आळा घालूं शकली अशी एकच गोष्ट-जी आपल्या देशांतर्ब्या ब्रह्मवेत्यांनीं या आपल्या देहाच्या अश्वत्थरूपि वृक्षाकरवीं त्याच्याच विचार शक्तीनें व कृतीनें जाणली, अनुभविली आणि उघड-क्षीस लाणिली !

पहा या विचारशक्तीनें काय केले आहे तें ! जेयें तेजासारख्या प्रचंड गतीला पोहोचावयास हजारों वर्षे लागतात, तेयें विचार तात्काळ

पोहोंचूं शकतो. श्रीसूर्यनारायणाच्या भयानक वातावरणात एका क्षणात लाखों मैल पसरणाऱ्या जवळा दिसत आहेत, ज्यांची उष्णता गणित-शाखाच्या आकलनापलीकडची आहे, त्या अति तस वादळांतून विचार निर्विघ्नपणे, सहजलीलेने पार होतो. नाहीं त्याला मर्यादा, नाहीं त्याला कांहीं भाजूं, विझवूं, अडकवूं अथवा छेदूं शकते ! अशी आपल्या अंतस्थ चैतन्याची ही जी आपणामध्ये एक प्रचंड शक्ति आहे, जिच्या अमर्याद-पणावद्दल कोणालाही यत्किंचितही शंका नाहीं ! या पेक्षां आणखी आश्चर्य ते कोणते ?

स्थूल देहांतून त्याचे चैतन्य नष्ट झाल्यावर, म्हणजे तो देह मृत झाल्यावर जे त्याचे चैतन्य नाहीसे झाले असते त्या चैतन्यासोबत ही त्याची अद्वितीय विचारशक्ति त्या स्थूल देहांतून नाहींशी झालेली असते.

याच विचारशक्तीच्या सोबत त्या स्थूल देहाच्या वासना असतात, आणि ती त्याच्या वासनायुक्त लिंग शरीराचा एक असा भाग आहे की, त्या सूक्ष्म देहाला, त्या लिंग शरीराला, त्या वासनायुक्त आच्छादिलेल्या आत्म्याला कांहींही जाळूं, पोळूं, सुकवूं, अथवा तुकडे करूं शकत नाही हे उघडपणे सिद्ध होते. आणि त्या पूर्व जड देहाचे वासनायुक्त, कुविचारयुक्त सूक्ष्म देह, त्याला नवीन जड देह ध्यावयाला लावतात.

प्रत्यक्ष उच्चारलेले अथवा मनःकलिपत असोत, विचार हे पाण्याच्या तरंगप्रमाणे त्या व्यक्तीपासून निघून सर्व ब्रह्मांडात फिरून परत मूळधावर म्हणजे त्या व्यक्तीच्या मनावर येऊन आदळतात, आणि तेथून युः उलटतात.

ज्याप्रमाणे एका लहानशा पाण्याच्या साठ्यांत एक लहान दगड टाकळा असतां त्या जागेपासून उत्पन्न होणाऱ्या लाटा त्या पाण्याच्या

कोणपर्यंत जाऊन पुन्हां उलटतात आणि त्या केंद्राच्या ठिकाणी एकवटून पुढा तेथून निघून पुन्हां परततात, असें सारखे आंदोळन तें पाणी स्थिरस्थावर होईतोपर्यंत चालत असते. त्याचप्रमाणे मनुष्याच्या शरीरांतले सुविचार व कुविचार ब्रह्मांडाच्या कोनाकोपव्यांत जाऊन तेथून त्या मनुष्याप्रत परत फिरत असतात.

कुविचार (अविद्या) त्याला जन्मोजन्म ध्यावयास लाभतात. सुविचार (विद्या) त्याचें मन स्थिर करून त्याची आत्मोन्नति होऊन त्याला आत्मसाक्षात्काराप्रत नेऊन पोहोचवितात.

मागेवर्णन केलेले autosuggestion (आत्मबोध) हाच व्यापार करते, म्हणून मन स्थिरस्थावर होण्यासाठी संतांच्या वचनावर पूर्ण विश्वास ठेवून, अभ्यास करून, प्रभूच्या नांवाचा अथवा सोइंचा सारखा जप करणे हें अवश्यमेव साधन आहे. हें मानणे न मानणे ज्याच्या त्याच्या मानसिक तयारीवर पूर्णपणे अवलंबून आहे.

वरीलप्रमाणे आंदोळन होतां होतां श्री सद्गुरु कृपेने त्याचा विचार मी कोण याचा पूर्ण अनुभव घेतो, त्यानंतर पुन्हां स्थूल देह घेणे न वेणे हा केवळ त्याच्या स्वेच्छेचा खेळ असतो.

जगाच्या कल्याणासाठी झटणारे पूर्ण स्थितीला पोहोचलेले असे श्री सर्वावांसारखे स्थूलदेही महात्मे आपणाला बाह्यात्कारी आपणासारखे दिसतात, परंतु त्याचें सर्व दृश्य व अदृश्य जगाशीं पूर्ण तादाम्य जालेले असते. त्यांच्या दिव्य वदनातून निघालेले विचार व वचने या अफाट विश्वाच्यांकोनाकोपव्यातून दुमदुमलेले आहेत, आणि तेच विचार आणि तीच हैमूल्य वचने आपणासारख्या खीपुरुषादि साधारण माणसांना प्रमुक्षासि म्हणजे आत्मस्वरूप स्थितीप्रत पूर्णपणे नेऊ शकतात.

विचार हा आपल्या मनाचा एक भाग आहे. मन बुद्धीपासून, बुद्धि चित्तापासून, चित्त आत्म्यापासून वगैरे क्रमाक्रमाने एकमेकांपासून उत्पन्न होऊन त्यांच्या उलट क्रमाने एकएकांत लीन होतात. ज्याविषयीं अधिकारी महात्म्यांनी अनेक सुंदर विवेचने केलेली आहेत, ज्यांचे प्रचलित पाश्चात्य शास्त्राधारे स्वल्प दृष्टीने कसे काय जुळते याविषयीं हा लहानसा लेख श्रींचे हें अज्ञानी लेंकरूं कंपयुक्त लेखणीने लिहून त्यांच्यापुढे वात्सल्य भावनेने ठेवीत आहे.

महातारा.

तुलास्वयपुनेसवैकुवलयद्युतिश्यामला ।

महणालजरिमोहिनीनिजतनुअवश्यामला ॥

तुलीनअमृतोदधिप्रभवपुंडरीकामला ।

कथासुरधुनीसवैसुजनर्जीतविश्रामला ॥ ११० ॥

मोहिनीची यमुनेशीं तुलना, आणि कथेची भागीरथीशीं तुलना दाखवून त्यांत भागीरथीच्या श्रेष्ठत्वानें कथेचे श्रेष्ठत्व आपल्यास इष्ट होय असा स्वाभिप्राय इवि प्रकट करितात.

पदान्वयः—कुवलयद्युतिश्यामला मोहिनी निजतनु मला अवश्या जरि महणाल, स्वयमुने सवै तुला, अमृतोदधिप्रभवपुंडरीकामला कथा सुजन र्जीत विश्रामला सुरधुनी सवै तुलीन.

कुवलयद्युतिश्यामला मोहिनी निजतनु मला अवश्या जरि महणाल,—कुवलयद्युतिश्यामला,—कुवलय-काळ्या कमळांचा समुदाय त्यांची द्युति-कांति तिजसारखी/श्यामला—कृष्णवर्णा, अथवा, कु-पृथ्वी, तिचे-वलय-वेढा-अर्थात् समुद्ररूप अथवा मेघरूप वेढा त्याची/द्युति-कांति तद्वत्/श्यामला—कृष्णवर्णा-अर्थात् मेघश्यामा अशी/मोहिनी निजतनु-आपडी तनु-शरीर मला अवश्या-अपरिहार्य होय असें-जरी महणाल-जरीं तुम्हीं महटले तरी महणा; आणि असें महणून जरी-स्वयमुने सवै तुला,—आपल्या यमुनेबरोबर तुला-तुलत असलां तरी तुला; अर्थात् मींहि कुवलयद्युतिश्यामल आहे—महणजे मेघश्याम आहे आणि मोहिनीहि कुवलयद्युतिश्यामला आहे, महणजे मेघश्यामा आहे, तशी यमुनाहि मेघश्यामा आहे, महणून ती यमुना आणि मोहिनी माझ्याच तनु असें महणून तुलत असलां तर तुला; अशा तुमच्या करण्यांत मी आढवा येत नाहीं; परंतु कवि महणतात माझा अभिप्रेतार्थ जर पुसाळ तर मी/अमृतोदधिप्रभवपुंडरीकामला कथा सुजन र्जीत विश्रामला सुरधुनी सवै तुलीन,—अमृतोदधिप्रभवपुंडरीकामला,—अमृतोदधि-अमृताचा उदधि-समुद्र-अर्थात् क्षीरसागर त्यांत आहे—प्रभव-उत्पत्ति उयाची अशा/पुंडरीकामला,—पुंडरीक-शुभ्र कमल त्यासारखी/अमला—निर्मला-शुभ्रा अशी/कथा-अर्थात् त्वदूणानुवादरूप कथा आणखी/सुजन र्जीत विश्रामला,—साधुजन र्जीत-ज्या कथेंत विश्रांति पावला अशी तुझी कथा—सुरधुनी-भागीरथी सवै-बरोबर तुलीन-तुलना करीन. कारण, तुश्या कथेप्रमाणे सुरधुनीहि अमृतोदधिप्रभवपुंडरीकामला आहे. अमृतोदधि-क्षीरसमुद्र त्यांत आहे—प्रभव-उत्पत्तिश्यान ज्याचे अशा/पुंडरीकामला,—पुंडरीक-शुभ्र कमल त्या

आसाई लला.

सारखी-अमला-निर्मळा-शुभ्रा अशी आहे; आणि साधुजनाचें विश्रातिस्थानहि आहे. सारांश, कवि भगवंतास म्हणतात,—वर्णेक्यावरून तम्हांस इट असल्यास मोहिनीशी यमुनेशीं तुलना करा, पंतु मी तर त्वद्यशबर्णनरूप जी कथा तिची भागीरथीशीं तुलना करीन. आणखी या तुलनेतहि पुनः वर्णक्य सुटत नाहीं; कारण जसें भागीरथीचें उदक शब्र, तसेंच यशहि शुभ्रवर्ण असते. असा येथील ध्वनितार्थ जाणाव:

शुकादितपुराणज्याश्रवणसन्मुखेसाग्रही ।
महणेलअतुलाकथाझणिमहणालतोआग्रही ॥
नकेवळमलाचिहेनिरूपमायशोमंडिता ।
गुरुसहिगमेपुसास्ववरदामहापंडिता ॥ १११ ॥

मागील केकेत कथेची तुलना भागीरथीर्णि करून पुनः कवि येथे त्याच कथेची प्रशंसा करितात.

पदान्वयः—ज्या साग्र ही शुकोदित पुराण सन्मुखे श्रवण, कथा अतुला महणल, झणि तो आग्रही महणाल, केवळ मलाचि हे निरूपमा यशोमंडिता न, गुरुस हि गमे, स्ववरदा महा पंडिता पुसा.

शुकोदित पुराण ज्या साग्र ही सन्मुखे श्रवण,—शुकोदित-शुक मुनीने सांगितलेले असें-पुराण-अर्थात् भागवत ज्या-अर्थात् ज्या परीक्षित राजाळा साग्र-शेवटपर्यंत-संपूर्ण ही सन्मुखे-मुखासमोर-प्रस्यक्ष असें-श्रवण-श्रुते-ऐकले-अवगत; अर्थात् आपल्यासमोर शुकमुनीने स्वतःसंपूर्ण सांगितले असें भागवत ज्या परीक्षिताने ऐकले; अथवा, येथे-ज्या शुकोदित पुराण सन्मुखे साग्र ही श्रवण,—ज्या परीक्षिताळा शुकोदित पुराण-भागवत सन्मुखे आणि साग्र असेंहि श्रुत होतें; असा पदान्वय करून ‘सन्मुखे’ आणि ‘साग्र’ हीं दोन पदे क्रियाविशेषणे करावीं; कथा अतुला महणेल,—कथा-तुझी कथा अतुला-निरूपमा अशी-महणेल;-अर्थात् तो परीक्षितहि तुझ्या कथेला तुलना नाहीं असें महणले-झणि तो आग्रही महणाल,—झणि-पुनः कवि आपल्या मनांत भिजल महणतात-कदाचित्-न जाणों तो-परीक्षित आग्रही-आग्रहवान-अर्थात् शुकाचा तसा आग्रह पडला महणून तोहि तसा आग्रही झाळा असें-महणाल तर-केवळ मलाचि^३ हे निरूपमा यशोमंडिता न,—कवि महणतात-मलाचि-मलाच हे-ही

१ जरी ‘श्रवण’ या शब्दाचा संस्कृतांत चक्रप्रत्ययात कृदंतप्रमाणे प्रयोग होत नाहीं, तथापि तसा प्रयोग प्राकृतांत कोठे कोठे आढळतो; जसें-‘मला ते आख्यान श्रवण आहे,’ ‘मला ती गोष्ट स्मरण आहे,’ अशा आधारावरून कवीने तसा प्रयोग केला आहे असे मला वाटते.

२ या भविष्यकालप्रयोगावरून कवीचे प्रतिझापूर्वक कथन घ्वनित होते; महणजे कवि येथे प्रतिझा करून महणतात की, तो परीक्षितहि तुझी कथा अतुला आहे असे महणेल.

३ मला या पाठाविषयी संशय दिसतो. येथे मला या ठिकाभीं तया महणजे तसा परीक्षिताळा, असें पद असावें; अथवा, दुसऱ्या चरणात ‘झणि महणाल तो आग्रही’ हे वाक्य ‘झणि महणाल मी आग्रही’ असें असावें असें माझ्या अटकबीस येते.

तुझी कथा निरूपमा-जिला उपमा नाहीं अशी आणि यशोमंडिता-यशानें मंडित-भूषित-अर्थात् तुळ्या यशवर्णनेकरून भूषित, अशीन-नाहीं; अर्थात् नगमे-गमत नाहीं-वाटत नाहीं (येथे पुढील गमे या पदाची अनुवृत्ति करावी); परंतु गुरुस हि गमे,— गुरुस-नारदादि ज्ञाते यांस हि गमे-तशी निरूपमा-वाटती; इष्ट असल्यास हें माझें म्हणणे साक्षीकरितां स्ववरदा महापंडिता पुसा,— स्ववरदा-तुम्ही वर देणारे ज्याचे अथवा, तुमचा वर ज्यास आहे (बहुव्रीहि) अशा-महा पंडिता-मोठ्या पंडिताला-अर्थात् त्याच नारदाला अथवा ज्यानें पुराणांत अशा कथा सांगितल्या आहेत त्या व्यासाला पुसा-विचारून पाहा; सारांश, तुझी कथा परीक्षिताला आणि नारदालाहि निरूपमा अशी वाटते, मग मला तशी वाटेल यांत आश्रय नाहीं; असा येथील कविहृदतार्थ जाणावा.

प्रभो तु जन्मो हिनी भुलवि मोहिला तो हिती ।

त्यजी जनन ब्वेत शी तु जनु शी कथा मो हिती ॥

निजा नु भवतं पहा जशि महौषधी पारदा ।

तुला स्थिर बळे करी कलविले तुवां नारदा ॥ ११२ ॥

पुनः आणखी कथा प्रशंसा कथित होसाते कवि म्हणतात.

पदान्वयः—प्रभो तु ज मोहिनी न भुलवि, मोहिला तो हि जन ती त्यजी, तशी न ब्वेत तु शी कथा तु ज मोहिती; तू निजा नु भव पहा, जशि महौषधी पारदा तुला बळे स्थिर करी, तुवां नारदा कलविले.

प्रभो तु ज मोहिनी न भुलवि,—पनः कवि भगवंतास म्हणतात हे प्रभो, सुका मोहिनीने काहीं भुलविले नाहीं; अर्थात् जरी तिने भुलविले तरी इतर दैत्यादिकांना भुलविले; आणखी दुसरे—मोहिला तो हि जन ती त्यजी,—एकदां ज्याला तिने—मोहिला—मोहून बेतला तो हि जन ती त्यजी—त्याहि जनाला ती टाकिते—अशा मोहिलेत्या जनाचाहि तिने त्याग केला, अर्थात् सोहून त्या दीनाचा तिने अंगीकार केला असेहि नाहीं; (येथे कवीने तिचे वंचकत्व सांगून निष्ठुरताहि सुचविली.) परंतु तशी न ब्वेत, तु शी कथा तु ज मोहिती,—तशी न ब्वेत—अर्थात् तु शी कथा—तशी नाहीं तर—तु शी कथा तु ज मोहिती—तु शी कथा उलटी तुलाच मोहिती—मोहून घेते—वश करिते; म्हणून मोहिनीपेक्षां हा या कथेचा विशेष मोहक गुण, मोहिनीपेक्षांहि अधिक मोहिनी होय, असा येथे कवीचा हृद्रतार्थ दिसतो; तू निजा नु भव पहा,—तू निजा नु भव—या गोष्टीविषयीं स्वतःचाच अनुभव पा—आपल्या मनांत विचारून पाहा; अर्थात् मोहिनीने तुला कधींहि भुलविले नाहीं, आणि तु शी कथा तुला नित्यशः भुलविते, याचा तूंच आपला अनुभव पाहा; जशी महौषधी पारदा तुला बळे स्थिर करी,—जशि—ज्या प्रकारे महौषधी—रसायनक्रियेत अत्यंत उपयोगी अशी वनस्पति पारदा—पाज्याला तशी—तुला बळे स्थिर करी,—ती कथा बळेच तुला स्थिर करिते; अर्थात् पारा इतका चंचल असतां महौषधी' जशी त्याला स्थिर करिते, तद्वत् ही तु शी कथा तुला स्थिर करिते; मनाच्या वेगापेक्षांही तु शा वेग अधिक; इतका चंचल तू असतांहि ही तु शी कथा तुला स्थिर करिते; तेव्हां येथे सामर्थ्य अवर्णनीय होय असा येथे

१ तोदर आणि दत्तात्रयकल्प या रसायनविषयक ग्रंथात नागदमनी, रुद्रवती, आणि प्रकुलिका या वनस्पतीच्या योगाने पारा कसा मारावा याविषयी सविस्तर प्रयोग किया सांगितली आहे असे कल्पे.

भवनितार्थं जाणावा. पुनः कवि म्हणतात मीच हें सांगतों असें नाहीं तर तुवां नारदा कळविलें,—त्वांच याप्रमाणे नारदाला सांगितलें.’ मागील केकेत कवीने कथेस मोहिनीची उपमा देऊन तिशीं तुलना करून दाखविली, परंतु इत कथेचे अधिक मोहकत्व वर्णून तिजपेक्षां इच्छे गुणाधिक्य दर्शविलें म्हणून येथें हा ज्यतिरेक अलंकार जाणावा.

१   नाहंवसामिवैकुंठे योगिनाहृदयेरबौ ।
मद्भक्तायत्रगायंति तत्रतिष्ठमिनारद ॥

सुरर्षिंजवळीं स्वयें महणसितत्र तिष्ठामिया ।

तुझ्याचिवचनै महणै तुजकथावश स्वामिया ॥

जसा स्थिरकथें तत् स्थिरकरीं तसें यामना ।

स्वभक्तसुरपादपासफल हे असो कामना ॥ ११३ ॥

मागल्या ककेज्या शेवटीं माझी कथा मलाच आकर्षक होऊन स्थिर करिते असें भगवंतासे नारदास कळविले महणून कवीरीं जें सूचनार्थ सांगितले तेच येथे ते स्पष्ट कथित होस्साते महणतात.

पदान्वयः—स्वयें सुरर्षि जवळीं महणसि तत्र तिष्ठामि, या सुझ्याचि वचने स्वामिया तुज कथावश महणे, जसा तू कथेंत स्थिर तसें या मना स्थिर करीं, स्वभक्तसुरपादपा, हे कामना सफल असो.

कवि भगवंतास महणतात—स्वयें सुरर्षि जवळीं महणसि तत्र तिष्ठामि,—
स्वयें—तू स्वतः सुरर्षि जवळीं—नारदाजवळ महणसि—महणतोस कीं—तत्र तिष्ठामि—
तेथें मी उभा असतों—अर्थसंदर्भासे जेथें माझे भक्त मला सप्रेमांतःकरणासे गातात
तेथें मी असतों; या तुझ्याचि वचने स्वामिया तुज कथावश महणे,—या
तुझ्याचि वचने,—‘मद्भक्तायत्रगायं तितत्र तिष्ठामि नारद’—माझे भक्त जथें गातात तेथें
नारदा मीं उभा असतों, असें जें हें तुझें वचन त्या वचनावरून स्वामिया तुज
कथावश महणे—स्वामिया—हे स्वामि तुला कथावश—कथेने वश केलेला असा
महणे—मी महणतों; अर्थात् तुझ्याच वचनाच्या आधारावरून मी तुला कथावश
महणतों; महणून महाराज—जसा तू कथेंत स्थिर तसें या मना स्थिर करीं,—
ज्या प्रमाणे तू कथेंत स्थिर—निश्चल असतोस तसें या माझ्या मनाला तू निश्चल
कर; स्वभावतः हें जें माझें केवळ चंचल मन त्याला निश्चल कर; भाणसी याच

१ भगवंतासे नारदास महटले कीं—

नाहं वसामि वै कुंठेयोगिनां हृदये रवौ ।

मद्भक्तायत्रगायं तितत्र तिष्ठामि नारद ॥

यांतील हें प्रतीक येथें घेऊन कवि महणतात; याचा अर्थः—मी वैकुंठांत राहात नाही,
योग्यांच्या हृदयात राहात नाही, सूर्योत राहात नाही, परंतु जेथें माझे भक्त मला
गातात तेथें मी उभा असतों.

२. बाल्यात्कारे हें मागणे सुलभ असें दिसतें, परंतु विचारासे पाहिले असतां
मनास निश्चल करणे हें कारच दुःखाध कर्म होय, याविषयी भगवद्गीतेत अर्जुनासे
महटले आहे;—

चंचलं हिमनः कृष्णप्रमायिवलवद्दृढं ।

तस्याद्विग्रहं मन्येवायोरिव सुदुर्करं ॥

प्रार्थनेच्या दृढीकरणार्थ कवि संबोधन देऊन महणतात् स्वभक्तसुरपादपा,— हे स्वभक्तसुरपादपा,— स्वभक्त—आपले भक्त—आपल्या ठायी कायावाचामनेकरून जे अनुरक्त त्यांविषयीं सुरपादप,— सुर—देव त्यांचा पादप—वृक्ष—महणजे कल्पवृक्ष—अर्थात् स्वभक्तांचे मनोरथ पूर्ण करण्याविषयीं तू कल्पवृक्ष आहेस; महणून हे कामना सफल असो,— ही माझी कामना—दृच्छा अर्थात् चंचल मन निश्चल करून घेण्याची जी माझी दृच्छा ती सफल असो. मनाचा स्थिरीभाव कैवल्यसुखापर्यंत सर्व सुखास कारणभूत आहे, महणून कवीने येथें माझ्या मनास स्थिर कर असें मागितले. बाह्यात्कारें लहानसें मागणे असून त्याच्या पोटांत सर्व अर्थांची सिद्धि असावी, असें हें मागणे येथें समजले पाहिजे.

सुरर्थिमहणतोतुझेयशचिधन्ययोगायना ।

मलाकविमहणोततेसुखदअन्ययोगायना ॥

विमुक्तिक्षबहुसाधनेतदितरेगणीनाचतो ।

सजूनिघरवल्लकीतवसभांगणीनाचतो ॥ ११४ ॥

असा तुझ्या कथेचा महिमा पाहून नारद तीतच निमझ असतो, असें येचे कवि सांगतात.

पदान्वयः—सुरर्थि महणतो तुझें यशचि धन्य, मला गायना यो, ते कवि अन्ययोगायना सुखद महणोत, तदितरें विमुक्तिक्षबहुसाधनें तो गणीनाच, वरवल्लकी सजूनि तव सभांगणीं नाचतो.

सुरर्थि महणतो तुझें यशचि धन्य,—सुरर्थि-नारद महणतो कीं-तुझें यशचि-गुणकीर्तनच धन्य-धर्त्यंत कल्याणकारक; महणून तें तुझें यशचि-मला गायना यो,—मला गायना-गायाला यो’-येवो; ते कवि अन्ययोगायना सुखद महणोत,—ते-ज महणणारे असतीळ ते कवि-ज्ञानी-ज्ञाते पुरुष अन्ययोगायना,-अन्य-दुसरे, योगायना-योग-मनाचें एकाग्रीकरणरूप-व्यापारविशेष, स्थाचें-अयन-स्थान-साधन त्यातें, अर्थात् राजयोगादि ज कैवल्यप्राप्तिसाधन त्यातें सुखद-सुख देणारें-कल्याण करणारें, असें-महणोत-महणत असल्यास महणोत; परंतु तदितरें विमुक्तिसाधनें तो गणीनाच,—तदितरें-तदून्य-तिरिक्त-शाहून दुसरीं-अर्थात् भगवद्गणगायनाशिवाय इतर विमुक्तिसाधनें,—विमुक्ति-भोक्त-कैवल्य स्थांचीं-साधनें-धर्थात् कैवल्यप्राप्तिविषयक योगादि उपाय तो-अर्थात् तो नारद गणीनाच-गणत नाहींच-मानीत नाहींच; महणून-वरवल्लकी सजूनि तव सभांगणीं नाचतो,—वरवल्लकी-त्या नारदाचा श्रेष्ठ वीणा

१ ‘यो’ हें महाराष्ट्र भाषेत ये या धातूचे केवळ ग्राम्य रूप जाणावे. बहुधा असें ये धातूचे विध्यर्थी रूप प्रौढ नागरिक भाषणांत आढळत नाही; तथारि देशस्थामध्यें ‘तो यो आला तर’, ‘मला शाळा नआले तर नयो’, असा बोलण्याचा परिपाठ आढळतो. चामनानेहि असाच प्रयोग केला आहे;—

म्लानताकर्धिनयोसुमनातें केशकलेशनकरूतमनातें ।

गंधभार्द्विभसोभनसूया देअसावरनजीसभसूया ॥

—लोपामुद्रासंवाद

तसेच तुकोबानेहि एका अभंगांत या धातूचा अठाच प्रयोग केला आहे;

एकातुजवीणनयोंआम्हीकामा कळोकृष्णारामाभालेभाजी ।

सजूनि—सजैवून—अर्थात् भगवद्गुणगायनाकरितां वीण्याच्या तारी यथाद्वित
छाषून तव—सज्जा—अर्थात् कवि भगवंतास महणतात तुझ्या सभांगणी—सभा-
गणाच्या ठारीं नाष्टो—अर्थात् भगवद्गुणवर्णनाच्या प्रेमात नृत्य करितो. येथे हा
उत्प्रेक्षा अलंकार जाणावा.

१ सजाणे हा धातु बहुधा अकर्मक होय; परंतु केवळ केवळां याचा सर्वमकाप्रमा-
णेहि प्रयोग करितात; तसा येथे हा सकर्मक योग जाणावा.

तुझें चरित सन्मुखें श्रवण जाहलें यास्तव ।
प्रजापति सुतत्व ये करिति साधु ज्याचा स्तव ॥

स्वनीचपण मागिलें बहुदया अशी नारदा ।

स्मरेद्य घडि घडि प्रभो भवपयो धिच्या पारदा ॥ ११५ ॥

त्याच नारदाचे वर्णन चालवीत असतां कवि सांगतात.

पदान्वयः—तुझें चरित सन्मुखें श्रवण जाहलें यास्तव प्रजापति सुतत्व ये ज्याचा स्तव साधु करिति, भवपयो धिच्या पारदा प्रभो मागिलें स्वनीचपण बहुदया अशी नारदा घडि घडि स्मरे.

कवि भगवंतास म्हणतात—तुझें चरित सन्मुखें श्रवण जाहलें यास्तव प्रजापति सुतत्व ये,—तुझें चरित-चरित्र-भक्तांस सुखी करण्या करितां दयापूर्वक आचरण सन्मुखें—साधुच्या मुखानें श्रवण जाहलें—श्रुत झालें म्हणून—त्या नारदाला प्रजापति सुतत्व ये,—प्रजापति-ब्रह्मा त्याचे—सुतत्व-पुत्रपणा, ये—आला—साधुच्या मुखानें तुझें चरित्र नारदानें ऐकिलें म्हणून तो ब्रह्मदेवाचा पुत्र झाला; अथवा, प्रजापति—कश्यप—त्याचे—सुतत्व-पुत्रपणा, अर्थात् कश्यपाचा पुत्र असाहि अर्थ संभवेतो; ज्याचा स्तव साधु करिति,—ज्याचा—ज्या प्रजापति सुतत्वाचा स्तव—स्तुति—वर्णन साधु—सत्पुरुष, करितात. अर्थात् इतके सारे तुझ्या गुणानुवाद—भवणाचे फल; म्हणून संबोधन देऊन कवि भगवंतास म्हणतात—भवपयो धिच्या पारदा प्रभो मागिलें स्वनीचपण बहुदया अशी नारदा घडि घडि स्मरे—हे भवपयो धिच्या—भवसमुद्राच्या पारदा—पार देणाऱ्या—पैलोकडे दाखवि—ज्ञान्या—अर्थात् भवसमुद्रांतून पार उत्तरणाऱ्या प्रभो—स्वामी मागिलें स्वनीचपण—आपलें—मागिलें—पूर्वजन्माचे नीचपण आणि—बहुदया—अस्यंत कृपालुत्व—अर्थात् भगवंताचे अशी—अशी भगवद्या नारदाला वारंवार स्मरत असे; अर्थात् मी पूर्वी शूद्रसततां आतां प्रजापतीचा पुत्र झालो,’ हे सारे भगवद्यरिताचे माहात्म्य, असे

१ या विषयी पुरातन इतिहास पुराणांत असें सांगितले आहे की,—पूर्वी पंचजन* नामा प्रजापतीची कन्या अधिकनी दक्ष प्रजापतीस दिली होती; तिच्या ठायी या प्रजापती पासून हर्यश्व या अभिधानेकरून प्रसिद्ध असे एक अयुत म्हणजे दहा हजार पुत्र झाले. त्योस दक्षानें प्रजोत्पादनाविषयी आज्ञा दिल्यावरून ते सारे पवित्र दिशेस नारायण सरोवर आहे तेचे गेले. त्या सरोवरात स्नान केल्यावर त्याचे अंतःकरण शुद्ध होऊन

* या नावाचा प्रजापति बहुधा आढळल्यात येत नाही; परंतु श्रीधराने आपल्या दीकेत—‘पंचजनाख्यस्य प्रजापतेः’ असें लिहिले आहे. पाहा—भागवत स्क० ६, अ० ४, श्लो० ५१. विष्णु पुराणात ही अधिकनी वरिण अशीची कन्या म्हणून सांगितले आहे.

चारंवार नारदाच्या मनांत येऊन तो तुइया सभांगणीं तुझें गुणकीर्तन करित होत्साता नाचतो, असा येथे पूर्वसंदर्भ जाणावा.

त्याची परमहंसधर्मग्रहणांविषयी बुद्धि झाली; मग तेथेच त्यांनी परम उप्र तपश्चर्या केल्यावर तथांव नारदाचे दर्शन झाले. नारदानें त्यांस सांगितले की, तुम्ही अज्ञान मुलांप्रमाणे अहां; अशापि तुम्ही जगाचा अंत पाहिला नाही; तुम्ही प्रजा कशी उत्पन्न कराल? अशा प्रश्नानें त्यांस ब्रह्मज्ञानाचा उपदेश करून प्रजोत्पादनात्मक इष्ट कार्यापासून पराह्मुख केले. त्यावरून हें सर्व वर्तमान दक्षप्रजापतीस विदित झाल्यावर तो फार खिळ झाला. नंतर पुनः त्यानें त्या पांचजन्येच्या ठायीं दुसरे सहस्रसंख्यावधि सबलांश्च या अभिधानेकरून प्रसिद्ध असे पुत्र उत्पन्न केले; तेहि तसेच प्रजोत्पादनाविषयी वापाची आज्ञा मानून नारायण सरोवरास गेले, आणि त्यांनी आपल्या बंधुप्रमाणे देवताराधन केले. त्यांधि नारदानें तसाच ब्रह्मज्ञानाचा उपदेश करून दक्षाच्या इष्ट कार्यापासून निवर्तविले. हें दक्षास समजल्यावर त्याला फार क्रोध येऊन त्यानें नारदास शाप दिला की, वालकांचा बुद्धिभ्रंश करणारा जो तु त्या तुला या जगांत भ्रमणच प्राप्त होईल, एकस्थान स्थिर पिळणार नाही: ‘तंतुकुंतनयन्नस्त्वमभद्रमचरःपुनःतस्माल्लोकेषुतेमूढनभवेद्भ्रमतःपदं’ (पहा-भाग ०, स्क० ६, अ० ५, श्ल० ४३); परंतु वायुपुराणांत आणि हरिवंशांत हाच शाप अन्यप्रकारे सांगितला आहे:—‘नारदनाशमेहीति गर्भचासंवसेति’ अर्थः—नारदा, तुझा नाश होईल, तुला गर्भवास प्राप्त होईल, हा गर्भवास अमुक प्रकारचा होईल या विषयीचे स्पष्टीकरण कोठे आढळत नाहीं. परंतु भागवतांत प्रथम स्कंधांत पांचव्या अध्यायांत जेथे स्वतः नारदानेच व्यासास आपला पूर्वजननवृत्तात सांगितला आहे, तेथे मी पर्वी दासीपुत्र होतों, आणि सत्समागमानें मला ईश्वरज्ञान प्राप्त झाले, म्हणून कथन केले आहे,—‘अहंपुराऽतीतभवेभवमुनेदास्यास्तुकस्याश्नवेदवादिनाम् निरूपितोवालकपवयोगिनांशुश्रूषणोप्रावृषिनिर्विविक्षताम्’ (श्ल० २३). यावरून दिसते की, पर्वी नारद दासीपुत्र असतां पुढे ईश्वरज्ञाने करून प्रत्रापति म्हणजे ब्रह्मा त्याचा पुत्र झाला. याप्रमाणे मत्स्य पुराणांत आणि मनुसंहिते नारदाची ब्रह्मविमिथ्ये गणना केली आहे.—‘मरीचिमङ्यंगिरसौयुलस्त्यंपुलहंकतुम् प्रचेतसंवसिष्टं च भृगुञ्चारदमेव च’ (मनु०, अ० १ श्ल० ३५).

वायुपुराणांत नारद हा कश्यपाचा कृत्रिम त्र म्हणजे दत्तपुत्र म्हणून सांगितला आहे:—‘सविप्रःकश्यपस्येतिकृत्रिमः’ तसेच हरिवंशांत आणखी भागवताविरुद्ध नारद हा कश्यपापासून अद्विकनीच्या ठायीं पुत्र उत्पन्न झाला म्हणून कथा आहे.—‘असिक्न्यामथवैरिण्यां भूयोदेवर्षिसत्तमः तंभूयोजनयामासपितेवमुनिपुंगवं’, येथे टीकाकारानें देवर्षिसत्तमः याचा अर्थ कश्यप असा केला आहे.

तुझेयशचितारितेपरिनकेवळातारवे ।

सहायअसिला असेतरिचशत्रुलामारवे ॥

नभागवतभेटतांनघडतांहिसत्संगती ।

नअज्ञहृदयेतशीतवयशोरसींरंगती ॥ ११६ ॥

मागल्या केकांत भगवदुणकथालक माहात्म्य वर्णून आतां शेवटीं पुढल्या दोन
इकांतीं कवि सत्संगतिमाहात्म्य वर्णितात.

पदान्वयः—तुझेयशचितारितेपरिनकेवळान तारवे, असिला सहाय असेतरिचशत्रुलामारवे, भागवत नभेटतां सत्संगती हि नघडतां तवयशोरसीं अज्ञहृदयेतशीं नरंगती.

कवि भगवंतास म्हणतात—**तुझेयशचितारितेपरिनकेवळान** तुझेयशचितारितेपरिनकेवळान तारवे,—परितथापि—
तारितेसंसारतापत्रयापासून रक्षितेपरिनकेवळान तारवे,—परितथापि—
तुझेयशचितारितेपरिनकेवळान तारवे; तथापि कवळात्यानुसत्यायशाच्यानेच न तारवे—
तारववत नाहीं; अर्थात् त्यानुसत्यातुझ्यायशाच्यानेच जडजीवाचेसंसारतापत्रयापासून रक्षणकरवत नाहीं; यासदृष्टांत—**असिला सहाय असेतरिचशत्रुलामारवे**,—**असिला—तलवारीलासहाय—पाठबळअर्थात् त्यातलवारीसमूठ** किंवा
धणारा कुशल शूरादि सहाय असेअसेल तरचशत्रुलात्यातलवारीनेमारवे—
मारवतेपरिनकेवळान सारांश, तुझेयशपापनाशनाविषयीखडगरूप आहे यांत किमपि संशय नाहीं; तथापि त्याविषयींकोणीतरी सदुपदेशकपाहिजेअसाआपला अभिप्राय कृथित होत्सातेकविम्हणतातभागवतनभेटतांसत्संगतीहि नघडतां
अज्ञहृदयेतवयशोरसींतशींनरंगती,—भागवतभगवद्भक्तिरसज्जपुरुषनभेटतांभेटलेनसतांअशापुरुषांचीगांठजरनपडली, आणि सत्संगती—
साधुसमागम—अशाभगवद्भक्तिरसज्जपुरुषांबरोबरसहायजरनघडलातर—
अज्ञहृदयेअज्ञानपुरुषांचीहृदयेजडमानवांचीहृदयेतवयतुझ्यायशोरसीं—
यशरूपरसांत—अर्थात् तुझ्याअपारगुणवर्णनरूपरसांत—तदोत्पन्नआनंदांततशींत्याप्रकारचीं—अर्थात् सत्समागमप्राप्तहोऊनजशींरंगतीतशींनरंगती—रंगतःनाहींत—अर्थात् निमग्नहोणारनाहींत; सारांश, अज्ञहृदयांसअशारसांतरंगविधाया, सत्संगतीचीअपेक्षा आहे. आणि भशीयशोरसींनिमग्नज्ञाल्यावांचूतमोक्षप्राप्तीहि असंभवनीय अतएव सत्संगतीचेसाहाय्यअवश्यपाहिजेअसायेषेष्वितार्थजाणावा.

बुडेबुडविसागरींतरिसुकर्णधाराविना ।

सहायनसतांस्वयेपरतटासितीदाविना ॥

सहायभगवज्जनातवसुकीर्तिजेबहांकरी ।

तईचउतरीभवोदधितटींजनालौकरी ॥ ११९ ॥

मागल्या केकेवरून सत्संगतिमाहात्म्य पुढे चालू.

पदान्वयः—सुकर्ण धारा विना तरि सागरीं बुडे बुडवि, सहाय नसतां ती स्वयें परतटासि दाविना, तव सुकीर्ति जेबहां भगवज्जना सहाय करी, तईच भवो-दधितटीं जना लौकरी उतरी.

सुकर्णधाराविना तरि सागरीं बुडे बुडवि,—सुकर्णधाराविना—सुकाण्यावांचून तरि-तर-नाव सागरीं बुडे—सागरांत बुडते—आणि—बुडवि बुडविते; अर्थात् सुकाण्या नसला तर नाव समुद्रांत आपण बुडते, आणखी तींत बसणारे जे उतारु लोक त्यांसहि बुडविते; सहाय नसतां ती स्वयें परतटासि दाविना,—सहाय नसतां—त्या तरींत सुकाण्या जर सहाय नसला तर तो स्वयें-ती स्वतः परतटासि दाविना—पलीकडल्या तटास दाखवीत नाहीं; असा नियम आहे म्हणून तव सुकीर्ति जेबहां भगवज्जना सहाय करी,—तव सुकीर्ति-तुक्षी सुकीर्ति—सत्कीर्ति—अर्थात् कल्याणकारक कीर्ति जेबहां भगवज्जना—साध-जनांस—भगवद्गक्कांना सहाये करी—साहाय्य करिते; तईच भवोदधितटीं जना लौकरी उतरी,—तईच—तेबहांच ती सुकीर्ति—भवोदधितटीं,—भव—संसार हाच कोणी—उदधि—समुद्र त्याचे—तटीं—तीरास जनाळा लवकर उतरी—उतरिते; अर्थात् तुक्षी सुकीर्ति सांसारिक मूढ जनास भवसागराच्या पार उतरिते खरी, परंतु भगवद्गक्कांच्या साहाय्यावांचून लवकर उतरीत नाहीं. तात्पर्य, मुमुक्षु जनांस अविद्याजनितसंसृतिसागर पार उतरून ब्रह्मज्ञानावासि करून देण्यास सहुरुक्कपेची आवश्यकता आहे, असा अभिप्राय दाखवून पूर्वी वर्णिल्या भगवद्गुणकीर्तनास वैयर्थ्य न यावे म्हणून ‘लौकर’ ह येथें किलष्ट पदेविले आहे असें मला वाटते; भगवद्गुणकीर्तनाच्या अंगींहि—सांसारिक मूढ जनांस ब्रह्मज्ञानावासि करून देण्याचे सामर्थ्य आहे यांत संशय नाहीं, तथापि जर ते ज्ञान

१ हा येचे भावार्थी साहाय्य याच्या ठिकाणी शुद्ध मराठीत आर्थ प्रयोग केला आहे.

त्वरित पाहिजे तर सत्समागमाची आवश्यकता समजावी, असा येये 'लौकर' या विळूष पदावरून ध्वनितार्थ होतो'.

१ ज्यानी भगवच्चरणाचा आश्रय केला त्यांस हा एवढा मोठा दुस्तर भवसागर मसतां, वांसराचा खूर मृदु भूमीवर उमटून जो खळगा पडतो त्यांत जितके पाणी साठतें तितक्या जलाशयाइतक्या अल्प परिमाणाचा तो सागर होतो; अर्थात् त्यांस भवसागरच राहात नाही म्हणून भागवतांत सांगितले आहे;—

समाश्रितायेपदपल्लवप्लवं महत्पदंपुण्यशोमुरारेः ।

भवांबुधिर्वर्तपदंपरंपदं पदंपदंयद्विपदांनतेषां ॥

स्कं० १०, अ० १४, श्ल० ५८

सुसंगतिसदा घडो सुजनवाक्यकार्नीं पडो ।
कलंकमतिचाझडो विषयसर्वथानावडो ॥
सदंग्रिकमळीं दडो मुरडितां हटानें अडो ।
वियोगघडतां रडो मनभवच्चरित्रीं जडो ॥ ११८ ॥

ग्रंथपरिसमाप्तिसमर्थीं कवि मनःशुद्धचर्थ सकललोकहितार्थ प्रार्थना करितात्-
पदान्वयः—सुसंगति सदा घडो, सुजनवाक्य कार्नीं पडो, मतिचा कलंक
झडो, विषय सर्वथा नावडो, मन सदंग्रिकमळीं दडो, मुरडितां हटानें अडो, वियोग
घडतां रडो, भवच्चरित्रीं जडो.

सुसंगति सदा घडो.—सुसंगति-सदंगति अर्थात् भगवद्गत्तजनाचा संग
सदा घडो—निरंतर प्राप्त होवो; आणखी-सुजनवाक्य कार्नीं पडो,—सुजन-
वाक्य-साधुजनांचे वाक्य अर्थात् त्यांनीं सांगितलेला सदुपदेश कार्नीं पडो;
आणखी-मतिचा कलंक झडो,—मतिचा-अर्थात् कवि म्हणतात या आमच्या
बुद्धीचा कलंक-काळिमा-ढाग-अर्थात् पापरुपी वासना-अथवा अज्ञानरूप पटल
झडो-झडून जावो—अर्थात् हळू हळू नाहींसा होवो; आणखी-विषय सर्वथा
नावडो,—विषय-ऐहिक भोग्यपदार्थ सर्वथा-कदापि नावडो-न आवडो—अर्थात्
ते अनश्वर जाणून त्यांविषयीं मन लंपट न होवो; आणखी-मन सदंग्रिकमळीं
दडो, मन-कवि म्हणतात हे आमचे मन (येथे मन शब्दाचा चौथ्या चरणांत
दूरान्वय असा दिसतो, तथापि अर्थसंबंधाने तो दूरान्वय नाहीं.) संदग्रि-
कमळीं,—सत्-साधु त्यांचा जो-अंग्रिचरण तेंच कोणी-कमळ त्याच्या ठारीं,
अर्थात् भवसागर पार उतरण्यास समर्थ जे भगवद्गत्त त्यांच्या चरणकमलाच्या
ठारीं, दडो-दडून राहो; अर्थात् संसारदुःखभयापासून निर्भय होण्यास तेथे
आश्रय करून असो; असा येथे 'दडो' या शब्दावरून ध्वन्यर्थ होतो; अथवा,
संसारत्रासापासून विश्रांत होण्यास आश्रय करून असो असाहि ध्वन्यर्थ
संभवतो; आणखी-मुरडितां हटानें अडो,—मुरडितां-मुरडून टाकिले असतां—
अर्थात् सदंग्रिकमळीं दडून राहिलेल्या मनास पुनः विषयवासनेने तेथून मुरडून
बाहेर काढावयास बल केले असतां हटानें-आग्रहानें-नेटानें अडो-तेथेच अडून
राहो—म्हणजे तो आश्रय न सोडो; आणखी-वियोग घडतां रडो,—कदाचित् त्या
विषयवासनेचा अतिबलात्कार होऊन सदंग्रिकमळापासून तिनें जर त्या मनास
ओडून काढिलेंच, आणि तेथून त्या मनाचा-वियोग घडतां—वियोग घडलाच तर
ते मन त्या वियोगदुःखानें-रडो; आणखी ते मन-भवच्चरित्रीं जडो, कवि
भगवंतास म्हणतात-तुमच्या चरित्रांत जडो-पुनः सल्लग्न होवो-पुनः तेथे निमग्न
होवो; अर्थात् विषयवासनेने सदंग्रिकमळापासून ओडून काढलेले आमचे मन पुनः
भगवंताच्या सद्यतादि गुणवर्णनांत निमग्न होवो. यथे 'मुरडितां' आणि हटानें
या शब्दाच्या प्रयोगानें विषयवासनेचे प्राबल्य ध्वनित होते.

ननिश्चयकर्धीं ढळो कुजनविघ्नबाधाटळो ।
नचित्तभजनीं चळो मतिसदुक्तमार्गीवळो ॥
स्वतत्त्वहृदयाकळो दुरभिमानसारागळो ।
पुन्हानमनहै मळो दुरितआत्मबोधें जळो ॥ ११९ ॥

माणखी ल प्रार्थना पुढे चालू.

पदान्वयः—निश्चय कर्धीं न ढळो, कुजनविघ्नबाधा टळो, भजनीं चित्त न चळो, मति सदुक्तमार्गीं वळो, स्वतत्त्व हृदया कळो, सारा दुरभिमान गळो, है मन पुन्हा न मळो, दुरित आत्मबोधें जळो.

निश्चय कर्धीं न ढळो,—कवि आणखी वर मागतात—निश्चय-अर्थात् भगवद्गीताविषयीं श्रद्धापूर्वक निश्चयात्मिका बुद्धि कर्धीं-कदापि-कितीहि ती बुद्धि दळण्याचा प्रसंग आला तथापि न ढळो—भ्रष्ट न होवो—अर्थात् तशीच सुदुड राहो^१; भाणखी—कुजनविघ्नबाधा टळो,—कुजनविघ्नबाधा,-कुजन-दुर्जन स्यांनी केळें जै-विघ्न-पीडा-अर्थात् निंदादि^२ तेणेकरून प्राप्त जी-बाधा—संकट ते टळो—दूर

१ या निश्चयात्मिका बुद्धीचें लक्षण आणि तिचें फल श्रीकृष्णाने गीतेच्या दुसऱ्या अध्यायाच्या उत्तर भागांत अजुनास विशद करून सांगितले आहे ते, व त्याजवर ज्ञाने-शराची टीका पाहावी.

तुकोबानेहि थोडक्यात सरस म्हटले आहे;—

निश्चयाचेंवळ तुकाम्हणेतेंचिकळ ।

२ कुजनाचा स्वभावच असा असतो कीं, कोणी सत्कार्यासि प्रवृत्त झाला असतां त्याची निंदा करून त्याप विघ्न करावें; परंतु जे हठ निश्चयाचे पुरुष असतात ते त्या निंदेच्या भयानें मार्गे हटत नाहीत; सत्कर्म धजून करीतच असतात. तुकोबा म्हणतात;—

कोणिनिंदाकोणीवंदा आम्हास्वहिताचाधंदा ॥

आणखी एका ठिकाणी तेच म्हणतात;—

कायमाझेनेतीवाईटम्हणोन । करूंसमाधानकशासाठी ॥

कायमजलोकनेतीपरलोका । जातांकोणीनरकानीवारील ॥

नम्हणेकोणासीउत्तमवाईट । सुखेमाझीकृष्णावोमार्गे ॥

सर्वमाझाभारअसे पांडुरंगा । कायमाझेजगासुवेंकाज ॥

तुकोबानेहि असेच प्रार्थिले आहे;—

आशाभयलाज । चिंताकामकोध ॥

तोडावा संवंध । यांचा माझा ॥

आणखी एके ठिकाणी म्हटले आहे;—

कामकोधवैरी । घालूनिबाहेरी ।

राहेंतूंभेतरी । पांडुरंगा ॥

श्रीसाई लीला

२१०

जावो अर्थात् नष्ट होवो; अथवा, कुजन-दुष्टजन-असाधु-पापी त्यांसं जें-विष-
अर्थात् विषरूप अथवा विषकारक जे कामक्रोधादि घड़िपु त्यांनीं केली जी-
बाधा-पीडा ती-टळो-दूर होवो-नष्ट होवो'; अथवा, कुजन-पिशाचादि भूतसृष्टि-
त्यांनीं कर्तव्य जें सत्कर्मासं-विघ्न-प्रतिबंध तदुत्पन्न जी-बाधा-पीडा-संकट
तें-टळो-नष्ट होवो; आणखी-भजनीं चित्त न चळो,—भजनीं-अर्थात् भग-
वद्गुजनीं चित्त-हें माझें मन न चळो-चंचल न होवो-अर्थात् स्थिर राहो; आणखी-
मति सदुक्तमार्गी घळो,—मति-अर्थात् ही माझी बुद्धि सदुक्तमार्गी,-सदुक्त,-
सत-साधु-अर्थात् सन्मार्ग दाखविणारे ज तत्ववेत्ते भगवद्गत्त क त्यांनीं-उक्त-सांगि-
तला-अर्थात् शिष्यपरंपरेनें अथवा स्वनिर्मित ग्रंथांत सांगितला जो-मार्ग-पंथ-
हृश्वरप्राप्त्युपाय त्याच्या ठार्यां, घळो-ऐहिकविषयासक्तीपासून पराढ्ममुख होउन
तन्मार्गप्रवण होवो; आणखी-स्वतत्त्व हृदया कळो,—स्वतत्त्व-आपलें तत्त्व-
अर्थात् आपलें वास्तव स्वरूप-मी कोण-किमर्थ येथें जन्मलों, आणि पुढे माझी
गति काय होणार, हा जो तत्त्वविचार तो^३ हृदया-या माझया हृदयास कळो-
कळून येवो-प्रकाशित होवो; आणखी-सारा दुरभिमान गळो,—सारा-यच्च-
यावत् जो दुरभिमान-दुष्ट अभिमान-अर्थात् द्रव्याभिमान, ज्ञानाभिमान, जात्य-
भिमान, कुलाभिमान, इत्यादि सर्व प्रकारचा दुष्ट अभिमान गळो-गळून पडो-
अर्थात् नष्ट होवो; शरीराच्या सौंदर्यास जसें आगंतुक जीर्ण मलिन प्रावरण
उगीच चिकून त्याचें आच्छादक होतें, तसा हा दुरभिमान सत्ज्ञानास आच्छा-
दक होतो, म्हणून तो गळून पडो आणि सत्ज्ञान प्रस्फुट होवो; असा येथें
'गळो' आणि पुढील 'मळो' या शब्दयोजनेनें ध्वनितार्थ होतो; अथवा, दुरभि-
मान-दुरहंकृति-अर्थात् अहंकारजन्य जें अज्ञान तें गळो-नष्ट होवो-म्हणजे ज्ञाना-
चाप्ति होवो; अथवा, येथें 'सारा' हें दुरभिमानाचें विशेषण न करितां गळो यार्शी

१ संध्याकर्मच्या आरभीहि अशीच प्रार्थना करण्यांत येते;

अपकामतुभूतानि पिशाचाः सर्वतो दिशः ।

सर्वेषानविरोधेन संध्याकर्मसमारभेत् ॥

२ या स्वस्वरूपज्ञानाविषयी देहनिरसनप्रकरणी मुकुंदरायाने विवेकसिंघूत
योद्दक्यांत असें म्हटले आहे;—

देहादिप्रपंचाचेनीसाक्षित्वे । सादुनिदेहसंबंधिकसकळतत्वे ।

सुखियाहोइस्वप्रकाशत्वे । स्वस्वरूपी ॥

तुझेस्वरूपनिविंकार । येथेनाहोदेहाचेषड्विकार ।

आणिवर्णश्रीमकुळाचार । तोकेवीकल्पावा ॥

त्याचा संबंध करून तें क्रियाविशेषण करावे, म्हणजे दुरभिमान 'सारा गळो'-
म्हणजे अगदी नष्ट होवो, त्याचे बीज देखील न राहो असा अर्थ; आणखी है मन
पुन्हा न मळो,— है मन-कवि म्हणतात है माझें मन पुनः न मळो-पुनरपि
त्या दुरभिमानानें न मळो—अथवा तज्जनित पापमालिन्येकरून पुनरपि मळिन न
होवो; आणखी दुरित आत्मबोधे जळो,— दुरित-दुराचार-पापाचरण-अर्थात्
तेणेकरून निष्पत्त जै दुःखभोवत्तृत्व तें आत्मबोधे-आत्मज्ञानेकरून जळो-जळून
जावो—अर्थात् दुरिताची स्वकार्यजननशक्ति न राहो; या शेवटील प्रार्थनेने तर कवीनीं
आपले पातिस्य सुचवून त्यापासून आपली मुक्तता कर म्हणून दृश्यरास सर्व प्रार्थ-
नेवें रहस्य निवेदन केले असें येथे समजले पाहिजे. या आणि मागल्या केंक्त
अन्त्यानुप्रास शब्दालंकार जाणावा.

१ कलुषं वृजिनै नो घमं हो दुरित दुष्कृतम्.

—अमर.

२ या प्रमाणे दुरितां च दहन आंचायनीहि प्रार्थिले आहे;

क्षिप्तो हस्तावलग्नः प्रसभमभिहतो प्राददानोशुकातं ।

गृणन् केशेष्वपास्तश्चरणनिपतितो नेक्षितः संभ्रमेण ॥

अग्लिंगन्शोऽवधूतस्त्रिपुरयुवतिभिः साश्रुनेत्रोत्पलाभिः ।

कामीवाद्र्दीपराधः सदहतु दुरितं शांभवोवः शरामिः ॥ २ ॥

—अमरुशतक.

मुखींहरिवसोतुक्षीकुशलधामनामावली ।
 क्षणांतपुरवीलजीसकलकामनामावली ॥
 कृपाकरिशितूंजगत् त्रयनिवासदासांवरी ।
 तशीप्रकटहेनिजाधितजनासदासांवरी ॥ १२० ॥

इतकी प्रार्थना करून शेवटीं कवि भगवज्ञाममाहात्म्य वर्णितात.

पदान्वयः—हरि तुक्षी कुशलधाम नामावली मुखीं वसो,—जी मावली सकल कामना क्षणांत पुढील, तूं जगत् त्रयनिवास दासांवरी कृपा करिशि, तशी हे निजाधित जना सदा प्रकट सांवरी.

हरि तुक्षी कुशलधाम नामावली मुखीं वसो,—हरि—हे हरि—हे ताप-त्रयहारका तुक्षी कुशलधाम,—कुशल-कल्याण—सर्व ऐहिक आमुष्मिक कैवल्यप्राप्ति-पर्यंत सुख त्याचेंधाम—निवासस्थान—अर्थात् सर्व सुखाचें आदपीठ, अशी जी-नामावली—नामपंक्ति—अर्थात् तुक्षी पवित्र नामश्रेणि मुखीं वसो—अर्थात् माइया मुखीं राहो; सारांश, तुइया पवित्र नामाच्या अर्थाच्या ठारीं माझी अंतःकरणवृत्ति सप्रेम निमग्न असो; ती नामावलि कशी आहे म्हणून पुसशील तरजी मावली सकल कामना क्षणांत पुरवील,—जी मावली—जी आहे—अर्थात् भक्तांस मातेप्रमाणे परम दयालु अशी जी तुक्षी नामावलि ती सकल कामना—सर्व मनोरथ क्षणांत—एका क्षणामध्ये—अर्थात् विलंब न लावितां तत्क्षणीं पुरवील—पूर्ण करील; सारांश, प्राकृत मातेपेक्षां ही कारण्याविषयीं अस्यंत श्रेष्ठ होय. कारण सर्व मनोरथ पूर्ण करण्याविषयीं कोणतीहि प्राकृत माता समर्थ नाहीं, परंतु ही ते सर्व एका क्षणांत पूर्ण करण्याविषयीं समर्थ होय^१; पहातूं जगत् त्रयनिवास दासांवरा कृपा करिशि,—तूं या सर्व त्रिभुवनाचें आदिकारण असून आपल्या भक्तांवर जशी कृपा करितोस; तशी हे निजाधित जना सदा सांवरी,—तशी हे—ही तुक्षी नामावलि निजाधित जना—तिचा आश्रय ज्यांनीं केळा त्या भक्तांस सदा—निरंतर सांवरी—सांवरिते—रक्षिते—अर्थात् उन्मागंवर्ती होऊं देत नाहीं; सन्माताहि आपल्या मुलांस तीं इकडे तिकडे आडमार्गास जाऊं लागलीं असतां सांवरून सन्मार्गास लाविते. अर्थात् प्रथम ही तुक्षी पवित्र नामावलि मुमुक्षु जनांस भक्तिपंथास लाविते, मग तूं त्यांजवर कृपा करितोस; असा येथें ध्वन्यर्थ दिसतो.

१ देवहृतीने भागवतांत शेवटी नाममाहात्म्य वर्णिले आहे;

यत्रामध्येयश्वणानुकीर्तना—यत्प्रबृहणाद्यत्स्मरणादपिकवचित् ॥

श्वादोऽपिदयःसवनायकलाते कुतःपुनस्तेभगवनुदर्शनात् ॥६॥

अहोवतश्वपचोऽतोगरीयान् यज्जिज्वहाग्रेवर्ततेनामतुभ्यं ॥

तेपुस्तपस्तेजुहुवुःसस्तुरायां ब्रह्मानूचुर्नामिगृणंतियेते ॥७॥

दयामृतघनाअहोहरिचलामयूराकडे ।

रडेशिशुतयसिधेकळवळोनिमाताकडे ॥

असाअतिथिधार्मिकस्तुतपदाकदासांपडे ।

तुम्हांजडभवार्णवींउतरितानदासांपडे ॥ २१ ॥

या भवसमुद्रांतून पार उतरण्याविषयीं कवि स्वनामपूर्वक करुणास्वरानें
भगवतापाशीं शेवटची याचना करितातं.

पदान्वयः—अहो दयामृत घना हरि मयूराकडे वळा, शिशु रडे लयासि
माता कळवळोनि कडे घे, धार्मिकस्तुतपदा असा अतिथि कदा सांपडे, दासां भवा-
र्णवीं उतरितां तुम्हां जड न पडे.

अहो दयामृतघना हरि मयूरा कडे वळा,—अहो दयामृतघना,—दया-
अर्थात् तुमची दया हेंच कोणी अमृत तेणेकरुन भरलेला घन-मेघ-दग अशा-हरि-
त्रिविधापहारका अथवा, येथे ‘दयामृतघना’ हे ‘हरि’ या पदाचें विशेषण न
करिता स्वतंत्र संबोधन केले असतांहि चालेल. मयूरा कडे वळा—या मोराकडे
वळा; अर्थात् मज मयूरावर आपल्या दयामृताचें वर्णण करा. यांत कवीनीं
स्वाभाविक जें मयूरपक्षास अभीप्सित मेघदर्शन अथवा मेघवर्णण तें वर्णन चातुर्यानें
या शेवटील केकेत कविसांप्रदांयानुरूप आपले नामहि सुचविलें; आपल्याकडेस
वळण्याविषयीं दृष्टांतरानें कारण दर्शवित होत्साते कवि महणतात-शिशु रडे
तयासि माता कळवळोनि कडे घे,—जेव्हां-शिशु रडे-मूळ रडते तेव्हां-
तयासि माता कळवळोनि कडे घे-त्या मुलाळा आई कळवळून कडेवर घेवे;
अर्थात् मातेला त्याचा कळवळा येऊन त्यास तसें रडू न देतां त्याची समजूत करुन
आपल्या कडेवर घेते; तदृत् माझी प्रार्थना ऐकून माझा अंगीकार करा असा येथील
भावार्थ. पन: आपले याचकत्व दर्शवून भगवदादौर्य कथित होत्साते कवि महण-
तात-धार्मिकस्तुतपदा असा अतिथि कदा सांपडे,—तुम्हांसारखा-
धार्मिकस्तुतपदा,-धार्मिक-दानशील-उदार अशा सर्वांनी-स्तुत-स्तविलें आहे-
प्रार्थिलें आहे पद-चरण ज्याचे त्या तुम्हांला,—अर्थात् अत्यंत दयालु आणि उदार
अशा तुला, असा-मजसारखा-अर्थात् अत्यंत दयापात्र अतिथि-याचक-भिकारी
कदा सांपडे-कधीं मिळेल-अर्थात् कदापि मिळणार नाहीं; येथे कवीनीं कृपादा-
नाची आवश्यकता दर्शवून आपली कृपापात्रताहि इंगित केली; अथवा, येथे
‘धार्मिकस्तुतपदा, हे संबोधन करावे. हे धार्मिकस्तुतपदा-हे अत्यंत दयालो
भगवन्, मजसारखा दयापात्र याचक तुला कदापि मिळावयाचा नाहीं; त्यांत
भाणखी-दासा भवार्णवीं उतरितां तुम्हां जड न पडे,—दासां-भान्हां-

सारख्या सेवकांना भवाणीं-या भवसागरांतून उतरितां-पार उतरण्याचे असतां
तुम्हां जड न पडे-तुम्हांसारख्या समर्थांना अवघड पढणार नाहीं; सारांश,
तुम्हाला अवघड नसतां माझें महत्कार्य होतें, यास्तव मला या भवसागरांतून पार
उतरून आपल्याजवळ न्याच असा येथील कविहृतार्थ समजला पाहिजे.

काहण्यांभोदरामप्रियसखगुरुहीजोमयूरानटाचा ।

होतांतापत्रयार्तत्वरितभववनींरक्षितारानटाचा ॥

त्याचेंसाचेंस्वभद्रस्मरणमगनतेंत्याकसेंयेकवीस ।

केकापकासख्यातेंस्मरुनिकरिअशायेकसेंयेकवीस ॥

येथे स्वेष्टदेवतास्मरणपूर्वक कवि उपसंहार करितात.

पदान्वयः—प्रियसख मयूरा नटाचा गुरुही जो काहण्यांभोद राम, भववनीं तापत्रयार्त होतां रानटाचा त्वरित रक्षिता; मग तें त्याचें साचें स्वभद्रस्मरण त्या कवीस कसें नये, एका सख्यातें स्मरुनि अशा येकसेंयेकवीस केका करि.

प्रियसख मयूरा नटाचा गुरुही जो काहण्यांभोद राम,—प्रियसख,—प्रिय-आपले भक्त स्थांचा-सखा-अर्थात् भक्ताचा कनवाळू—भक्तवत्सल, आणि-मयूरा-मोररूप जो त्या नटाचा-नाचणारा गुरु-आचार्य-सूत्रधार हि जो काहण्यां-भोद-दयाधन राम-दाशरथी रामचंद्र; भववनीं तापत्रयार्त होतां रानटाचा त्वरित रक्षिता.—भववनीं—या संसाररूप अरण्यांत तापत्रयार्त—त्रितापानें पीडित होतां-होत असतां रानटाचा-अरण्यवासी जनाचा-अर्थात् अज्ञ जनाचा त्वरित रक्षिता—लागलेंच रक्षण करणारा; अर्थात् या संसारारण्यांत त्यांस विश्रांति देणारा असा होय. मग तें त्याचें साचें स्वभद्रस्मरण त्या कवीस कसें नये,—मग—असा राम परम काहणिक आहे म्हणून तें त्याचें साचें स्वभद्रस्मरण—तें त्यारामाचें साचें वास्तविक स्वभद्रस्मरण,—आपल्यास भद्र-कल्याणकारक असें—स्मरण-चितन त्या कवीस-त्या प्रतिद्वंद्व मयूर-कवीस कसें नये—कसें येणार नाहीं—अर्थात् येईलच येईल; सारांश, अशा परम दयालु रामाचें स्मरण मयूर कवीस येईलच येईल; यास्तव-एका सख्यातें स्मरुनि अशा येकसेंयेकवीस केका करि,—एका सख्यातें-त्या एका सख्यातें-अर्थात् त्या एका राम सख्यातें स्मरुनि-स्मरण करून अशा—या प्रकारच्या-आतां जशा रचिल्या तशा प्रकारच्या एकशेंएकवीस केका करिता झाला.

१ येथे हें पद प्रथम काढून असाच अर्थ करणे अवश्य दिसते—‘प्रिय असा सखा’ असा अर्थ करण्यास ‘राजाहसखिभ्यष्टच’ हें सूत्र बाधक होईल असें मला वाटते; कारण, या सूत्राचा वार्तिकार असें म्हणतो को—‘एतदत्तत्पुरुषाङ्गस्यात्,’ यावरून येथे तत्पुरुष समासच करणे प्राप्त दिखते, कर्मधार्य केला असता ‘प्रियसखा’ असें पद असलें पाहिजे.

ग्रंथ अथवा त्यांतील एखादें प्रकरण समाप्त होत असतां शेवटचा भाग छंदां-
तरानें रचण्याची बहुधा काव्यरूढि आढळते; यावरून येथें आपल्या कवीनें हा
शेवटचा श्लोक निराळ्या वृत्तांत लिहिला आहे. या श्लोकाचें वृत्त स्थग्धरा होय.
यावरून आपल्या कवीचा ग्रंथ येथेच संपला असें दिसते.

पांडुरंगात्मज दादूनें रचिलेल्या यशोदापांडुरंगी या नांवाच्या विस्तृत टीके-
सहित श्रीमद्रामनंदनमयूरेश्वरकविविरचित केकावलिस्तोत्र समाप्त.

श्रीकृष्ण विष्णुप्रसाद श्रीकृष्णामृतालंबित्युपाय

त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी
त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी
त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी

- त्रिपाठी - त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी
त्रिपाठी त्रिपाठी - त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी - त्रिपाठी

- त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी
त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी

- त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी
त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी

- त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी
त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी

- त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी
त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी

- त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी त्रिपाठी

परिशिष्ट ग्रंथ.

तनूभववर्नीत्रितापदवपावकेकावली ।

महणोनिकरुणस्वरेकरिमयूरकेकावली ॥

दयाघनहरित्वरेकरुनिभावुकासारहा ।

त्रितापहरित्यागमेस्वज्ञन्मीनकासारहा ॥

यांत कोणी इतर कवि' या ग्रंथाची फलश्रुति कथित होत्साते महणतात.

पदान्वयः—भववर्नी त्रितापदवपावके तनू कावली, महणोनि मयूर करुण-स्वरेकेकावली करि, दयाघन हरि त्वरेकरुनि भावुका सारहा त्रिताप हरि, त्या हा स्वज्ञन्मीनकासार गमे.

भववर्नी त्रितापदवपावके तनू कावली,—भववर्नी—या भववनाच्या ठार्यी—या संसारारण्यांत त्रितापदवपावके,—त्रिताप आध्यात्मिक, आधिदैविक, आणि आधिभौक्तिक, असा जो त्रिविध ताप हाच कोणी—दवपावक—दावाग्नि तेणेकरुन, तनू—शरीर—अर्थात् या श्लोकाचा कवि महणतो हें सांसारिक जनाचें शरीर कावली—अर्थात् पोळल्यानें तळमळली—कासावीस झाली; सारांश, या संसारारण्यांत फिरतां फिरतां त्रिविध तापरूप दावाग्नीनें हें जनांचें शरीर पोळल्यासारखें झालें; महणोनि मयूर करुणस्वरेकेकावली, करि—यासाठीं मयूर—मोर—(येथें मोरोपंत कवीच्या नांवाकडेस कटाक्ष आहे) करुणस्वरेकरुण अशा स्वरानें—अर्थात् सर्व जन भगवंताच्या कारुण्यास पात्र आहे असें प्रदर्शित करणाऱ्या स्वरानें केकावली—केकांची पंक्ति—अर्थात् एका मागें एक टाहो पक्षांतरीं हा केकावलि नामक ग्रंथ करिता झाला; येथें केकावलि या शब्दानें श्लेषोक्ति जाणावी. अशी गोष्ट आहे महणून—दयाघन हरि त्वरेकरुनि भावुका सारहा त्रिताप हरि,—दयाघन हरि—दयाघन—दयारूप घन, दयारूप मेघ तद्रूप जो—हरि—भगवान्—अर्थात् ताप निवारण्याविषयीं समर्थ तो—त्वरेकरुनि—त्वरेनें—सत्वर भावुका सारहा—भावुक—भक्त—अर्थात् अनःयगतिक यास,—अर्थात् येथें उपलक्षित भाविक जगास, सारहा,—सार—तत्त्व—अर्थात् सर्व तत्त्वांत श्रेष्ठ जें आत्मज्ञानरूपतत्त्व अथवा, भगवद्विषयक जो ग्रेमरस त्यास, नाश करणारा—विना करणारा असा—त्रिताप—पूर्वोक्त

१. नला या श्लोकाच्या व पुढल्या आर्येच्या पदरचनेवरून आणि अर्थस्वारस्यावरून मोठा संशय येतो कीं, ही शेवटली कविता आपल्या कवीची नसावी; दुसऱ्या कोणी हा श्लोक आणि पुढली आर्या आपल्या कवीच्या ग्रंथास जोडली असावी. मग यांत वास्तविक गोष्ट कोणती असेल ती असो.

२. ‘सारं हंतीति सारहा’ असा येथे हा शब्द साधिला पाहिजे,—वृत्रहन्, मित्रहन्, तसा सारहन्, याचे प्रथमा

त्रिविध ताप-अर्थात् आत्मज्ञानास विज्ञ करणारा असा हा त्रिताप हरि-हरण करितो—
शमवितो; मयूरपक्षीं-दयाघन हरि-दयाघनरूप-करुणामेघरूप जो हरि-भगवान्
त्वरेकरूनि-त्वरेने-लवकर-भावुकासारहा,—भावुक-कल्याणरूप जो आसार-पर्ज.
न्यवृष्टि त्याचा नाश करणारा, असा जो हा त्रिताप-तीन प्रकारचा ताप-त्रिभुवन
संबंधीं ताप त्यातें हरी-दूर करितो-शालवितो, त्या हा स्वजनमीनकासार
गमे,—त्या-अर्थात् भक्तपक्षीं ज्याचा त्रिविध ताप हरण करितो त्यास हा-दया-
घन हरि-भगवान् स्वजनमीनकासार,—स्वजन-भगवंताचे स्वजन-अर्थात् भगव-
न्दक हेच कोणी मीन-मत्स्य-मासे तसंबंधीं जो कासार-जलाशय-तलाव अर्थात्
स्वभक्तमीनांस तलावासारखा गमे-गमतो-प्रत्ययास येतो; सारांश, स्वभक्तमी-
नांस त्याचा त्रिविधताप शमन करणारा जो भगवान् तो जलाशयाप्रमाणे सुखप्रद
असा अनुभवास येतो; मयूरपक्षीं-त्या हा स्वजन मीन कासार गमे,—अशी
वृष्टि झाल्यावर-त्या-त्या मोरास हा स्वजन-हा जो स्वलोक-स्वनिवास-
स्थान-अर्थात् अरण्य तें मीनकासार-माशास जसा तलाव तसा आलहादकारक गमे-
गमतो-अनुभवास येतो; सारांश, भगवदनुग्रह झाल्यावर मग भक्तांस पूर्वीं परम-
ताप देणारा संसार होता तोच माशांस आलहाद देणाऱ्या सरोवराप्रमाणे आलहाद
देणारा असा होतो. असा या श्लोकाचा थोडा ओढून ताणून अर्थ केला असतां
होईल असें माझ्या बुद्धीस वाटतें.

— ◊ —

ऐकुनिविश्वसुखावेज्याकेकांचाअपूर्वतोटाहो ।

त्यालाईशकृपेनेआयुष्याचाकर्धीनतोटाहो ॥ १ ॥

या ग्रंथास कोणी आर्यांठंदानें आशीर्वाद देतात.

पदान्वयः—ज्या केकांचा तो अपूर्व टाहो ऐकुनि विश्व सुखावे, त्याला
ईशकृपेनेआयुष्याचा तोटा कर्धीं नहो.

ज्या केकांचा तो अपूर्व टाहो ऐकुनि विश्व सुखावे,—ज्या या केका-
वलीरूप ग्रंथाचा कर्धीं पूर्वीं कोणीं ऐकिला नाहीं असा चमत्कारिक टाहो—करुणास्वर
ऐकून हें सारें विश्व सुखावे—सुख पावतें-आनंदी होतें; त्याला ईशकृपेनेआयु-
ष्याचा तोटा कर्धीं नहो.—त्याडा-स्या या केकांस-अर्थात् या केकावलिनामक
ग्रंथास आयुष्याचा तोटा कर्धीं नहो; अर्थात् हा ग्रंथ चिरकाल या भूमंडळीं नांदो;
सारांश, सर्व जन या केका निरंतर गावोत; असा या ग्रंथाविषयीं कोणी भक्तजन
भगवध्यसाद मागतात.

१ भावुद्भवकंभव्यकल्याणमेगलशुभम्

—अमर.

श्री सांईनाथ प्रसन्न.

श्री सांईनाथ महाराज ऊर्फ सांईबाबा यांच्या शके १८५१ सालच्या
पुण्यतिथीच्या जमाखर्चाच्या दिशेबाचा तका पुणे येथून : सेक्रेटरी गोविंद
काशिनाथ गाडगीळ बॅरिस्टर यांजकडून तयार करून पाठविला तोः—

जमा

रु. आ. पै.

१४-८-० श्रो शिळक मागील शके
१८५० सालच्या पुण्यति-
थोची पुणे येथे असलेली
रक्कम

५-०-०-० रा. रा. आर. व्ही. पाटण-
कर, नाशिक
५-०-०-० „, मोरेश्वर नारायण सावे
मुंबई

५-०-०-० शाताबाई एन. ब्रह्मांडकर
ठाकुरद्वारा
२५-०-०-० केशव गणेश अजरेकर
बेळगाव

५-०-०-० गो. रा. जोशी मोहोपाडा
१-४-० वापुजी गोविंद पाटील
मुंबई

२-८-० आनंदराव परशोत्तम
दोळस कोदीवली

२-०-०-० चनबसाप्या चातलिंगाप्या
सोलापूर

१०-०-०-० अनंत गणपते परळकर
परळ

३-८-० एस. वी. कंटक ग्रॅटरोड
२-१४-० वी. के. चव्हाण ठाणे

खर्च

रु. आ. पै.

३-८-० निमंत्रण काढे १००० छाप-
गावळ गणेश प्रिंटिंग प्रेस
०-१३-६ काढे बाबासाहेबांकडे मुंबईस
रेजिस्टर्ड पोस्टाने पाठविली

३२-९-० मुंबई आफीस खर्च
१०-०-० पुरंदरे यांस पर-
टण सामान

खरेदीसाठी
१०-०-० सदर कोजागरी
प्रीत्यर्थ
(शिर्डीत उत्सव)

१२-९-० पोस्टेज कार्डवर

३२-९-०
२३-१०-० गहूं २७ पायल्या
५०-१४-९ मणीकाल मगनकाल

सामानाबद्दल
१६-८-० डाळ तुरीची

१५ पायल्या
दर रु. ३३ प्र.

१६-८-० डाळ हरभन्याची
१५ पा. दर रु. ३३ प्र.

५-०-०-० शोगदाणे ४
पायल्या

श्रोसार्व लीला

जमा

रु. आ. पै.

- ५—०—० वामन सांबाशेठ के सर-
कर बाँदे
- २—०—० यशवंत राजाराम जुन्नर-
कर पुणे
- १०—०—० वासुदेव नारायण
चौगुले दादर
- ८—०—० रा. रा. यशवंत जगन्नाथ
पंडित मुंबई
- ५—०—० रा. रा. रागणे कर
- ३-१२-० इतर
- १-०-० एन्. बी. राणे घाटकोपर
- १०-०-० जीवनराम बाळकृष्ण जोशी
इंदूर
- ५-०-० गोविंद हरिशंद्र जोशी दादर
- २५-०-० वसंतराव गोरक्षकर सांताकूम
- ५-०-० एस्. एस्. तात्रे धारवाड
- १०-०-० सौ. कृष्णाबाई तालचेरकर
इंदूर
- ५-०-० विनायक अनंत देवधर
ठाकुरद्वार
- २-०-० श्रीधर गणेश भाऊरे सोलापूर
- २-०-० द. आ. जाखी ताडेव
- ५-०-० शि. रा. गुसे दादर
- १६-०-० डी. एस्. ओक कारवार
- १-५-० आनंदराव दाजी पाटील
माहुड
- ५-०-० श्री. विमलाबाई फणसळकर
देवास
- १०-०-० दामोदर मिकाजी बोठवळे
वसई
- २-०-० एच्. आर. चौकसी खंबायत
- २-०-० श्री. लक्ष्मीबाई ठुसे आळंदी

खर्च

रु. आ. पै.

- ४-८-० वन्याचे तांदूळ
४ पायत्या
- ०-३-० आमसोल .॥- शेर
- ०-६-० गुलाल .॥- „
- १-२-० शहाजिरे .॥- „
- ०-१२-० मुगाची ढाळ .॥- „
- ०-१२-० मोहरी २ शेर
- ०-०-९ मेथी
- ०-१०-० तीळ २ शेर
- १-२-० लवंग .॥- „
- ०-४-० दालचिनी .॥- „
- १-४-० जिरे १ „
- १-१४-० तिखट ३ „
- ०-१०-० सुतळी

- ५०-१४-९
- ९-८-० पुणे येथून निमंत्रण काढे
पाठविली त्याबद्दल खर्च
- १५०-१२-९ शेठ बाबूलाल गोकुबदास
पुणे यांच्या विलाप्रमाणे
- ८६-१२-० तूप २ ढवे
- २६-११-० तूप १ ढवा
- २८-०-६ साखर १ पोते
वजन २।।। ५।।।
- ६-१२-० केशर ६ तोळे
- ०-१२-० बदाम १ शेर
- ०-१०-० सुपारी १ शेर
- ०-१२-० सुपारी १ शेर
- ०-६-० वेलदोडे
- ०-१-३ हमाली

- १५०-१२-९

जमा

ह. आ. पै.

- १००—० त्रिवक आनंदराव कर्णिक
कल्याण
- २०—० ब्ही. के. वैद्य व्यालार्डपियरी
- १५०—० अर्देसर नामदार इराणी
लोणावळे
- १०—० बाबाजी आनंदराव मोहिले
पालघर
- ५०—० श्री. शुभद्रावाई बाजीराव
रामराज
- १०—० गोपाळ रघुनाथ राणे मुंबई
- ५०—० रा. व. आत्माराम के.
कुळकर्णी मुंबई
- ५०—० सावळाराम नामदेव रासने
नगर
- ३०—० के. एस. मुदलियार पुणे
- ११०—० सौ. चंद्रावाई बोरकर पाले
- ५०—० गोपाळ रघुनाथ भिंडे फलटण
- २०—० कृष्णराव नारायण मालपेकर
काढेवाडी
- ५८—० पांडुरंग जयराम मंत्री
मुगभाट
- १०—० कृ. ल. वावचकर सोलापूर
- ५०—० श्री. गो. दिघे मुंबई
- १०—० रा. रा. मोरेश्वर विष्णु जोशी
उंवरगाव
- १०—० गंगाधर भिकाजी कुळकर्णी
ठाणे
- ५०—० रा. सा. टी. नारायण स्वामी
पिळे, पुणे
- १०—० श्री. लक्ष्मीवाई खंडेराव
चोणकर, बोरीवळी

खर्च.

ह. आ. पै.

- ०८—० साखन्या व तुपाची हमाली
छकडा भाडे
- ०४—० धान्य घरी आणव्याची
हमाली
- ०६—० धान्य नीट करव्याची मजुरी
- १६—६ दक्षण पायली ३० बदल
- ६१०—० पुणे ते कोपरगाव पोतीं ७
मालाची गुड्स की.
- १४—० सदर सामान पुणे स्टेशनावर
नेप्पास छकडा
- ०१२—० हुँडणावळ वगैरे पुणे
स्टेशनवर
- १०—० मटकी शेर ६
- ०१०—० खोबरे „ १
- ११४—० हळद „ ३
- ४४—० चहा पौऱ ४
- ०१२—० पिठीसाखर शेर २
- ०४—० रेल्वे रसीद बाळा गुरव याच
रजिस्टर पोस्टाने
- १०—० हिंग तोळे ३२
- १२—० उद्बत्ती
- ११४—० कापूर पेटी १
- ११२—० सुवासिक अत्तर गुलाबपाणी
- २८—० फुलांचा शेरा
- ९३—० आमंत्रणपत्रिका पोस्टेज व
प्रसाद पाठविणेवदल
- ८७—९ रवा
- ५१०—० बटाटे शेर ४८
- १९—० गवारी शेर १०
- ३१२—० पत्रावळी १०००
- ०३—९ हमालीवरील सामानाची

श्रीसाई लीला

४

जमा

रु. आ. पै.

- ३-२-० के. ब्ही. किसन आणि कं.
बोरीबली
- ५-०-० ब्ही. जी. देशपांडे नाशीक
- १-०-० हरी बाळकृष्ण दलवी केळवे
- १-४-० लाडूनारायण तेढूळकर बांदे
- ५-८-० सांवळाराम आत्माराम शिरो-
दकर कुळे
- १-४-० यादव विठ्ठल म्हात्रे उंवरगांव
- १०-०-० नारायण विनायक कोचरेकर
वसई
- ६-४-० वासुदेव लक्ष्मण गवाणकर
वसई
- ५-०-० चिंतामण नारायण सोन-
टक्के नगर
- १-४-० ना. रा. खेळकर, गवाल्हेर
- २-०-० दत्तात्रय कृष्ण ठाकुर
विजयदूर्ग
- ११-०-० कॅप्टन ब्ही. जी. हाटे
भवानगढ
- ५-०-० श्री. जनाबाई सीताराम घटे
सोलापूर
- ११-६-० गोविंद विनायक वाढ
भुसावळ
- २-०-० पांडुरंग मोरेश्वर ताम्हणकर
विजापूर
- ३-८-० माधवराव गंगाधर कोराने
बिलिमोरा
- १-४-० शंकर यादव वणीकर
बिलिमोरा
- २-४-० खंडेराव यशवंत प्रधान
भुसावळ

खर्च

रु. आ. पै.

- ०-५-० कोथमीर मिरची
- ०-८-० बुका
- १-०-० पुणे स्टेशनवर आचारी याज-
बरोवर सामान पाठविले छकडा
- ८-१-० सदर सामानाचे लगेज पुणे
ते कोपरगांव
- १२-८-० पुणे ते कोपरगांव रेल्वे
टिकीटे आचारी ३ व गाढी १
- ०-१०-० पुणे स्टेशनवर दगाळी
- १-०-० टांगा सामानाचा कोपरगांव
स्टेशन ते कोपरगांव
- १-२-० ” आचारी सदर सदर
- १-२-९ नावेचे भाडे आचारी ३
आणि शिर्डीपर्यंत टांगा
- ११-४-९ दूध शिर्डी येथे उत्सवाप्रीत्यर्थ
- ०-६-६ खोबरेल तेल कात सावूदाणे
०-२-० ०-३-० ०-१-६
- ०-९-३ मोठ नारळ भाजी किरकोळ
०-५-३ ०-३-६ ०-०-६
- १-१४-० रंभामोलकरीण कृष्णाराई
१-२-० ०-१२-०
- ०-४-० चावडी सारवण्याची मजूरी
- २२-०-० श्री विश्रामबुवा यास येण्या-
जाण्याचे भाडे
- ६-०-० खैरात
- १४-४-० विनायकराव कारकून हे
पुण्याहून आले त्या वेळी त्यांनी
आणलेले सामान व भाडे वगैरे
- ५-०-० केळीची पाने
टांगा ६० लिंबे ७५
३-३-० १-१३-०

जमा

रु. आ. पै.

- १-०—० शंकर आर. कोजी, बांदा
- १-०—० एस. वी. गुरव धुळे
- १-१—० गोपाळ प्रल्हाद जाभळे पूर्णे
- ५-०—० शंकर रावजी खोपकर बडोदे
- ५-०—० एन. बही. दोते बन्हाणपूर
- १-४—० श्री. यशोदाबाई नागयण
नाईक सफाळे
- ५-०—० मथुराठास द्वरजीवनदास
गुजर अंतर्वेल
- ५-०—० गणेश केशव रगे खरगोण
- १-०—० सदाशिव विश्वनाथ देव पौडे
- ५-०—० आनंदराव सुंदरजी नवीवाढी
- ३-०—० वा. गो. कानिटकर नगर
- २-०—० जी. आर. दाभोळकर
अहमदाबाद
- २-८—० मोरेश्वर माघवराव दहिदकर
शाहापूर
- २-०—० आर. वी. उपासनी धळे
- १०-०—० श्री विठ्ठल मंदीर चुंचाळे
चोपडे
- २-०—० के. ए. वेंद्रे तळेगाव दाभाढे
- ५-०—० त्रिभुवन नरोत्तम अडिया
दहाण
- ३-४—० श्रीपतराव परुळकर दरदा
- १०-०—० केशव सावळराम कुळकर्णी
कडूस
- २-०—० महादेव बळवंत बोडस
- ४-०—० डौ. सरस्वतीबाई, कोठारी
गवांहेर
- ५-०—० सदाशिव अप्पाजी मुणगेकर
फणसवडी

खर्च

रु. आ. पै.

- १-१—० मुळे
मिर्ची कोथमीर पेक
आ. १२ आ.५
- १-९—० अलू विडधाची पाने
- ०-१२-० ०-९-०
- हमाली
- ०-४-०
- ०-८-० पूर्णे ते स्टेशन
टांगा भाडे
- ३-२— ” ते कोपर-
गाव रेल्वेमाडे
- १-१२-० सामानाचा
लगेज खर्च व
- १-९-०
- हमाल
- आ.
- — —
- १३-०-०
- ~~०-८-०~~ स्टेशनवर
मालो कोपरगावा-
प येत टांगा.
- ०-८-० कोपरगाव ते शिर्डी
मोटर भाडे.
- ०-३-० किरकोळ खर्च.
- — —
- १४-४-०
- १५-१२-० शिर्डीहून आचारी ३ व
कारकून पुण्यास आले
- १-०-० शिर्डी ते कोपर-
गाव मोटर ४
सीट

जमा

रु. आ. पै.

१—०—० शंकर वर्षदेव गाढगीळ
५—४—० भगवंत त्रिभुवन अर्दया
दहाणु

मुंबई ऑफिसकडून यादीप्रमाणे
जमा

१०—०—० डॉ. केशरीनाथ वासुदेव
मावे मुंबई
३—०—० सौ. श्रीमतीबाई नारवेकर
मुंबई
१—०—० रा. रा. चुनीलाल भगवान
रमाकांत
१—०—० शंकर भगवंत घरत
१—४—० गो. वा. मानकर मुंबई
२—८—० कमलाकांत वा. मानकर
२—०—० नारायण गो. राहतेकर
५—०—० नारंश आ. सावंत मुंबई
१—४—० विष्णु वागवे
१—४—० सौ. सीताबाई सावंत मुंबई
१—४—० काशीबाई कृ. सावंत
१—०—० वि. वा. प्रधान
१—०—० विनायक का. फाटक
५—४—० मंगेश मा. पाटकर
२—०—० नरहर दिनकर फाटक मुंबई
५—०—० विनायक केशव प्रधान यावल
५—०—० शंकरराव ढवळीकर पुणे
५—०—० बापूराव राघवजी बोरावळे
शिर्डी
५—०—० द्वारकानाथ हरी देशमूख
डोलखांव
१—४—० गोविंद हरी देशमूख
२४—१४—० मशीद पेटी व वाढा पेटी

खर्च

रु. आ. पै.

१—०—० कोरगाव ते
स्टेशन टांगा
१२—८—० „ कोपरगाव
ते पुणे रेल्वे
भाडेति. ४
१—०—० पुणे स्टेशन ते
पुणे टांगा
०—४—० किरकोळ

१५—१२—०
६५—८—० आचारी यास त्यांच्या
बिळाप्रमाणे
१६—०—० बँडवाले शिर्डी येथे हस्ते
पुरंदरे
५—१२—० अबदुलहितां कापड
६—१५—६ विश्वामित्रवाकरितां उपर्यो
वगैरे हस्ते पुरंदरे
२—०—० मोलकरीण
३—१२—० केशर तोळे २
३१—०—० कांचचीं तावदाने २
२—८—० पुण्यतिथीस उयांच्याकडून
पैसे आले त्यांना उदी व
प्रधाद पाठविष्याकरितां
कापडाच्या पिशव्या
०—८—० आनंदराव ढोळस यांजकडून
आलेल्या पैशांचा अभिषेक
१३५—११—० बाळा पिलाजी गुरव याने
केलेला खर्च
९—६—० सर्वग मण २५
दर आणे ६ प्र.

जमा

रु. आ. पै.

५८-५	६ उत्सवापैकी शिलकी सामान विक्रीचे
१०-०-०	कॅष्टन बी. आर. चांदोरकर भंडारा
३-०-०	जे. आर. दलबी भांडूप
५-०-०	एस. आर. नागांवकर
३-०-०	नारायण एन. फडणीस
१०-०-०	विनायकराव वामन ऊर्फ दादाप्राहेव राळे, पुणे
२-०-०	य. ज. गाळवणकर, वांद्रे
१-०-०	विठ्ठल ज. खोत मुंबई
३-०-०	खंडेराव मो. विजयकर मुंबई
२-०-०	एम. बडी. चौबल
२-०-०	एस. एन. खारकर ठाणे
१२-४-०	रा. आ. तर्खंड, वांद्रे
१०-०-०	एच. सी. कूपर मुंबई
५-०-०	दाजी विठ्ठल सांवारे पालं
५-०-०	महादेव सीताराम अजगा- वकर
२-०-०	घनःशाम आर. चांदवणकर
५-०-०	रघुनाथ अर्जुन वेगुलेंकर
१-४-०	रामचंद्रजी सरफरे
१-०-०	श्रीपाद हरी चिटणीस
२-०	विश्वनाथ एम. कोठारे
१-०-०	अनंत आर. वालावलकर
१-४-०	चिंतामण रा. सातधरे
१-४-०	दिनकर आत्माराम पितळे
१-०-०	वामन जे. शुक्ल
१०-०-०	लक्ष्मण आर. रेडे
४५-०-०	तांदूल खरेदी शिलक

खर्च

रु. आ.

१-०-६	पुण्याहून गुड्डे आलेले सामान
१२	आणे को- परगांव स्टेशन ते कोपरगांव गाढीभाडे ४ आणे ६ पै धवकाभाडे हमाली
१०-६-६	
०-४-६	मोटर भाडे कोपरगांव पर्यंत सामान तपासण्याकरिता
०-११-०	दांगर
१७-१२-०	घोरे बक्षीस देण्यास
१४-०-०	घोतरजोडे ४ दर ३-८-० प्र.
१-१२-०	घोतर पान १
२-०-०	उपरणी २
१७-१२	
१-०-०	कोपरगांवीं भाजीकरिता ह. बापाजी
०-८-०	भोजन दक्षणा पु. ति. चे दिवशी आप्पासाहेब
१-०-०	दुधाकरिता मुरलीधर यास
४५-१-३	कोपरगांवाहून सामान यादी मूजव
१-०-०	दसन्याचे दिवशीं घोडा ओवाळणी
८-१०-०	तेल टीप १ शेर २०
६-२-३	गळ भेली १ वजन शेर २४।।
१-८-०	कोपरगांवाहून शिर्डीपर्यंत सामानाचे गाढीभाडे

श्रीसार्व लोला

खर्च

- रु. आ. पै.

- २-०-० मल्हारी परीट क्षपदे
धुम्याचे
- ०-११-६ मुरमुरे काथ्या मीठ
०-३-० ०-२-६ ०-६-०
- ३-८-० दादा मुसलमान गाढी भाडे
२-०-० कोपरगांव ते
शिर्फी
- १-८-० गुळ साखन्या
बगैर
- ९-०-० घासलेट ढबे २ कढई माडे
- ७-०-० २-०-०
- ०-७-० पाटीलबुवा कोते यास
हाताखाली भिकार भोजन
- १-८-० कारभारी माळी भिकार
भोजनाची मजुरी
- ५-०-० दक्षणा ५ दिवस टीत
टाकले ते
- १-९-० घोडधास गवत ५ दिवस
- ७-१२-६ मुरलीधर गोंदकर शेर २०॥
- दुधाबद्दल
- २-८-० मुरलीधर गोंदकर यास दि.
५ ची मजूरी
- ४-८-० गणपु ब्राह्मण यास पाण्या-
बद्दल मजुरी दि. ४॥ रोज़
रु. १ प्र.
- ३-३-६ देवस्थानचे बिल
- ४५-०-० तादूळ खरेदी शिळक
- २०-४-९ हाती रोकड शिळक पुणे
-
- ७६२-६-६

गोविंद काशिनाथ गाडगीळ-

Bar-at-Law,

Hon. Secretary,

Shridi Sansthan Committee -

શ્રી

શ્રી સાઈનાથ મહારાજ સંસ્થાન શિદ્ધી શકે ૧૮૫૧ આષાઢી ગુરુ
વૈર્ણમેવદ્લ ખર્ચ.

જમા.

ર. આ. પૈ.

૫૨-૧૫-૯ શ્રી સમર્થાચે પેટીપૈકી ઉત્પન્ન
૨૮૫-૮-૦ વર્ગણી ભક્તમંડળીકદૂન
આલેલી ૫ હસ્તો શ્રીમંત બુટી
સાહેબ
૨૮૦-૮-૦ હસ્તો શ્રી ગાઢ-
ગીલ સાહેબ
યાબદ્લ
તપસીલી
યાદી સોબત
પેશ આદે
૧૫૨-૧૫-૦ શ્રીમંત કેશવરાવ સાહેબ બુટી
યાચેકદૂન

૪૯૧-૬-૯

ખર્ચ.

ર. આ. પૈ.

૨૯૯-૧૦-૦ મુદ્દબક ખર્ચ
૨૪-૬-૦ ગહું
૩૦-૩-૦ બારીક તાદૂલ
૧૯-૧૫-૬ ઠોકલ તાદૂલ
૮-૧૦-૦ ડાલ તુરીચી
પાયલી ૬॥
૨-૮-૦ ડાલ છોલ્યાચી
પાયલી ૨॥
૬-૪-૦ વેસન શેર ૨૫
૨૫-૧૨-૬ સાખન્યા મળ
૨।
૭૦-૧-૦ તૂપ શેર ૪૦।-
૩૫-૦-૯ ગુલ શેર
૧૩૫॥
૦-૪-૦ મૈદા
૦-૮-૦ જિરો
૦-૨-૦ મેથી
૦-૨-૦ ખડી સાખર
૦-૬-૦ કેશર માસે ૩
૧૨-૧--૬ ગોડે તેલ
૦-૬-૩ વેલચી
૦-૧૫-૦ કિસમીસ
૪-૩-૦ રવા શેર ૧૬॥
૦-૧૨-૦ બદામ
૦-૧૦-૦ આમસુલ
૦-૪-૦ ખારીક
૧-૪-૦ ખોબરો
૧-૦-૦ ભૂઈમુગ દાણે

खर्च

रु. आ. पै.

- ०-४—६ ओवा तीक
 ०-१३-९ मीठ
 ८-४—० चहा ढबा १
 ६-४—३ शाका भाजी
 १४-२—० पत्रावळी द्रोण
 ०-८—० साबूदाणा
 १०-५—० सर्पण
 १३-६—० दही दूध
-

२९९-१०-०

३-१५-० पानसुपारी

- १-१२—० सुपारी शेर २
 ०-१२—० काश
 १-४—० लवंग
 ०-३—० आगपेटी
-

३-१५-०

४६-८—९ पूजेवद्दल खर्च

- ०—४—० उदवत्ती पुढा

०—८—० नारळ ४

१-१०—० ऊद

०—२—३ कुकू

०—४—० गुलाल

०—२—० बुका

२—८—० अभिषेक
वगैरे

०-१०—० सुगंधी तेळ

०—६—० कापूर

८—२—६ गुरुवारचे

पुजेचा खर्च

२६—०—० गलेक तयारी

खर्च

रु. आ. पै.

३—८—० हार शेरा
१—८—० एकादशी
प्रीत्यर्थ

४५—८—९

११—४—० प्रसादावद्दल खर्च
७—०—० भक्तमंडळीका
प्रसाद पाठविष्या—
वद्दल खर्च
२—६—६ पिठी साखर
१—०—० पेढे
०—१३—६ गोपाल काल्या
करिता सामान

११—४—०

३—१४—६ धर्मदाय खर्च
११—४—० खैराती
धर्मदाय
२—१०—६ चिलर दक्षिणा

१३—१४—६

५३—२—० कृष्णा आचारी
४०—०—० स्वयंपाकावद्दल—
१३—२—० रेखे खर्च
जाता येता

५३—२—०

६४—०—६ शिवाय खर्च
०—१०—० भिकारवाडा
स्वयंपाक मजूरी
१—५—० माजरपाट
वार ३॥
९—११—० रोषणाई खर्च

खर्च

रु. आ. पै.

४-१—० बंडीभाडे माल

आणणे

२-३—६ घोडथाकडे

खर्च

२५२-२—० मजूरी एकंदर

१५-०—० वँड

६४-०-६

४९९-६-९

के. गो. बुटी

ता. ३०-६-३०

यादी

भक्तमंडळीकडून आलेली वर्गणी एकांदर

शके १८५९

५ सौ. यमुनाबाई रंगनाथ गवाणकर	१ रा. एस. बही. भगवान
२ रा. द. आ. जाखी मुंबई	२ „ आर. बी. नवासाई
५ „ आर. बही. मोडक सांगली	३ „ कान्हा गोरा चौधरी
५ „ एस एस. पागनीस मुंबई	५ „ जे. बी. कोठारी
२ „ के. बी. किसन आणि कं.	५ „ दत्तात्रय नारायण पाटणकर
३॥, चिंतामण रामनाथ सातघरे बांडे	४ „ नारायण पुंडलिक स्वार
१। „ अर. बही. पाटणकर	१ „ एन. बी. पाटील
२॥, आनंदाव परपोत्तम ढोळस	१ श्री. यशोदाबाई नारायण नांक
५ सौ. कृष्णाबाई वि. तालचरकर इंदूर	१० रा. गोविंदराव विराळजी
१० डा. के. बही. सात्रे मुंबई	१० „ रामा जानु मेञ्ची
२ रा. चन्द्रसच्चा सातलिंगाप्पा सोलापूर	१ „ मोरेश्वर विष्णु जोशी
२॥, सावळाराम आत्माराम शिरोडकर कुले	५ „ पी के. अवस्ती उज्जैन
-॥- सदरकडून अभिषेकाप्रीत्यर्थ	२ „ दत्ताराम कृष्ण ठाकूर
१। सौ. राधाबाई सावळाराम शिरोडकर	५ „ एस. बी. रांगणेकर
५ रा. विनायक अनंत देवघर	५ „ मोरेश्वर नारायण सावे
१० „ शंकर रावजी खोपकर टाणे	५ „ टी. नारायण स्वामी पिके
५ „ बही. गणेश देशपांडे	१। „ सा. धोंडो विष्णु पहळेकर
२ „ यशवंत सखाराम ज़्यवरकर	४ „ ल. दा. ठाकूर
३ „ जे. आर. दलबी	१। „ हरी गोपाळ सकपाळ
२ „ बी. के. चव्हाण सोलापूर	५ श्री. शांताबाई ब्रह्माडकर
५ „ एस. एस. तात्रे धारवाढ	३ रा. हिरालाल आर. खंदायत
१५ „ के. जो. आजरेकर बेळगाव	५ „ एस. एन. चौबल
५ „ वामन सांवाशेट केसरकर बांडे	५ „ बी. एन. पंडित
५ „ ब. आत्माराम के. कुळकर्णी	-॥- वि. पु. रांगणेकर
५ „ जो. एच. कोठावळे	२ „ विष्णु बळवंत पितळे
२ „ शंकर भिकाजी मोहिळे	५ „ गं. भा. जानकीबाई नूलकर
३॥, बी. एम् राजा दादर	४ „ डॉ. विनायक गो. हाटे

मुंबई आफीस मार्फत
 हस्ते रघुवीर भास्कर पुरंदरे
 २ शेठ पी. ए. पंथकी मुंबई
 ३ रा. वासुदेव सीताराम सामंत
 ३ „ खंडेराव मो. विजयकर
 १॥ श्री. पार्वतीबाई ओझरकर
 १ रा. विठ्ठल ज. खोत
 १ „ यशवंत ज. गाळवणकर
 ५ „ दाजी विठ्ठल सांबारे
 २ „ सखाराम वि. पेढणेकर
 १ „ दत्तात्रय वा. सामंत
 ५ शेठ एच. सी. कूपर
 १ रा. विठ्ठल बळवंत गव्हाणकर
 २। सौ. लक्ष्मीबाई नारायण गोरक्षकर
 १। रा. वसंतराव नारायण गोरक्षकर
 १। कु. ताराबाई नारायण गोरक्षकर
 १। सौ. नथुबाई शामराव धुरंधर
 १। कु. सुदामदेव शामराव धुरंधर
 १। शेठ एन. मेरवानजी
 १ रा. गणपतराव मो. कोठारे
 १ कु. चंपुबाई गणपतराव कोठारे

१ रा. श्रीकृष्ण विनायक कोठारे
 १ „ सदानन्द विनायक तळपदे
 १ कु. बाबलीबाई एस. नवलकर
 १ रा. बाबाजीराव बाळकृष्ण राणे
 २॥। सौ. सीताबाई रामकृष्ण वगळ
 १। रा. रामकृष्ण नाना वगळ
 १ „ नारायण बळवंत राणे
 २ रा. रामराव बळवंत राणे
 २ „ गजानन गवाणकर
 १ सौ. सीताबाई रामराव वालावळकर
 १। रा. मुकुंदराव मोरेश्वर मोहिले
 २ „ विनायक शंकर
 ६। „ वसंतराव पांडुरंग पोतदार
 २ „ शिवराम परशराम
 २ रा. बळवंत हरी कर्णिक
 ? „ विनायक आप्पाजी वैथ
 १। डॉ. रामचंद्र भोईर
 १। रा. भिकाजी महादेव भवाळकर
 १। „ धोढीबा रामचंद्र कडताळे
 १। „ केरोबा रामचंद्र फडताळे

—

२८५॥

वर्गणीदारांकरितां

१ श्रीसाईलीलेचा वर्षारंभ चैत्र महिन्याचे अंकापासून आहे. नवीन गणीदारांन वर्षारंभापासून अंक घ्यावे लागतील.

२ पत्ता बदलणे झाल्यास लगेच आम्हांस कळवावें. बदललेला पत्ता कळविल्यामुळे कित्येक वेळां अंक गहाळ होतात.

३ अंकासंबंधी पत्रव्यवहार आमचेकडे करावा.

४ लेखासंबंधी पत्रव्यवहार संपादक व प्रकाशकांकडे करावा.

वार्षिक वर्गणी.

वार्षिक वर्गणी टपाल खर्चासह मनिझॉर्डरने अगाऊ रु. ३।=, व्ही. री. ने रु. ३॥, फुटकळ अंक ।= मागील अंकास शिळ्डक असल्यास ॥-

व्यवस्थापक—श्रीसाईलीला

लेखकांकरितां

१. श्रीसाईलीलें प्रसिद्धीसाठी पाठविलेला लेख अथवा कविता कागद्या एक 'बाजूत', मार्जिन सोडून, सुवाच्य बालबोध लिपीत असावी. पेन्सिलीने किंवा कागदाचे दोन्ही बाजूस लिहिले आ मजकूर छापण्यास फार त्रास पडतो.

२. लिखाणासोबत पूर्ण नांव व पत्ता दिला पाहिजे. नांव प्रसिद्ध न करितां टोपण नांवाखाली प्रसिद्ध यावयाची असल्यास त्याप्रमाणे कळवावें.

३. लेख अथवा कविता हाती आल्यानंतर १ महिन्यांत पसंति अगर नापसंति कळविली जाईल. पसंति फळविल्यानंतर, आम्हांला कळविल्याशिवाय लेखकांनी तो मजकूर दुसरीकडे छापविण्यास देऊ नये.

४. लेखांत योग्य तो फेरफार करण्याचा अधिकार आमचेकडे राहील. येईल तसा शब्दशः प्रसिद्ध करण्याची हमी आम्ही घेत नाही.

५. लेखासोबत पुरेसे पोस्टेज आल्यास, नापसंत लेख परत करू.

प्रकाशक—श्रीसाईलीला

सर्व प्रकारचे मेंदूचे विकारांवर जाग्रण व मानसिक
अथ करणाऱ्यांस अत्यंत उपयोगी

नकलेबद्दल] ब्राह्मी तेल [सावध रहावे.
बाळबाळंतिणीकरितां औषधे

बाळंत काढा नं. १ पहिल्या दहा दिवसांचा ८१४; बाळंत काढा
नं. २ दहा दिवसांनंतर ८१४; बाळकडूः—मूळ जन्मल्यापासून देण्यास
योग्य ८८; कुमारी आसव लहान मुलाकरिता ८१२.

सतत २५ वर्षे लोकादरास पात्र झालेले, कोणत्याही
ऋतूंत घेण्यास योग्य, अत्यंत मधुर व आरोग्यदायक

एक रत्तल १६१० } द्राक्षासव { अर्धा रत्तल ८१४
दीड रत्तल २६४ } ट. ख. पै. नि.

शिवाय आमचे कारखान्यात टिकाऊ तयार काढे, आसवे, अरिष्टे, भस्मे
वर्गेरे ५०० वर औषधे तयार आहेत. त्यांचे माहितीचा मोठा क्याटलाग व
प्रकृतिमान भूल पाठविण्याकरिता “रुग्ण—पत्रिका” ही सात आण्याची
तिकिटे आली असती पाठवू.

दत्तात्रय कृष्ण सांडू ब्रदर्स

आयौषधी कारखाना, चेंबूर जि. ठाणे.

टे. नं. ८७०२४ X २२२७८. दुकान दवाखाना ठाकुरद्वार मुंबई नं. २

दें पुस्तक श्रीलक्ष्मीनारायण छापखाना, ३६४ ठाकुरद्वार, मुंबई
येथे अनंत आत्माराम मोरमकर यांनी छापून
रा. आ. तर्खऱ्यांनी ५ सेंट मार्टिन्स रोड, वांद्रे येथे प्रसिद्ध केले.